

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
การสำรวจเชิงวิพากษ์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมือง
ในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย
A Critical Legal Study of the Development of Democratic Citizenship
in Thailand

ภายใต้แผนงาน
การพัฒนาและยกระดับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของนักขับเคลื่อนสังคม
ในพื้นที่ภาคตะวันออก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

โครงการวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยบูรพา งบประมาณอุดหนุนจาก
กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
ประเภท Fundamental Fund ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567

บทสรุปผู้บริหาร (Executive Summary)

ข้าพเจ้า ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยบูรพา งบประมาณเงินอุดหนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund ปีงบประมาณ พ.ศ. 2567

โครงการวิจัยเรื่อง การสำรวจเชิงวิพากษ์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย (A Critical Legal Study of the Development of Democratic Citizenship in Thailand) คำสั่งมหาวิทยาลัยบูรพา ที่ 2102/2566 เรื่อง การมอบหมายให้หัวหน้าโครงการวิจัย/โครงการวิจัยย่อยดำเนินโครงการวิจัยที่ได้รับการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนผ่านกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม เพื่อสนับสนุนการวิจัยมูลฐาน (Fundamental Fund) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 ภายใต้แผนงานการพัฒนาและยกระดับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของนักขับเคลื่อนสังคมในพื้นที่ภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยบูรพา

ในงบประมาณรวมทั้งสิ้น 310,000 บาท (สามแสนหนึ่งหมื่นบาทถ้วน) ระยะเวลาดำเนินงาน 1 ปี (ระหว่างวันที่ 1 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2566 ถึงวันที่ 30 เดือน กันยายน พ.ศ. 2567)

ขอรายงานสรุป ผลงานวิจัยในภาพรวม ดังนี้ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยประกอบด้วยหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็น 1) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของพลเมือง โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งมีบทบัญญัติที่วางหลักการสำคัญเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ หน้าที่ของปวงชนชาวไทยและบทบาทของรัฐในการประกันหลักการเหล่านี้ ซึ่งสามารถจำแนกสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญได้ 2 ประเภท คือ สิทธิมนุษยชน (Human Rights) และสิทธิพลเมือง (Citizen's Rights) 2) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) ทั้งมิติการเสนอร่างกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม เช่น พระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมายและการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย พ.ศ. 2564 พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2564 มิติการเมือง เช่น พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561 พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 และมิติการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551) พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 3) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการวางรากฐานระบบการศึกษา กฎหมายมิตินี้สะท้อนให้เห็นตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่วางรากฐานของระบบการศึกษาไว้ภายใต้แนวคิดหลักเรื่องความเสมอ

ภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติกฎหมายที่รองรับการพัฒนาและส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐานให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ ได้แก่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545 4) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายปกครองท้องถิ่นมีกฎหมายที่เกี่ยวข้อง คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติว่าด้วยการลงคะแนนเสียงเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น พ.ศ. 2565 5) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหน้าที่ของรัฐในส่วนที่จะเป็นการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 4 หน้าที่ของปวงชนชาวไทย หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ หมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ หมวด 16 การปฏิรูปประเทศ นอกจากนี้ยังมีกลไกสนับสนุนการพัฒนาพลเมืองตามรัฐธรรมนูญอีกหลายกลไก ไม่ว่าจะเป็น คณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดิน คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ส่วนแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย จำเป็นต้องดำเนินการ 4 มิติ คือ 1) เร่งรัดกระบวนการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิพลเมืองเพื่อให้สามารถบังคับใช้ได้ 2) การนำร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระสำคัญด้านสิทธิพลเมืองที่กลับเข้าสู่กระบวนการพิจารณาอีกครั้ง 3) ทบทวนและแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของพลเมือง 4) ไม่ตราหรือออกกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมือง การดำเนินการใน 4 มิติข้างต้น ถือเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมและธำรงไว้ซึ่งการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างมีความหมาย กล่าวคือ การเร่งรัดกระบวนการตรากฎหมายที่มีบทบัญญัติส่งเสริมสิทธิพลเมือง จะเป็นการสร้างหลักประกันทางกฎหมายให้แก่พลเมืองในการมีส่วนร่วม การแสดงออกและการตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐ ขณะที่การฟื้นกระบวนการพิจารณาร่างกฎหมายที่เคยพ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระส่งเสริมสิทธิพลเมือง เปรียบเสมือนการรักษาเจตนารมณ์ของการปฏิรูปกฎหมายให้ก้าวทันพลวัตทางการเมืองและสังคม ส่วนการทบทวนและแก้ไขกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นการจัดฟันอันตรายทางกฎหมายที่เคยถูกใช้เป็นเครื่องมือควบคุมหรือจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การรวมกลุ่ม และการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม ท้ายที่สุดการไม่ตรากฎหมายที่มีลักษณะลิดรอนสิทธิพลเมือง เป็นกลไกสำคัญในการคุ้มครองพื้นที่เสรีภาพขั้นพื้นฐานของพลเมืองรวมทั้งป้องกันไม่ให้เกิดกลไกของรัฐที่นำไปสู่การใช้อำนาจเกินขอบเขต

ผลผลิตที่ได้รับจากงานวิจัย

(☒) องค์ความรู้ใหม่ () สิ่งประดิษฐ์ใหม่ () อื่น ๆ

การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและยกระดับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนนำเสนอแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย โดยผู้ได้รับผลประโยชน์ ได้แก่ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา บุคคลที่สนใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

แผนและกลไกการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

() เชิงเศรษฐกิจ

☒ เชิงสาธารณะ/สังคม

() เชิงสิ่งแวดล้อม/พัฒนาพื้นที่

() เชิงวิชาการ

() อื่น ๆ โปรดระบุ.....

โดยการเผยแพร่ผลการศึกษาวิจัยต่อสาธารณชนในรูปแบบบทความวิจัย เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น เช่น หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ภาคประชาชนในท้องถิ่น ภาคประชาสังคม เป็นต้น ได้รับความรู้และนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการปฏิบัติงาน

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย และนำเสนอแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย วิธีดำเนินการวิจัย ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า และวิเคราะห์ข้อมูลอาศัยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ประกอบด้วย 1)กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของพลเมือง 2) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) 3) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการวางรากฐานระบบการศึกษา 4)กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายปกครองท้องถิ่น 5) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหน้าที่ของรัฐในส่วนที่จะเป็นการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังมีกลไกสนับสนุนการพัฒนาพลเมืองตามรัฐธรรมนูญ สำหรับแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย คือ ส่วนแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยจำเป็นต้องดำเนินการ 4 มิติ คือ 1) เร่งรัดกระบวนการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิพลเมืองเพื่อให้สามารถบังคับใช้ได้ 2) การนำร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระสำคัญด้านสิทธิพลเมืองที่กลับเข้าสู่กระบวนการพิจารณาอีกครั้ง 3) ทบทวนและแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของพลเมือง 4) ไม่ตราหรือออกกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมือง

คำสำคัญ: ความเป็นพลเมืองในประชาธิปไตย, สิทธิพลเมือง, การพัฒนาพลเมือง, การปฏิรูปกฎหมาย

Abstract

This qualitative research aims to explore laws related to the development of democratic citizenship in Thailand and to propose legal reform measures to support such development. The study employs data triangulation for verification and uses content analysis as the primary method of interpretation. The findings reveal that the legal framework relevant to the development of democratic citizenship in Thailand consists of five main categories: 1) laws concerning the rights, freedoms, and duties of citizens; 2) laws related to public participation; 3) laws that form the foundation of the national education system; 4) laws on local administrative governance; and 5) laws defining the duties of the state in fostering democratic citizenship. Additionally, the study identifies constitutional mechanisms that support citizenship development. In terms of legal reform, four key dimensions are proposed: 1) accelerating the legislative process for bills that promote and protect civil rights; 2) reconsidering lapsed bills with substantive provisions on citizenship rights for renewed deliberation; 3) reviewing and amending legal provisions that hinder the exercise of rights and freedoms; and 4) refraining from enacting laws that restrict citizens' political rights and freedoms.

Keywords: Democratic Citizenship, Civic Rights, Citizenship Development, Legal Reform

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัย จากมหาวิทยาลัยบูรพา “งบประมาณเงินอุดหนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund ปีงบประมาณพ.ศ.2567 ” ตามคำสั่งมหาวิทยาลัยบูรพาที่ 2102/2566 เรื่อง การมอบหมายให้หัวหน้าโครงการวิจัย/โครงการวิจัยย่อยดำเนินโครงการวิจัยที่ได้รับการจัดสรร งบประมาณสนับสนุนผ่านกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม เพื่อสนับสนุนการวิจัยมูลฐาน (Fundamental Fund) มหาวิทยาลัยบูรพา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567

Acknowledgement

This work was financially supported by (i) Burapha University (BUU),(ii) Thailand Science Research and Innovation (TSRI), and (iii) National Science Research and Innovation Fund (NSRF) (Fundamental Fund : 2567).

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อ	ง
Abstract	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
Acknowledgment	ช
สารบัญ	ซ
สารบัญภาพ	ฅ
สารบัญตาราง	ญ
บทที่ 1 บทนำ (Introduction)	1
บทที่ 2 วิธีการดำเนินการวิจัย (Material & Methods)	41
บทที่ 3 ผลการวิจัย (Results)	47
บทที่ 4 อภิปรายและสรุปผลการวิจัย (Discussion & Conclusion)	108
บทที่ 5 ผลผลิต/ผลลัพธ์/ผลกระทบ (Output/Outcome/Impact)	119
เอกสารอ้างอิง	128
ประวัตินักวิจัย	138

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1	
แผนภาพที่ 1 แผนผังระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการจัดทำหลักเขต ป่าย หรือเครื่องหมายอื่น เพื่อแสดงแนวเขตป่าชุมชนบริเวณเพื่อการอนุรักษ์ และบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ พ.ศ. 2564 (มาตรา 49)	67

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1	ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย
2	สรุปลำดับขั้นการดำเนินการของร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับการขยายสิทธิพลเมือง
3	สรุปรายชื่อร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระสำคัญด้านสิทธิพลเมือง

บทที่ 1

บทนำ (Introduction)

1. เนื้อหาของเรื่องที่เคยมีผู้ทำวิจัยมาก่อน

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพลเมือง ความเป็นพลเมือง การพัฒนาความเป็นพลเมือง ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจะแบ่งการเป็น 2 มิติ คือ การทบทวนวรรณกรรมของนักวิชาการหรือนักวิจัยในต่างประเทศ เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการของแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองในบริบทโลก ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพกว้างและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์บริบทของประเทศไทย หลังจากนั้นจะทบทวนวรรณกรรมของนักวิชาการไทย เพื่อทำความเข้าใจกับแนวคิดเรื่องพลเมืองในสังคมไทยมีพัฒนาการและบริบทเฉพาะที่แตกต่างจากตะวันตก โดยเฉพาะของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ความเข้าใจต่อสิทธิและหน้าที่พลเมือง รวมถึงวัฒนธรรมทางการเมืองที่ส่งผลต่อการออกแบบและบังคับใช้กฎหมายในการพัฒนาพลเมือง

1.1 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพลเมือง ความเป็นพลเมือง การพัฒนาความเป็นพลเมืองในบริบทต่างประเทศ

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพลเมืองศึกษาในต่างประเทศ ที่ผู้วิจัยสำรวจและเข้าถึงได้ประกอบด้วย

Christopher Thornhill (2020) ในบทความเรื่อง “Citizenship, Democracy and the Transformation of Public Law” ได้วิเคราะห์การก่อตัวของแนวคิดความเป็นพลเมือง ในมิติสังคมวิทยา (sociological) โดยมองว่าแนวคิดดังกล่าวเป็นรากฐานแห่งความชอบธรรม (legitimacy) ของสถาบันการเมือง ผ่านการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่หล่อหลอมแนวความคิดนี้ขึ้น ต้นกำเนิดของความเป็นพลเมืองสัมพันธ์กับการแปรเปลี่ยนจากระบบกฎหมายศักดินา (feudal law) ไปสู่โครงสร้างการจัดองค์กรทางการเมือง (military organization) ที่กลายเป็นเอกลักษณ์ของรัฐสมัยใหม่ (modern state) ในยุโรป การเติบโตของระบอบประชาธิปไตยภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญ (constitutional democracy) จึงผูกพันกับกระบวนการทำให้สังคมมีลักษณะทางทหาร (militarization of society) โดยแรงกดดันด้านการทหาร (military pressures) ยังคงทรงอิทธิพลต่อการนิยามความเป็นพลเมืองตามแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยม (constitutional constructions of citizenship) โดยเฉพาะในช่วงเริ่มแรกของ

ประชาธิปไตย วิธีปฏิบัติว่าด้วยความเป็นพลเมืองในระดับชาติ (national citizenship practices) มักเชื่อมโยงกับความขัดแย้งทั่วโลก (global conflicts) และสะท้อนรูปแบบความขัดแย้งเหล่านั้นเข้าสู่บริบทของรัฐธรรมนูญ (national contexts) อย่างไรก็ตาม การสถาปนาบรรทัดฐานตามรัฐธรรมนูญ (constitutional norm formation) ในยุคปัจจุบันซึ่งอิงกับหลักกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ (international human rights law) ได้ช่วยบรรเทาและลดทอนมิติทางทหาร (military dimensions) ของแนวคิดความเป็นพลเมืองลงอย่างมีนัยสำคัญ

Nicolas Palomo Hernandez (2003) ในผลงานเรื่อง **“Regulatory frameworks for citizen-initiated instruments of direct democracy”** ได้สำรวจกลไกส่งเสริมประชาธิปไตยทางตรงที่ประชาชนสามารถเริ่มได้ด้วยตนเอง ทั้งในประเทศสมาชิกสหภาพยุโรปและประเทศอื่น ๆ โดยเน้นเครื่องมือสำคัญอย่างการเสนอร่างกฎหมายและการจัดประชามติโดยประชาชน จุดมุ่งหมายหลัก คือ การสนับสนุนการนำกลไกเหล่านี้มาใช้ในระดับสหภาพยุโรป หรือพัฒนาเครื่องมือที่มีอยู่ เช่น European Citizens’ Initiative (ECI) และสิทธิในการยื่นคำร้องต่อรัฐสภายุโรป งานวิจัยนี้ได้เปรียบเทียบประสบการณ์ของหลายประเทศ เช่น สวิตเซอร์แลนด์ สหรัฐอเมริกา ลิกเตนสไตน์ นิวซีแลนด์ และบางภูมิภาคในละตินอเมริกา รวมถึงกรณีระดับรัฐและท้องถิ่นในเยอรมนีและสเปน โดยพบว่า กลไกส่วนใหญ่ที่ใช้อยู่ คือ เครื่องมือที่ให้ประชาชนสามารถเสนอร่างกฎหมายหรือคัดค้านกฎหมายได้โดยตรง ทั้งนี้ ยังมีกลไกที่เปิดพื้นที่มากขึ้น เช่น การเสนอแก้ไขรัฐธรรมนูญ และการจัดตั้งสภาพลเมืองที่ได้จากการสุ่มตัวแทนประชาชน ผลการศึกษาชี้ว่า การลดขั้นตอนหรือเงื่อนไขที่ซับซ้อนสามารถกระตุ้นให้ประชาชนเข้าถึงและใช้กลไกเหล่านี้มากขึ้น พร้อมเปิดทางให้เกิดนวัตกรรม เช่น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการขยายสิทธิให้กับกลุ่มนอกเหนือจากผู้มีสิทธิเลือกตั้งตามระบบปกติ แม้กลไกเหล่านี้อาจไม่ก่อให้เกิดผลทางกฎหมายโดยตรงเสมอไป แต่ก็มีบทบาทสำคัญในการกำหนดวาระทางการเมืองและเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักหรือไม่สามารถเข้าถึงกลไกเหล่านี้ และบางกรณียังถูกใช้ในทางที่ถอยหลัง เช่น สนับสนุนแนวคิดประชานิยมหรือละเมิดสิทธิของชนกลุ่มน้อย การพัฒนาเครื่องมือเหล่านี้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นจึงควรควบคู่ไปกับการให้ข้อมูล การสนับสนุนจากรัฐ และการเชื่อมโยงกับระบบประชาธิปไตยตัวแทนในภาพรวม

Mia Harbitz & Bettina Boekle-Giuffrida (2009) ในผลงานเรื่อง **“Democratic governance, citizenship, and legal identity: Linking theoretical discussion and operational reality”** ได้สำรวจความสำคัญของอัตลักษณ์ทางกฎหมาย (legal identity) ทั้งในเชิง

ทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ โดยเน้นให้เห็นถึงความจำเป็นในการทำความเข้าใจผลกระทบของการไม่มีเอกสารแสดงตัวตน (sans papiers) ซึ่งเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับประเด็นการถูกกีดกันทางสังคมและการบริหารจัดการของรัฐ ผลการวิจัยทำให้เห็นว่าการขาดแคลนเอกสารยืนยันตัวตนหรืออัตลักษณ์ทางกฎหมาย มักสัมพันธ์กับความยากจน ความเปราะบางทางสังคม และการขาดระบบราชการที่โปร่งใสและมีประสิทธิภาพ ผู้ที่ไม่มีหลักฐานแสดงตัวตนมักเผชิญกับอุปสรรคสำคัญในการเข้าถึงสิทธิและบริการพื้นฐานทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน เช่น การรับใบรับรองการศึกษา การรักษาพยาบาล เงินอุดหนุนตามเงื่อนไขต่าง ๆ เงินบำนาญ บริการทางธนาคาร สิทธิในการเลือกตั้ง ฯลฯ ในขณะเดียวกัน หากรัฐบาลไม่มีข้อมูลประชากรที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ ก็จะมีปัญหาในการวางแผนและกำหนดนโยบายสาธารณะให้เหมาะสม ตัวอย่างจากงานวิจัยภาคสนามในประเทศแถบลาตินอเมริกาและแคริบเบียน ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การมีเอกสารแสดงตัวตนที่ปลอดภัยและน่าเชื่อถือ ไม่เพียงเป็นพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตยและหน้าที่ของรัฐเท่านั้น แต่ยังถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมืองทุกคน

Dora Kostakopoulou (2008) ในผลงานเรื่อง “The Future Governance of Citizenship” ชี้ให้เห็นว่าในวรรณกรรมว่าด้วยความเป็นพลเมือง โดยทั่วไปมักมีสมมุติฐานที่ไม่ถูกต้อง คำถามว่าความเป็นพลเมืองเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชนที่มีอำนาจกำหนดตนเอง (self-determining community) และความสามารถในการกำหนดตนเองนี้ย่อมาหมายถึงกระบวนการคัดกรองหรือกีดกันคนต่างถิ่น ออกจากชุมชนโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้ผู้เขียนได้ตั้งคำถามต่อสมมุติฐานนี้ โดยชี้ให้เห็นว่า แนวคิดที่ว่าคนต่างด้าวเป็นผู้ที่อยู่นอกขอบเขตของชุมชน ไม่ใช่ข้อเท็จจริงเชิงธรรมชาติ แต่เป็นผลลัพธ์ของเหตุผลแบบวนกลับ (circular reasoning) ซึ่งยึดถืออยู่บนการมีอยู่ของพรมแดนชาติในฐานะหน่วยทางการเมืองที่กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว ดังนั้นผู้เขียนจึงเห็นว่าการกำหนดขอบเขตของชุมชนผ่านสัญชาติหรือความเป็นพลเมืองแบบชาตินิยม (national citizenship) ไม่เพียงเป็นเรื่องการเมือง แต่เป็นกระบวนการที่มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการทบทวน แม้ว่าความเป็นพลเมืองแบบชาติจะเคยมีสถานะพิเศษทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ แต่ความยืดหยุ่นของมันก็ได้มาถึงจุดอิ่มตัวแล้ว ในบริบทของโลกปัจจุบันที่เต็มไปด้วยการเคลื่อนไหวของผู้คนและความท้าทายข้าม ภายใต้อิทธิพลดังกล่าวงานชิ้นนี้จึงเสนอว่า จำเป็นต้องหากรอบคิดใหม่เพื่ออธิบายความเป็นพลเมืองในศตวรรษที่ 21 เพื่อตอบโจทยนี้ งานวิจัยชิ้นนี้จึงได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง “พลเมืองไร้สัญชาติ” (anational citizenship) หรือความเป็นพลเมืองที่ไม่ผูกติดกับรัฐชาติ โดยออกแบบให้สามารถนำไปปรับใช้ร่วมกับระบบรัฐที่มีอยู่ได้จริง

William Rogers Brubaker (1990: บทคัดย่อ) ในบทความเรื่อง “**Citizenship and Nationhood in France and Germany: A Comparative Historical Analysis**” งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการอพยพครั้งใหญ่หลังสงครามโลกครั้งที่สองได้ก่อให้เกิดความท้าทายต่อรูปแบบดั้งเดิมของชาติในยุโรปตะวันตกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะในมิติของการกำหนดความเป็นสมาชิกของชาติ (membership) ดังนั้นงานนี้จึงนำเสนอแบบจำลองอุดมคติของชาติ เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์สถานะความเป็นสมาชิกของผู้อพยพ ซึ่งมีความคลุมเครือเมื่อเทียบกับแบบแผนดั้งเดิม จุดเน้นของการศึกษาคือการอธิบายความแตกต่างที่มีนัยสำคัญระหว่างฝรั่งเศสและเยอรมนีในเรื่องของสถานะทางพลเมืองและโอกาสในการได้สัญชาติของผู้อพยพรุ่นที่สอง โดยในฝรั่งเศสการเกิดและพำนักในประเทศเป็นเงื่อนไขเพียงพอที่นำไปสู่การได้รับสัญชาติ ขณะที่ในเยอรมนีเงื่อนไขเหล่านี้ไม่มีผลต่อการได้เป็นพลเมืองเลย ความแตกต่างนี้สะท้อนถึงโครงสร้างแนวคิดเรื่องพลเมืองที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ ฝรั่งเศสยึดหลักดินแดน (jus soli) ซึ่งให้นิยามความเป็นพลเมืองในเชิงกว้าง ขณะที่เยอรมนียึดหลักสายเลือด (jus sanguinis) ซึ่งนิยามความเป็นพลเมืองในเชิงจำกัด ผู้อพยพในฝรั่งเศสจึงถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนทางการเมืองตามเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ ขณะที่ในเยอรมนีพลเมืองถูกนิยามผ่านสายสัมพันธ์ทางเชื้อชาติและชาติพันธุ์ ความแตกต่างนี้ไม่ได้เป็นเพียงผลของนโยบายกฎหมาย แต่ยังเป็นภาพสะท้อนของความเข้าใจตนเองของแต่ละชาติ โดยฝรั่งเศสเน้นรูปแบบรัฐชาติที่เน้นการกลืนกลายทางวัฒนธรรม ส่วนเยอรมนีให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และการจำแนกความต่างทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงกฎหมายว่าด้วยพลเมืองในแต่ละประเทศจึงสัมพันธ์กับช่วงเวลาเฉพาะทางประวัติศาสตร์ เช่น ทศวรรษ 1880 ในฝรั่งเศส และยุควิลเฮล์มในเยอรมนี ซึ่งล้วนเป็นช่วงเวลาแนวคิดเรื่องชาติและพลเมืองได้รับการหล่อหลอมผ่านบริบททางอำนาจ ภูมิรัฐศาสตร์และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

Peter J. Spiro (2011: บทคัดย่อ) ในผลงานเรื่อง “**A New International Law of Citizenship**” เสนอว่ากฎหมายระหว่างประเทศกำลังท้าทายขอบเขตอธิปไตยของชาติในการกำหนดสถานะความเป็นพลเมืองซึ่งเคยเป็นพื้นที่ที่รัฐมีอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จ กล่าวคือ บทความนี้ชี้ให้เห็นพัฒนาการของบรรทัดฐานใหม่ที่เกิดจากกระบวนการตรากฎหมายแบบไร้ศูนย์กลาง (decentralized international lawmaking) ไม่ว่าจะเป็นการรับรองสิทธิในการถือหลายสัญชาติ การกำหนดหลักการให้สัญชาติแบบอิงถิ่นกำเนิดหรือการจำกัดดุลพินิจในการแปลงสัญชาติ ประเด็นเหล่านี้สะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากความเข้าใจความเป็นพลเมืองในฐานะอภิสิทธิ์ของรัฐ ไปสู่การมองว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในระดับสากลที่พึงได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมายระหว่างประเทศ ขณะเดียวกันการทำให้ความเป็นพลเมืองไม่

ขึ้นอยู่กับสายสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์หรือความเป็นสมาชิกของชุมชนทางชีวภาพตามแบบดั้งเดิม อาจส่งผลกระทบต่อพลังความเป็นเอกภาพทางการเมืองที่รัฐชาติใช้เป็นฐานในการจัดการภายใน บทความจึงเน้นว่าสถานะดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการออกแบบอนาคตของรัฐชาติและเรียกร้องให้มีการเสริมสร้างขีดความสามารถของระบิบบานาชาติในการรองรับสิทธิความเป็นพลเมืองในฐานะสิทธิมนุษยชนร่วมสมัย

Jud Campbell (2023: บทคัดย่อ) ในบทความเรื่อง “General Citizenship Rights” ชี้ให้เห็นว่าในวงวิชาการและคำพิพากษาร่วมสมัย มักมีข้อสมมุติฐานว่าความเป็นพลเมืองในสหรัฐอเมริกา มีสิทธิเพียงสองระดับ คือ สิทธิพลเมืองในระดับรัฐ (state citizenship) และในระดับประเทศ (national citizenship) แนวทางนี้สะท้อนทัศนคติร่วมสมัยที่ยึดมั่นในแนวคิดแบบปฏิฐานนิยม (positivism) ที่มองว่าสิทธิรัฐธรรมนูญต้องตั้งอยู่บนฐานของกฎหมายที่ตราขึ้นอย่างชัดเจน และสะท้อนลักษณะอุปนิสัยแบบแบ่งแยกในระบบอเมริกัน อย่างไรก็ตาม หากย้อนกลับไปยังช่วงก่อตั้งประเทศจนถึงยุคฟื้นฟู จะพบว่าชาวอเมริกันจำนวนมากมีความเข้าใจเรื่องสิทธิพลเมืองที่ซับซ้อนกว่านั้น โดยเฉพาะในหมู่ผู้ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดสัญญาประชาคมและมรดกทางกฎหมายร่วมของระบบ common law พวกเขาถือว่าสิทธิพลเมืองไม่ได้มีเพียงระดับรัฐและระดับชาติเท่านั้น แต่ยังมีสิทธิพลเมืองทั่วไป (general citizenship rights) ซึ่งถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่พลเมืองอเมริกันทุกคนมีโดยปริยาย ไม่ว่าพวกเขาจะอยู่ในรัฐใด สิทธิพลเมืองทั่วไปนี้ได้รับการรับรองในมาตรา IV ของรัฐธรรมนูญสหรัฐ ซึ่งสะท้อนมิติระหว่างรัฐของระบอบสหพันธรัฐ โดยให้การคุ้มครองข้ามพรมแดนระหว่างรัฐได้ แนวคิดเรื่องสิทธิพลเมืองสามระดับนี้จึงตั้งอยู่บนฐานของทั้งกฎหมายที่ตราขึ้นโดยรัฐอธิปไตยเฉพาะ (positive law) และกฎหมายทั่วไป (general law) ควบคู่กับแนวคิดที่ว่าชาวอเมริกันเป็นสมาชิกใน “ครอบครัวทางการเมืองแบบสหพันธรัฐ” (federative political family) การรื้อฟื้นแนวคิดเรื่องสิทธิพลเมืองทั่วไปและความเป็นพลเมืองทั่วไปนี้เปิดทางให้เกิดการทบทวนอดีตรัฐธรรมนูญของสหรัฐฯ ด้วยมุมมองใหม่และช่วยทำให้ข้อถกเถียงอันยืดเยื้อเกี่ยวกับ Privileges and Immunities Clause ในมาตรา IV และ Privileges or Immunities Clause ในบทแก้ไขรัฐธรรมนูญครั้งที่ 14 (Fourteenth Amendment) มีกรอบวิเคราะห์ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น แทนที่จะเน้นเพียงการตีความถ้อยคำในรัฐธรรมนูญ แนวทางนี้เสนอให้หันกลับไปพิจารณาแนวคิดพื้นฐานว่าด้วยสิทธิขั้นพื้นฐาน สหพันธรัฐ และอธิปไตย ซึ่งเป็นหัวใจของความเป็นพลเมืองในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญอเมริกัน

Ayelet Shachar and Ran Hirschl (2007: บทคัดย่อ) ในบทความเรื่อง “Citizenship as Inherited Property” ชี้ให้เห็นว่า ในบริบทของโลกาภิวัตน์ แนวปฏิบัติที่ให้สถานะพลเมืองโดยอัตโนมัติ

ตามหลักถิ่นกำเนิด (jus soli) หรือสายเลือด (jus sanguinis) ยังคงได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย โดยไม่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงจริยธรรมหรือความเป็นธรรมเชิงโครงสร้าง ทั้งที่การได้มาซึ่งสถานะพลเมืองในรัฐหรือภูมิภาคหนึ่งนั้น ส่งผลต่อโอกาสของชีวิตอย่างลึกซึ้ง ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงทรัพยากร ความมั่งคั่ง เสถียรภาพทางการเมือง หรือการได้รับความคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชน บทความนี้จึงพยายามเปิดพื้นที่ถกเถียงใหม่ต่อประเด็นที่มักถูกมองข้าม โดยเสนอให้พิจารณาความคล้ายคลึงเชิงโครงสร้างระหว่างการถ่ายทอดสถานะพลเมืองระหว่างรุ่นกับการสืบทอดทรัพย์สิน ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าทั้งสองระบบต่างมีลักษณะเป็นสิทธิที่สืบทอดได้ระหว่างรุ่นโดยไม่ผ่านกระบวนการคัดเลือกตามคุณสมบัติส่วนบุคคล ซึ่งผูกโยงอยู่กับโครงสร้างของครอบครัวและกำเนิด ความคล้ายคลึงนี้เปิดโอกาสให้เรานำหลักเกณฑ์ในการควบคุมการสืบทอดมรดก เช่น การเก็บภาษีหรือการกำหนดเงื่อนไขทางกฎหมาย มาใช้เป็นต้นแบบในการจำกัดการถ่ายทอดสถานะพลเมืองอย่างไม่มีขอบเขต จุดมุ่งหมายของบทความไม่ได้อยู่ที่การล้มล้างระบบสัญชาติที่สืบทอดได้ทั้งหมด แต่เพื่อชี้ให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคเชิงโครงสร้างที่ฝังแน่นอยู่ในระบบกฎหมายที่ดูเหมือนเป็นกลาง และเสนอแนวทางเชิงนโยบายเพื่อบรรเทาความเหลื่อมล้ำเชิงโอกาสที่เกิดจากการเกิดในสถานที่ที่ถูกต้องซึ่งเป็นสิทธิพิเศษที่บุคคลจำนวนมากได้รับมาโดยไม่ผ่านการเลือกของตนเอง

Dimitry Kochenov (2018) ในบทความเรื่อง “Citizenship for Real: Its Hypocrisy, Its Randomness, Its Price” Kochenov ได้วิพากษ์ต่อกรอบคิดแบบคุณธรรมที่ยึดถือความเป็นพลเมืองในฐานะสถานะที่ไม่อาจซื้อขายได้ โดยชี้ให้เห็นถึงความย้อนแย้งเชิงโครงสร้างของระเบียบความเป็นพลเมืองในโลกสมัยใหม่ ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นระบบที่อิงกับความสุ่มเสี่ยง การสืบทอดโดยกำเนิด และความไม่เสมอภาคในเชิงโอกาสมากกว่าที่จะยึดโยงกับหลักการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือการมีคุณสมบัติทางศีลธรรมตามอุดมคติแบบเสรีประชาธิปไตย เขาโต้แย้งว่าในขณะที่รัฐจำนวนมากดำเนินนโยบายให้สถานะพลเมืองโดยอัตโนมัติตามสายเลือดหรือความเชื่อมโยงทางชาติพันธุ์ในอดีต แต่กลับวิจารณ์การจัดสรรสถานะพลเมืองเชิงพาณิชย์ที่เปิดเผยอย่างโปร่งใส เช่น กรณีของประเทศมอลตา ซึ่งสะท้อนความไม่สอดคล้องเชิงหลักการในเชิงนโยบาย Kochenov เสนอให้พิจารณาความเป็นพลเมืองในลักษณะของสิทธิที่สามารถถ่ายทอดข้ามรุ่นได้ คล้ายกับการรับมรดก ซึ่งในโลกของทรัพย์สินมีกรอบควบคุมที่ชัดเจนและตรวจสอบได้ เขาจึงเสนอว่ารัฐควรออกแบบกลไกควบคุมการถ่ายทอดสถานะพลเมืองในลักษณะเดียวกันเพื่อบรรเทาความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างและเปิดทางให้เกิดการเข้าถึงสถานะทางการเมืองอย่างเป็นธรรมและมีเหตุผลมากขึ้นในระดับโลก

Francesca Strumia (2015: บทคัดย่อ) ในผลงานเรื่อง “Individual Rights, Interstate Equality, State Autonomy: European Horizontal Citizenship and its (Lonely) Playground in Trans-Atlantic Perspective” ได้ศึกษาโครงสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบสหพันธรัฐโดยเปรียบเทียบกรณีของสหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรป พบว่าทั้งสองระบบมีการแยกโครงสร้างความเป็นพลเมืองเป็นหลายระดับ ทั้งด้านความสังกัด สิทธิ และการมีส่วนร่วมทางการเมือง อย่างไรก็ตาม สหภาพยุโรปพัฒนารูปแบบพลเมืองแนวนอน (horizontal citizenship) ที่มีขอบเขตกว้างไกลและมีพลวัตเฉพาะ ซึ่งแตกต่างจากแนวทางพลเมืองแนวตั้ง (vertical citizenship) ของสหรัฐอเมริกา งานวิจัยนำเสนอทัศนะทางเลือกที่ทำหามุมมองเดิมซึ่งมองว่าพลเมืองแนวนอนเป็นเพียงขั้นเริ่มต้นที่ไม่สมบูรณ์ ขาดการสนทนาทางการเมืองที่แท้จริง และถูกลดทอนให้เป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจ โดยผู้วิจัยโต้แย้งว่าพลเมืองแนวนอนของสหภาพยุโรปไม่ใช่ความล้มเหลว แต่กลับเป็นพลังที่ฟื้นฟูและจัดวางนิยามใหม่ของความเป็นพลเมืองระดับชาติ รวมทั้งสร้าง "สิทธิในการเป็นส่วนหนึ่ง" (right to belong) ข้ามพรมแดนรัฐสมาชิก ซึ่งเปลี่ยนภาพรวมของความเป็นพลเมืองในสหภาพยุโรปไปอย่างมีนัยสำคัญ

Will Kymlicka and Wayne Norman (2000: บทคัดย่อ) ในหนังสือเรื่อง “Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts” พยายามทำความเข้าใจความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างสิทธิของชนกลุ่มน้อยและแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองในบริบทของการเมืองสมัยใหม่ ผู้เขียนนำเสนอภาพความตึงเครียดที่เกิดขึ้นเมื่อนโยบายพหุวัฒนธรรมและสิทธิของชนกลุ่มน้อยเข้ามาท้าทายแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง บทความเสนอความจำเป็นในการพัฒนาทฤษฎีพลเมืองหลากหลาย (diverse citizenship) ที่สามารถบูรณาการความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ในสังคมประชาธิปไตยเสรีนิยม ผู้เขียนจัดประเภทชนกลุ่มน้อยออกเป็น 4 กลุ่มหลัก คือ ชาติพันธุ์พื้นเมือง ผู้อพยพชนกลุ่มน้อยทางศาสนา และกลุ่มเฉพาะ (sui generis) เช่น ชาวแอฟริกันอเมริกัน ชาวโรมา และชาวรัสเซียในประเทศอดีตรัฐโซเวียต นอกจากนี้การศึกษายังวิเคราะห์แนวทางต่าง ๆ ที่กลุ่มเหล่านี้ใช้ในการเรียกร้องเพื่อให้เคารพต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและศาสนาของตน หนังสือเล่มนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อกังวลหลักว่าการขยายสิทธิของชนกลุ่มน้อยในระบบเสรีนิยมอาจนำไปสู่ความท้าทายต่อแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบดั้งเดิม ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการปรับปรุงกรอบคิดเพื่อรองรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในประเทศประชาธิปไตย

Damian Tambini (2010) ในบทความเรื่อง “**Post-national citizenship**” ได้สำรวจพื้นฐานทางประวัติศาสตร์และแนวคิดที่นำไปสู่การอภิปรายเรื่องความเป็นพลเมืองหลังรัฐชาติ (post-national citizenship) ในยุคปัจจุบัน โดยผู้เขียนเสนอว่าแนวคิดเรื่องชาติและความเป็นพลเมืองถูกทำให้มีความหมายใหม่และกลายเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดในบริบทของรัฐชาติสมัยใหม่ โดยสถาบันทั้งสองนี้ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดการเข้าถึงทรัพยากร สร้างรูปแบบของความเป็นปึกแผ่นในสังคมและเปิดพื้นที่ให้แก่การมีส่วนร่วมทางการเมืองซึ่งถือเป็นหัวใจของความเป็นพลเมือง ทั้งนี้ผู้เขียนได้เสนอว่าภายใต้บริบทที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่รองรับความเป็นพลเมืองในรัฐชาติเกิดการสั่นคลอน จึงจำเป็นต้องทบทวนแนวคิดเรื่องพลเมืองใหม่ โดยเฉพาะในด้านความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นพลเมืองกับอัตลักษณ์ ความเป็นเอกภาพและวัฒนธรรมที่เคยถูกสร้างขึ้นโดยการสถาปนาชาติในอดีต

Monica W. Varsanyi (2006: บทคัดย่อ) ในบทความเรื่อง “**Interrogating “Urban Citizenship” vis-à-vis Undocumented Migration**” ได้วิพากษ์เมืองและความเป็นพลเมือง โดยมุ่งศึกษาผู้อพยพที่อยู่นอกระบบกฎหมาย เช่น ผู้ไร้เอกสาร ผู้เข้าเมืองผิดกฎหมาย หรือผู้มีสถานะไม่ปกติ ผู้เขียนเริ่มวิเคราะห์โดยแบ่งแนวทางวิเคราะห์เป็น 3 แนวทาง คือ (1) แนวทางบรรทัดฐาน (normative) ที่เน้นคุณค่าและสิทธิ (2) แนวทางการปรับระดับพื้นที่ใหม่ (rescaling) ที่วิเคราะห์บทบาทเปลี่ยนแปลงของเมืองในการจัดระเบียบความเป็นพลเมือง (3) แนวทางที่เน้นอำนาจผู้กระทำการเป็นรายบุคคลและกลุ่ม จากนั้นผู้เขียนได้ใช้กรอบสถานะทางกฎหมายของผู้อพยพเป็นมุมมองในการวิเคราะห์ พร้อมนำเสนอภาพอุดมคติของความเป็นพลเมืองในเมือง (urban citizenship) ซึ่งไม่ได้ตั้งอยู่บนการยินยอมของพลเมืองเดิม แต่อยู่บนหลักการการดำรงอยู่และการอยู่อาศัยของบุคคลในพื้นที่ แม้ว่าความเป็นพลเมืองในเมืองจะห่างไกลจากความเป็นจริงแต่ผู้เขียนเสนอให้เรียนรู้จากแนวคิดนี้และนำเสนอมุมมองที่ 4 ซึ่งเป็นแนวทางนี้เป็นผลผลิตของการสำรวจนโยบายท้องถิ่นในสหรัฐอเมริกาที่พยายามสร้างความเป็นพลเมืองระดับเมืองสำหรับผู้อพยพไร้เอกสาร โดยยกตัวอย่าง 4 กรณี ได้แก่ (1) การฟื้นฟูสิทธิเลือกตั้งของผู้ไร้สัญชาติในระดับท้องถิ่น (2) การยอมรับเอกสารบัตรประจำตัววงสูลของเม็กซิโก (3) ข้อถกเถียงเกี่ยวกับสิทธิขอใบขับขี่ของผู้อพยพผิดกฎหมาย (4) การให้สิทธิผู้ไร้เอกสารในการจ่ายค่าเล่าเรียนในอัตราของรัฐในมหาวิทยาลัยของรัฐ

Luuk van der Baaren (2024: บทคัดย่อ) ในบทความเรื่อง “**Bridging the citizenship law implementation gap: a typology for comparative analysis**” ซึ่งชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าการ

เปรียบเทียบกฎหมายความเป็นพลเมืองในระดับโลกจะมีความก้าวหน้าอย่างมากในช่วงหลายปีที่ผ่านมา แต่มาตรการส่วนใหญ่ยังคงจำกัดอยู่เพียงในระดับตัวบทกฎหมาย (law-on-the-books) ขณะที่องค์ความรู้เกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายในทางปฏิบัติยังมีอยู่อย่างจำกัด สถานการณ์นี้จึงก่อให้เกิดคำถามสำคัญว่า มาตรการดังกล่าวสะท้อนประสบการณ์ของประชากรเป้าหมายที่อยู่ภายใต้กฎหมายมากน้อยเพียงใด เพื่อแก้ไขช่องว่างด้านการบังคับใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายความเป็นพลเมือง บทความนี้เสนอกรอบแนวคิดเพื่อทำความเข้าใจการบังคับใช้ โดยพัฒนาเป็นแบบจำลองสามองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ (1) การมีผลบังคับใช้ของบทบัญญัติทางกฎหมาย ซึ่งสะท้อนถึงสถานะของกฎหมายที่สามารถนำมาใช้ได้จริง (2) การตีความกฎหมายโดยเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจในการบังคับใช้ (3) การนำกฎหมายไปใช้ในทางปฏิบัติจริงโดยหน่วยงานของรัฐ บทความได้ยกกรณีศึกษาการยอมรับพลเมืองสองสัญชาติ โดยมุ่งเน้นที่ข้อกำหนดเรื่องการสละสัญชาติในการแปลงสัญชาติ และสนธิสัญญาความเป็นพลเมืองสองสัญชาติ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการพิจารณาทั้งกฎหมายในตัวบทและการปฏิบัติในชีวิตจริง

Henning Melber, Jesper Bjarnesen, Cristiano Lanzano, Patience Mususa (2022: บทคัดย่อ) ในผลงานเรื่อง “Citizenship Matters: Explorations into the Citizen-State Relationship in Africa” ชี้ให้เห็นว่าแม้ว่าความเป็นพลเมืองจะถือเป็นแนวคิดและบรรทัดฐานทางกฎหมายสากล แต่ความหมายและผลลัพธ์ของแนวคิดนี้ก็กลับแตกต่างกันไปในแต่ละบริบท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ระบบการเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสมาชิกของสังคม นโยบายของรัฐมีบทบาทสำคัญต่อการรับรู้เกี่ยวกับความเป็นพลเมือง รวมถึงพฤติกรรมพลเมืองของประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครอง บทความนี้วิเคราะห์ประเด็นท้าทายร่วมสมัยเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในภูมิภาคแอฟริกาทางใต้ของทะเลทรายซาฮารา โดยอิงจากทั้งงานวิชาการ การอภิปรายเชิงนโยบาย รายงานจากสื่อ และวรรณกรรมทฤษฎี เพื่อพิจารณาว่า การส่งเสริมหรือยอมรับแนวคิดเชิงบวกเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองสามารถเป็นโอกาสเชิงยุทธศาสตร์ของทั้งรัฐและประชาชนได้หรือไม่ และตั้งคำถามว่าการจัดการศึกษาความเป็นพลเมือง (civic education) อาจถือเป็นการลงทุนที่มีคุณค่าในการส่งเสริมเสถียรภาพทางสังคม และการสร้างอัตลักษณ์ร่วมบนพื้นฐานของประโยชน์ส่วนรวมได้หรือไม่ บทความสรุปโดยเสนอกรอบคิดสัญญาประชาคม (social contract) ที่สามารถประสานอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม เช่น ชาติพันธุ์ เข้ากับความเป็นพลเมืองและการปกครองภายใต้หลักนิติธรรม เพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจระหว่างรัฐกับพลเมืองในระยะยาว

Fabio Santos (2005: บทคัดย่อ) ในผลงานเรื่อง “The necropolitics of statelessness: coloniality, citizenship, and disposable lives” ได้วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อระบอบความเป็นพลเมืองสมัยใหม่ โดยชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างของการรวมกลุ่มเพื่อคุ้มครองชีวิต (life-saving inclusion) และการกีดกันที่นำไปสู่การลดทอนชีวิต (life-shortening exclusion) ยังคงเป็นกลไกพื้นฐานที่สร้างความไม่เสมอภาคอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะต่อกลุ่มประชากรที่อยู่ชายขอบของชาติ ผู้เขียนเชื่อมโยงกรอบแนวคิดเรื่อง “อาณานิคมของความเป็นพลเมือง” (coloniality of citizenship) เข้ากับวรรณกรรมด้านการย้ายถิ่นเชิงวิพากษ์ที่ศึกษาเรื่องความตาย การโยกย้ายถิ่นฐานและสถานะความเป็นพลเมือง เพื่อเสนอแนวคิดการเมืองแห่งความตายของผู้ไร้รัฐ (necropolitics of statelessness) ซึ่งอธิบายว่าการถูกกีดกันจากสถานะพลเมือง โดยเฉพาะในลักษณะที่มีนัยทางเชื้อชาติและเพศสภาพ อาจนำไปสู่การลดทอนความเป็นมนุษย์และการใช้ความรุนแรงโดยรัฐอย่างเป็นระบบ บทความได้นำแนวคิดจากนักทฤษฎีสำคัญ เช่น Hannah Arendt, Michel Foucault, Giorgio Agamben, Achille Mbembe, Orlando Patterson, Sylvia Wynter และ Frantz Fanon มาประกอบการวิเคราะห์ ร่วมกับข้อมูลจากนักสิทธิมนุษยชนและนักเคลื่อนไหวในภูมิภาคแคริบเบียน เพื่อแสดงให้เห็นถึงพลวัตของอำนาจรัฐที่ผลิตความไร้รัฐและทำให้ชีวิตบางกลุ่มกลายเป็นสิ่งที่ถูกทอดทิ้ง กรณีศึกษาในบทความประกอบด้วยเหตุการณ์สังหารหมู่ Parsley Massacre ในปี ค.ศ. 1937 และคำพิพากษา La Sentencia ปี ค.ศ. 2013 ซึ่งต่างชี้ให้เห็นการทำงานของอำนาจอธิปไตยในการทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เชื้อสายเฮติกลายเป็นผู้ไร้รัฐและตกอยู่ในสถานะที่รัฐสามารถใช้ความรุนแรงโดยไม่มีควมรับผิดชอบทางกฎหมายหรือจริยธรรม

Choo Chin Low (2013: บทคัดย่อ) ในผลงานเรื่อง “Citizenship, Nationality, and the Treatment of Aliens Get access Arrow” ชี้ให้เห็นลักษณะร่วมของระบบรัฐธรรนูญในเอเชียตะวันออกเฉียงและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในการปฏิบัติต่อชาวต่างชาติที่พำนักอยู่ในประเทศ โดยระบบรัฐธรรนูญของประเทศเหล่านี้มีช่องว่างระหว่าง การเป็นสมาชิกเชิงพื้นที่ (territorial membership) คือ การอยู่อาศัยในดินแดนของรัฐ กับการเป็นสมาชิกของรัฐ (state membership) หรือการถือสัญชาติของรัฐ กล่าวคือ แม้บุคคลจะอยู่อาศัยในประเทศเป็นเวลานานหรือมีถิ่นพำนักถาวร แต่สิทธิและสถานะทางการเมืองยังคงยึดโยงกับการถือสัญชาติดังปรากฏให้เห็นใน 3 กรณี คือ หนึ่ง ระบบรัฐธรรนูญส่วนใหญ่กำหนดให้สิทธิทางการเมือง เช่น สิทธิเลือกตั้งและสิทธิในการดำรงตำแหน่งทางการเมือง จำกัดอยู่เฉพาะผู้ถือสัญชาติ ยกเว้นเพียงบางกรณี เช่น ฮองกง มาเก๊าและเกาหลีใต้ ที่มีข้อยกเว้นบางประการ สอง การเข้าถึงสัญชาติของกลุ่มแรงงานข้ามชาติและผู้สมรสต่างชาติยังถูกควบคุมด้วยนโยบายที่เลือกปฏิบัติ

และขาดความชัดเจน สาม หลายประเทศในภูมิภาคนี้ยังไม่ยอมรับความเป็นพลเมืองสองสัญชาติ โดยเฉพาะในกรณีของผู้แปลงสัญชาติ คู่สมรส และบุตรที่มีสองเชื้อชาติ เมื่อเทียบกับยุโรปตะวันตกที่มีแนวโน้มเปิดกว้างมากกว่า บทความนี้จึงสรุปว่ารัฐในเอเชียส่วนใหญ่ยังคงยึดแนวทางแบบอนุรักษนิยมที่ผูกสิทธิ์ต่าง ๆ ไว้กับสัญชาติอย่างเคร่งครัด ภายใต้บริบทนี้จึงไม่สอดคล้องกับพลวัตของสังคมร่วมสมัยและรูปแบบการเคลื่อนย้ายของประชากรที่ซับซ้อน

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับพลเมืองศึกษาในต่างประเทศข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าการศึกษาความเป็นพลเมืองในระดับนานาชาติ ได้ขยายกรอบการวิเคราะห์จากกรอบรัฐหรือกรอบกฎหมายแบบดั้งเดิม สู่การวิเคราะห์เชิงสังคมวิทยา การเมืองเปรียบเทียบและการวิพากษ์ โดยเน้นพลวัตทางประวัติศาสตร์ อำนาจอธิปไตยและบริบทโลกาภิวัตน์ที่มีอิทธิพลต่อการนิยาม ตลอดจนปฏิบัติความเป็นพลเมือง บทความวิชาการและงานวิจัยหลายชิ้นได้วิเคราะห์พลเมืองในฐานะโครงสร้างเชิงสถาบันและพื้นที่แห่งการต่อรองอำนาจ ทำให้การศึกษาความเป็นพลเมืองไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะสถานะทางกฎหมายเท่านั้น แต่เป็นฐานของสิทธิ ความชอบธรรมและการเข้าถึงทรัพยากรอย่างไม่เสมอภาค ขณะที่งานวิจัยบางชิ้นวิเคราะห์สถานะพลเมืองว่าเป็นเครื่องมือของรัฐบาล เช่น การให้สัญชาติ การกีดกันผู้ไร้เอกสารและการใช้กฎหมายเพื่อควบคุมอัตลักษณ์หรือการเคลื่อนไหวข้ามพรมแดน การศึกษาเหล่านี้ยังชี้ให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากความเป็นพลเมืองที่อยู่ภายใต้เขตแดนสู่แนวคิดหลังรัฐชาติหรือความเป็นพลเมืองแนวนอน ที่ไม่ยึดโยงกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์หรือเส้นเขตแดนและชี้ให้เห็นว่ากลไกทางกฎหมายและรัฐธรรมนูญ แม้จะมีบทบาทในการขยายสิทธิพลเมืองแต่ก็อาจเป็นเครื่องมือของการกีดกันเชิงโครงสร้างหากปราศจากกลไกการบังคับใช้หรือไม่มีการตีความที่เปิดพื้นที่ให้แก่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสังคม นอกจากนี้งานบางชิ้นยังตั้งคำถามเชิงจริยธรรมต่อการสืบทอดสถานะพลเมืองและความไม่เสมอภาคในโอกาสชีวิตที่ติดมากับการเกิดโดยไม่ได้เลือก บทความบางชิ้นชี้ให้เห็นบทบาทของท้องถิ่นหรือเมืองในการสร้างความเป็นพลเมืองทางเลือก โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มชายขอบที่ไม่มีสถานะทางกฎหมายหรือไม่มีสัญชาติ

กล่าวโดยสรุปบทความวิชาการและงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้สำรวจข้างต้น ช่วยทำให้เห็นภาพความเป็นพลเมืองในฐานะกระบวนการต่อรองอำนาจหลายระดับ ทั้งระดับกฎหมาย ระดับพื้นที่และระดับความสัมพันธ์เชิงสัญญาระหว่างรัฐกับประชาชน โดยที่สิทธิและสถานะไม่ได้ถูกกำหนดตายตัวแต่เป็นผลของพลวัตทางการเมือง การตีความกฎหมายและการเคลื่อนไหวของผู้ถูกปกครองในการสร้างความหมายใหม่ของการเป็นสมาชิกในสังคมประชาธิปไตย

1.2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพลเมือง ความเป็นพลเมือง การพัฒนาความเป็นพลเมืองในบริบทของประเทศไทย

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพลเมืองศึกษาที่นักวิชาการในประเทศไทยได้ศึกษา และผู้วิจัยสามารถสำรวจหรือเข้าถึงได้ ประกอบด้วย

ชาม ชัยนุกุลศิลา (2561) ในงานวิจัยเรื่อง “ความเหมาะสมในการลงโทษบุคคลไม่กระทำหน้าที่พลเมืองดี: ศึกษาประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 374” ผลวิจัยพบว่า ประเทศไทยได้บัญญัติหน้าที่พลเมืองดีไว้ในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 374 ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่มีลักษณะบังคับให้บุคคลต้องกระทำการช่วยเหลือผู้ซึ่งตกอยู่ในภยันตรายแห่งชีวิต หากช่วยได้แต่ไม่ช่วยก็จะมีผลผิดและต้องรับโทษ โดยที่การกำหนดหน้าที่พลเมืองดีดังกล่าวนั้นอาจกระทบกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลได้ อีกทั้งถ้อยคำในบทบัญญัติไว้อย่างกว้าง ๆ ไม่ชัดเจน ด้วยในปัจจุบันมีภัยที่ส่งผลให้เกิดอันตรายแก่ชีวิตและร่างกายต่อคนในสังคมเป็นจำนวนมาก จึงอาจทำให้เกิดปัญหาในการบังคับใช้บทบัญญัติแห่งกฎหมายในการปรับใช้กับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งบทบัญญัติมาตรา 374 ยังไม่เคยมีคำพิพากษาของศาลตัดสินมาก่อน อีกทั้งตำราของนักนิติศาสตร์ไทยก็ไม่ได้อธิบายไว้โดยละเอียด โดยสมควรศึกษาคุณภาพระหว่างสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลกับการบังคับควบคุมศีลธรรมโดยกฎหมาย ศึกษาวิวัฒนาการในการกำหนดหน้าที่พลเมืองดีของประเทศไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาแนวคิดในการกำหนดความผิดอาญาและการลงโทษทางอาญาสำหรับบุคคลที่ไม่กระทำหน้าที่พลเมืองดี รวมทั้งสำรวจบทบัญญัติความผิดดังกล่าวทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อวิเคราะห์ขอบเขตองค์ประกอบความรับผิดชอบหน้าที่พลเมืองดีให้เกิดแนวทางในการบังคับใช้ได้อย่างเหมาะสม จากการศึกษาพบว่า ในประเทศไทยได้มีการกำหนดหน้าที่พลเมืองดีในการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นมาแล้วตั้งแต่ในอดีต โดยมีวิวัฒนาการของหน้าที่และขอบเขตในการให้ความช่วยเหลือแตกต่างกันไปตามบริบทของสังคมแต่ละยุคสมัย ปัจจุบันได้มีการกำหนดหน้าที่พลเมืองดีในการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ซึ่งตกอยู่ในภยันตรายแห่งชีวิต แม้ว่าการกำหนดหน้าที่พลเมืองดีดังกล่าวจะกระทบต่อกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล แต่ก็มีผลจำเป็นที่จะต้องมีการบังคับควบคุมศีลธรรมโดยกฎหมายเพื่อรักษาความปลอดภัยในชีวิตและร่างกายอันเป็นประโยชน์ส่วนรวม ให้คงไว้แก่สังคม อีกทั้งจากการศึกษากฎหมายต่างประเทศพบว่าการบัญญัติหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือไว้ในกฎหมายที่มีโทษทางอาญาเช่นเดียวกัน โดยบัญญัติมาจากหลักแนวคิดที่เรียกว่า Good Samaritan Law ซึ่งเป็นหลักแนวคิดที่ต่างประเทศนำมาใช้ในการกำหนดหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ซึ่งตกอยู่ในภยันตราย (Duty to rescue) โดยแต่ละประเทศมีการกำหนด

องค์ประกอบความผิดและโทษที่แตกต่างกันไปตามระบบกฎหมายและบริบทของสังคม ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าควรนำหลักแนวคิดและบทบัญญัติของกฎหมายต่างประเทศมาพิจารณาเปรียบเทียบกับองค์ประกอบความผิดตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 374 เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการบังคับใช้ขอบเขตของหน้าที่พลเมืองดีให้มีความชัดเจนแน่นอนและเพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการลงโทษบุคคลที่ไม่กระทำหน้าที่พลเมืองดีให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย

นัตตา สุริยสมบัติสกุล (2562) ในงานวิจัยเรื่อง “ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการออกแบบรูปแบบการศึกษาประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชนในชุมชน” ผลวิจัยพบว่า ประเทศไทยมีการจัดการศึกษาประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองมาอย่างยาวนานตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร จากการศึกษาพบว่า ปัญหาของการจัดการศึกษาประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทยนั้น เกิดจากระบบการศึกษาของประเทศไทยนั้นมีการเปลี่ยนแปลงตามบริบทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ส่งผลให้การพัฒนาการศึกษาประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไม่ต่อเนื่อง และหลักสูตรการศึกษาประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทยนั้น ก็ยังไม่สามารถตอบสนองต่อการสร้างพื้นฐานการเรียนรู้ให้กับเยาวชนไทย ครูและอาจารย์ยังใช้วิธีการเดิม ๆ ในการถ่ายทอดความรู้ ที่เน้นการบรรยายตามทฤษฎี เพื่อนำไปสอบที่เน้นการวัดความจำ แต่ไม่เน้นความเข้าใจ และไม่เน้นการคิดวิเคราะห์ และมีข้อจำกัดเรื่องหน่วยงาน/บุคลากร ที่มีความรู้เรื่องหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยและจัดการฝึกอบรมเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตยยังคงมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อการที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชน และประชาชน โดยการอบรมให้ความรู้เรื่องหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยเพื่อสร้างเป็นพลเมืองที่ผ่านมามีการถ่ายทอดให้ความรู้กับประชาชน และเยาวชน ที่จัดในระยะเวลาสั้น ๆ ไม่ต่อเนื่อง ซึ่งมีวิธีการติดตาม และประเมินผลที่ได้จากการเรียนรู้การศึกษาประชาธิปไตยที่ยังไม่มีประสิทธิภาพมากพอ เป็นเพียงการวัดความจำ ไม่ใช้การวัดความเข้าใจที่แท้จริงการเผยแพร่ และประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร ส่วนใหญ่ยังขาดการจัดระบบข้อมูลและการนำมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ขาดแคลนเครื่องมือ รวมถึงขาดการประสานงานเครือข่ายองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน โรงเรียน องค์กรที่จัดการอบรมให้ความรู้ ฯลฯ เพื่อร่วมกันทำงาน ส่งเสริม และสนับสนุนการเรียนรู้หลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา โดยการสร้างความร่วมมือกันส่งเสริมการศึกษาประชาธิปไตยจากภาคส่วนอื่น ๆ ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน องค์กรที่มีความรู้เรื่องหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยและมีความเชี่ยวชาญใน

การจัดการอบรมและถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับประชาชน ซึ่งการทำงานร่วมกันนี้จะทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ มีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ เกิดการประสานงานระหว่างองค์กรที่ทำงานร่วมกัน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถือเป็นหน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่ดูแลและจัดบริการสาธารณะให้ประชาชน รวมถึงมีความใกล้ชิดประชาชน ซึ่งจะทำให้รับรู้ถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการศึกษาประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง อีกทั้งจะสามารถเข้าไปแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างรวดเร็ว โดยการทำงานร่วมกันยังส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหน่วยงาน เกิดเครือข่ายการประสานงาน โดยมีแนวทางในการดำเนินการ คือ ติดต่อประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, จัดการประชุมวางแผนร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ, จัดการฝึกอบรมและถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับนักเรียน, นำข้อมูลที่ได้รวมถึงข้อเสนอแนะ ปัญหา และอุปสรรคที่พบ มาสังเคราะห์หาวิธีการปรับปรุง และพัฒนาวิธีการถ่ายทอดความรู้เรื่องประชาธิปไตยให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป และติดตามผล ประเมินผล และปรับปรุงแก้ไข โดยให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

จิราภรณ์ มีดวง (2560) ในงานวิจัยเรื่อง **“ชุมชนพม่ามุสลิมในตำบลแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก: สถานะความเป็นพลเมืองและปัญหาในการดำรงชีวิต”** ใช้คนพม่าในชุมชนดารุน ชุมชนมาตินะฮ์ ชุมชนอันซอร์ และชุมชน มูฮันจิริห์ ในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เป็นกรณีศึกษา ผลวิจัยพบว่า กลุ่มคนที่ยังไม่มีสถานะทางกฎหมาย ไม่มีสถานะพลเมือง ไร้รัฐและไร้สัญชาติ แต่เป็นกลุ่มที่ถูกใช้แรงงานเพราะต้องทำงานและเงินเลี้ยงดูครอบครัว อาชีพส่วนใหญ่เป็นอาชีพเก็บของเก่าและใช้แรงงานหนักในโรงงาน ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ภาคสนาม บ้านแม่ปะใต้ ตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และได้ปฏิบัติงาน เรียนรู้การทำงานร่วมกับโครงการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนผู้หญิงพม่ามุสลิมแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ภายใต้มูลนิธิผู้หญิง (แม่สอด) เป็นระยะเวลาทั้งสิ้น 7 เดือน ตั้งแต่ 14 พฤศจิกายน 2560 ถึง 23 พฤษภาคม 2561 ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การลงพื้นที่ร่วมกับมูลนิธิผู้หญิงและการทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกับมูลนิธิผู้หญิง ชุมชน และองค์กรที่เป็นเครือข่ายทำงาน รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) และการสอบถามแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ผลการศึกษาในครั้งนี้พบว่า สถานะความเป็นพลเมืองของคนพม่ามุสลิมในชุมชน มี 2 สถานะที่แบ่งได้ออกจากกัน คือ สถานะที่ถูกกฎหมายเป็นกลุ่มคนที่มีสถานะความเป็นพลเมือง ได้รับการคุ้มครองสิทธิความตามกฎหมาย และสถานะที่ผิดกฎหมายเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความเป็นพลเมือง ไม่มีสิทธิใด ๆ ตามกฎหมาย วิธีการได้มาซึ่งสถานะของกลุ่มคนพม่ามุสลิมในชุมชนพบว่าทุกวิธีการมีปัญหาและเงื่อนไขที่เชื่อมโยงกัน เช่น การไม่มี

เอกสารประจำตัวหรือไม่ได้รับรองจากรัฐของประเทศต้นทาง (พม่า) เพราะความเป็นมุสลิมเนื่องจากความขัดแย้งของรัฐและศาสนา ค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ ความปลอดภัยในการเดินทางระหว่างประเทศไทยและพม่า วิธีการที่เสี่ยงที่สุด คือ วิธีการว่าจ้างทำบัตร รองลงมาคือวิธีการดำเนินการพร้อมกับนายจ้างหรือนายหน้า และวิธีสุดท้ายคือการดำเนินการด้วยตัวเอง ยังพบอีกว่าขั้นตอนและวิธีการในการดำเนินการยากมากสำหรับคนพม่ามุสลิมแม่สอด ถึงอย่างไรก็ตามคนพม่ามุสลิมไม่ได้มีการเรียกร้องสถานะของตนเอง เพราะเข้าใจว่าตนเองเป็นผู้ที่มาขออาศัยพื้นที่ประเทศไทยอยู่และเป็นผู้ที่ผิดกฎหมาย ไม่มีสถานะที่จะเรียกร้องได้ พม่ามุสลิมที่มีสถานะพลเมืองที่ถูกกฎหมายและไม่มีสถานะพลเมือง ได้รับการติตราจากเจ้าหน้าที่รัฐ นายจ้าง ผู้มีอิทธิพลและบุคคลภายนอกกับคนพม่ามุสลิมทั้งสองสถานะมีสถานะเดียวกัน คือ “ต่างด้าวพม่า” สิทธิและกฎหมายที่คุ้มครองอยู่เป็นเพียงแค่นโยบายแต่ไม่ได้รับการนำมาปฏิบัติจริง ทำให้กลุ่มคนพม่ามุสลิมถูกเอารัดเอาเปรียบและกลายเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์จากกลุ่มผู้มีอิทธิพล นายจ้างและเจ้าหน้าที่รัฐ กลายเป็นการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยไม่รู้ตัวและกลายเป็นภาวะจำยอมไปที่สุด สถานะของคนพม่ามุสลิมไม่มีโอกาสสร้างตัวตนใหม่เพราะการเข้าไม่ถึงกระบวนการทำงานของรัฐ ทั้งภาษา ความปลอดภัยและสถานะที่ได้รับมากจากการลักลอบเข้ามายังประเทศ ส่วนหนึ่งของปัญหาในการตกเป็นเครื่องมือให้กับกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์คือ นโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับแรงงานที่ไม่มีความชัดเจน หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไม่มีความเข้าใจในนโยบาย อีกทั้งไม่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือสิทธิที่กลุ่มคนพม่ามุสลิมสมควรได้รับ และในพื้นที่แม่สอดเองก็ไม่มีนโยบายไว้รองรับการเข้ามาของกลุ่มคนพม่ามุสลิมหรือในฐานะที่เป็นพื้นที่ของความหลากหลายของวัฒนธรรม เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ซึ่งเป็นเรื่องของความแตกต่าง จึงทำให้คนพม่ามุสลิมตกอยู่ในฐานะของแรงงานต่างด้าว แรงงานต่างชาติ ต่างด้าวพม่า กลายเป็นผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิแต่ยังไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาก็หรือสังคมให้ความสนใจ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังละเลยปัญหาอยู่ทั้งระดับประเทศ ระดับภูมิภาค จังหวัดและหน่วยงานในพื้นที่ด้วย ข้อเสนอแนะจากการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะว่า หน่วยงานของรัฐทั้งในพื้นที่และระดับชาติ นานาชาติ ควรให้ความสำคัญกับกลุ่มแรงงานข้ามชาติ กลุ่มพม่ามุสลิม การอพยพของกลุ่มคนที่ไร้รัฐหรือไร้สัญชาติให้มากขึ้น ทั้งในขั้นของนโยบายที่เกี่ยวข้องและการนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อให้เป็นแนวทางร่วมกันได้ อีกทั้งเพื่อความเหมาะสมกับพื้นที่ที่มีความเฉพาะ นอกจากนั้นองค์กรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ควรมีส่วนในการสร้างกระบวนการคิดให้กับกลุ่มคนพม่ามุสลิมในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องสิทธิที่สมควรได้รับจากสถานะพลเมืองที่เป็นอยู่ตามกฎหมาย และกระบวนการคิดเชิงบวกและสร้างคุณค่าให้กับตนเองในเรื่องการทำงานและการใช้ชีวิตในสังคมต่อไป และสำหรับการศึกษาค้างต่อไปควรศึกษารายละเอียดที่

เกี่ยวข้องกับสถานะพลเมืองให้ชัดเจนมากขึ้น รายละเอียดเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายทั้งหมด สิทธิที่จะได้รับที่ละเอียดมากขึ้น รวมถึงการถูกใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์จากผู้มีอิทธิพล ว่ามีเส้นทางของการได้รับผลประโยชน์นั้นอยู่ที่คนกลุ่มใดบ้าง ซึ่งน่าจะขจัดปัญหาของการทุจริตในสังคมได้อีกด้วย

ภาสเชษฐ์ ชินเวศยวงศ์ (2556) ในงานวิจัยเรื่อง “**แนวคิดว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบบกฎหมายไทย**” พบว่า แนวคิดว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบบกฎหมายไทย ประชาชนต้องมีสิทธิและเสรีภาพที่จะมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย โดยประชาชนควรมีส่วนร่วมบริหารกิจการบ้านเมืองแทนการปกครองโดยรัฐ เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยตามอุดมคติ คือ การปกครองของประชาชนที่ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในทางการเมืองและการปกครองโดยมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค ดังนั้นจำเป็นต้องขยายสิทธิให้ประชาชนที่รวมตัวกันเป็นภาคประชาสังคมเข้ามามีส่วนบริหารจัดการบ้านเมืองแบบร่วมมือกันกับภาครัฐ ผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่า การบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคประชาสังคมในชุมชน จะทำให้เกิดการลดอำนาจรัฐและเสริมพลังอำนาจให้ประชาชนได้ก่อให้เกิดกระบวนการคิด การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล การเสริมสร้างองค์ความรู้ การอภิปรายและการตัดสินใจร่วมกันอย่างมีเหตุผลและหลักการ ดังนั้นเพื่อให้เกิดกระบวนการดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายรองรับการบริหารแบบมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับองค์กรภาคประชาสังคมในชุมชนและการจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนเข้มแข็ง จะทำให้ประชาชนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ทักษะในการจัดการปกครอง

สุวิจักขณ์ เตชะทัตสกุล (2557) ในงานวิจัยเรื่อง “**การเมืองแบบชาติพันธุ์สู่ประชาธิปไตยแบบพลเมืองในมาเลเซีย**” ผลวิจัยพบว่า พบว่าการเปลี่ยนผ่านจากประชาธิปไตยแบบชาติพันธุ์สู่ประชาธิปไตยแบบพลเมืองถือเป็นการพัฒนาประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยแบบชาติพันธุ์มีลักษณะไม่เป็นประชาธิปไตยเท่าที่ควร เนื่องจากเอื้ออำนาจเฉพาะชาติพันธุ์ของตน ขณะที่ประชาธิปไตยแบบพลเมืองละทิ้งสำนึกทางชาติพันธุ์ คำนึงถึงสำนักร่วมทางสังคม กระบวนการเปลี่ยนผ่านเกิดจากปัจจัยภายนอกคือบริบทโลก และปัจจัยภายในหลายประการ ได้แก่ การรับรู้ร่วมกันผ่านระบบการศึกษา บทบัญญัติรัฐธรรมนูญ ความทรงจำร่วมและชาตินิยม นโยบายภูมิบุตรที่ช่วยเหลือชาวมาเลย์ซึ่งส่งผลให้เกิดชนชั้นกลางที่เป็นภูมิบุตรมากขึ้น สอดคล้องกับทฤษฎีของ Samuel Huntington ที่ว่าชนชั้นกลางมีการศึกษาและเป็นกระบอกเสียงได้ วัฒนธรรมการเมืองที่มีระบบอุปถัมภ์กักตกร่อนตัวเอง เมื่อผู้เสียผลประโยชน์ออกมาต่อต้านโครงสร้างที่บั่นทอนประชาธิปไตย การเคลื่อนไหวภาคประชาชนและการเลือกตั้งมีบทบาทสำคัญ สื่อทางเลือกทำให้ประชาชนมีความคิดแตกต่างจากรัฐ อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญ

มาตรา 153 ที่บัญญัติให้ข้าราชการรักษาสถานะพิเศษของชาวมาเลย์ยังคงเป็นอุปสรรค จุดเปลี่ยนสำคัญคือปี 1998 เมื่อนายอัลวาร์ อิบราฮิม ถูกปลดจากตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและตั้งพรรคแข่งกับพรรคอัมโน ประกอบกับขบวนการเบอร์ซีห์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2006 เป็นต้นมา ส่งผลให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในผลการเลือกตั้งปี 2008 และ 2013 ที่เน้นนโยบายที่ไม่เกี่ยวกับชาติพันธุ์นิยม แต่มุ่งแก้ปัญหาด้านความมั่นคงของมนุษย์และเศรษฐกิจแทน

จักรี นะวาระ (2552) ในงานวิจัยเรื่อง “การให้สิทธิบุคคลในการยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 212” ผลวิจัยพบว่า สิทธิและเสรีภาพของบุคคลเป็นเงื่อนไขสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยหลักประกันสำคัญที่ทำให้การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพมีความมั่นคงถาวรมากที่สุด คือการบัญญัติรับรองสิทธิและเสรีภาพไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการบัญญัติรับรองไว้แล้ว สิทธิและเสรีภาพนั้นก็อาจไม่มีหลักประกันที่เป็นรูปธรรมหากไม่มีองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่คุ้มครองมิให้มีการละเมิด รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 212 ได้บัญญัติช่องทางให้บุคคลผู้ถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพสามารถยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญได้โดยตรง โดยมีประเด็นสำคัญในการตีความดังนี้ 1) บุคคลผู้มีสิทธิยื่นคำร้อง ได้แก่ บุคคลธรรมดา นิติบุคคล และคณะบุคคล 2) ขอบเขตการถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพ มี 2 กรณี คือ กรณีที่มีการกระทำทางปกครองโดยอาศัยอำนาจจากบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ถูกโต้แย้ง และกรณีที่บทบัญญัติแห่งกฎหมายกระทบสิทธิและเสรีภาพโดยตรงโดยไม่จำเป็นต้องมีการกระทำทางปกครอง 3) บทบัญญัติแห่งกฎหมาย หมายถึง กฎหมายที่ตราขึ้นโดยอาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญ เช่น พระราชบัญญัติ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ พระราชกำหนด และกฎมณเฑียรบาล 4) เงื่อนไขในการยื่นคำร้อง คือ ต้องเป็นกรณีที่ไม่อาจใช้สิทธิโดยวิธีการอื่นได้แล้ว ซึ่งต้องตีความว่าบุคคลต้องใช้ช่องทางตามวรรคสองก่อน แต่ถ้าองค์กรต่างๆ ไม่ส่งเรื่องไปศาลรัฐธรรมนูญ บุคคลจึงจะมีสิทธิยื่นคำร้องได้โดยตรง ทั้งนี้เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม

ฉันทนา ไกรสถิตย์ (2543) ในงานวิจัยเรื่อง “การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนภายใต้กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองของประเทศไทย” ผลวิจัยพบว่า กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองไว้หลายด้าน โดยแต่ละข้อบทบัญญัติจะวางหลักการที่รัฐภาคีต้องยึดถือและปฏิบัติตาม และเพื่อให้การคุ้มครองสิทธิเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพจึงต้องจัดตั้งกลไกคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนขึ้น โดยการทำงานจะมีการประสานงานกับคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคม

ของสหประชาชาติซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบด้านสิทธิมนุษยชน อย่างไรก็ตามการที่แต่ละประเทศมีความแตกต่างด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมทำให้เกิดปัญหาในการคุ้มครองสิทธิ มาตรการในการคุ้มครองจึงต้องพิจารณาตามองค์ประกอบและความเหมาะสมของแต่ละประเทศในการดำเนินการที่สามารถปฏิบัติได้ สอดคล้องกับบทบัญญัติของกติกา สำหรับประเทศไทยมีการคุ้มครองสิทธิเกี่ยวกับสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองเป็นระยะเวลานาน ภายหลังจากประเทศไทยเป็นภาคีกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองแล้ว ประเทศไทยได้ดำเนินการที่อาจถือว่าสอดคล้องกับที่กติกาบัญญัติไว้ ไม่ว่าจะเป็น มาตรการนิติบัญญัติหรือมาตรการอื่น ๆ แต่ประเทศไทยต้องมีการแก้ไขปัญหาเพื่อให้การคุ้มครองสิทธิเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการแก้ไขกฎหมายและมาตรการต่าง ๆ ที่ยังไม่สอดคล้องกับกติกา

ศศิประภา จันทะวงศ์ (2552) ในงานวิจัยเรื่อง “วาทกรรมความเป็นพลเมือง ความหมายและการต่อรองของชนกลุ่มน้อย” ผลวิจัยพบว่า การสถาปนาความเป็นพลเมืองไทยเริ่มต้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยในช่วงเวลานั้นเปิดกว้างต่อคนทุกชาติทุกภาษา และมีการตราพระราชบัญญัติสัญชาติขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ผู้คนแม้ไม่ได้มีถิ่นกำเนิดในสยามก็สามารถแปลงเป็นพลเมืองไทยได้ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2495 มีการยกเลิกพระราชบัญญัติฉบับเดิมและแทนที่ด้วยฉบับใหม่ ทำให้เงื่อนไขการเป็นพลเมืองไทยถูกกำหนดให้แคบลง โดยให้ความสำคัญกับเชื้อชาติและการสืบสายโลหิต ส่งผลให้คนต่างชาติต่างภาษาถูกกีดกัน แม้จะมีการแก้ไขพระราชบัญญัติสัญชาติอีกหลายครั้งแต่แนวคิดดังกล่าวยังคงอยู่ ขณะที่ระบบบัตรชนกลุ่มน้อยถูกพัฒนาขึ้นเพื่อควบคุมประชากรที่เป็นชนกลุ่มน้อย ทำให้คนเหล่านี้ถูกจำกัดสิทธิ ขาดโอกาสในการดำเนินชีวิต และเสี่ยงต่อการถูกเอารัดเอาเปรียบ อย่างไรก็ตามชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ไม่ได้ยอมตกเป็นผู้ถูกกระทำฝ่ายเดียว แต่พยายามแทรกตัวเข้าสู่ความเป็นพลเมืองไทยด้วยกลยุทธ์ต่าง ๆ เช่น การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้สอดคล้องกับความเป็นพลเมืองไทย การแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และรัฐไทย การใช้ภาษาไทย และการแสดงตนว่าไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ดังนั้นสิ่งที่จำเป็นในการแก้ปัญหาคือการกลับมาพิจารณานิยามความเป็นพลเมืองใหม่ และเปลี่ยนแปลงกฎหมายและปฏิบัติการในการเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นพลเมืองไทย

จันทราทิพย์ สุขุม (2551) ในงานวิจัยเรื่อง “พันธกรณีของประเทศไทยในการเข้าเป็นภาคีแห่งอนุสัญญาว่าด้วยการเข้าถึงข้อมูล การมีส่วนร่วมของสาธารณชนในการตัดสินใจ และการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมในเรื่องสิ่งแวดล้อม ค.ศ. 1998 ในกรณีการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ”

ผลวิจัยพบว่า พันธกรณีของประเทศไทยในการเข้าเป็นภาคีแห่งอนุสัญญาว่าด้วยการเข้าถึงข้อมูล การมีส่วนร่วมของสาธารณชนในการตัดสินใจ และการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมในเรื่องสิ่งแวดล้อม ค.ศ. 1998 ในกรณีการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ สามารถสรุปสาระสำคัญได้ว่า อนุสัญญาดังกล่าวกำหนดหลักการมีส่วนร่วมของสาธารณชน 3 ประการ ได้แก่ (1) การเข้าถึงข้อมูล (2) การมีส่วนร่วมของสาธารณชนในการตัดสินใจ (3) การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม โดยกำหนดเป็นพันธกรณีให้ภาคีต้องปฏิบัติตาม ซึ่งประเทศไทยได้มีกฎหมายที่รองรับกลไกดังกล่าวอยู่แล้ว ทั้งในรัฐธรรมนูญและกฎหมายเฉพาะต่าง ๆ เช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังจำเป็นต้องแก้ไขกฎหมายเฉพาะเรื่องในบางประเด็น เช่น การเพิ่มเติมประเภทข้อมูลข่าวสารสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในประเภทข้อมูลข่าวสารของราชการที่เปิดเผยได้ การกำหนดกรอบระยะเวลาแน่นอนในการจัดหาข้อมูลให้ประชาชน การส่งเสริมสิทธิการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินโครงการตั้งแต่ก่อนขั้นตอนการตัดสินใจ เป็นต้น ทั้งนี้ การเข้าเป็นภาคีแห่งอนุสัญญาดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศไทยในการก้าวทันกระแสนิยมของโลก ด้านสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม รวมถึงอาจส่งผลให้ได้รับความร่วมมือทั้งทางด้านข้อมูล การถ่ายทอดเทคนิค วิธีการ และความช่วยเหลือจากภาคีอื่นๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเสนอให้ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีแห่งอนุสัญญานับดังกล่าว

ดร.ณิ ไพศาลพาณิชย์กุลและคณะ (2563) ในงานวิจัยเรื่อง “โครงการ “พลเมือง” : ความหมายและความเปลี่ยนแปลง: ศึกษากรณีประเทศไทยและเมียนมา” ผลวิจัยพบว่า ก่อนการเกิดรัฐสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับรัฐวางอยู่บนแนวคิดจักรพรรดิราชาที่ความยิ่งใหญ่ของผู้ปกครองแสดงออกผ่านความหลากหลายของผู้อยู่ใต้ปกครอง กลุ่มผู้คนที่แตกต่างทางชาติพันธุ์จึงไม่ได้เป็นปัญหา แต่การถือกำเนิดของรัฐสมัยใหม่ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 ทำให้เกิดการจำแนกบุคคลโดยยึดโยงกับรัฐ ประชาชนภายใต้อำนาจการปกครองถูกกำหนดให้มีคุณสมบัติร่วมกัน คือ สัญชาติ พร้อมกับลดทอนความสำคัญของลักษณะทางชาติพันธุ์ โดยในสังคมไทยแนวคิดเรื่องสัญชาติมีอิทธิพลตั้งแต่วัฒนธรรมที่ 5 และ 6 ซึ่งมีการประกาศกฎหมายสัญชาติเมื่อต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งเปิดกว้างให้ผู้คนเข้าถึงสัญชาติไทยได้ภายใต้หลักดินแดน ส่วนในพม่า หลังได้รับเอกราชจากอังกฤษ ปี 1948 กฎหมายสัญชาติยอมรับให้ผู้มีเชื้อสายชนพื้นเมืองมีสิทธิถือสัญชาติ อย่างไรก็ตามทั้งสองประเทศประสบปัญหาความสามารถของรัฐในการเข้าถึงและจัดทำเอกสารจำแนกบุคคล ในไทยมีข้อจำกัดทางระบบคมนาคมและการต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์ถึงทศวรรษ 1980 ส่วนพม่ามีความขัดแย้งกับกลุ่มชาติ

พันธุ์ที่เรียกร้องการปกครองตนเอง นอกจากนี้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยในทศวรรษ 1980 และปัญหาภายในประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้มีการอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก จนเกิดการปรับเปลี่ยนการจำแนกผู้คนจากเดิมที่เคยวางอยู่บนการแบ่งแยกอย่างเด็ดขาดระหว่างคนในชาติและต่างด้าว มาสู่การจำแนกให้มีสถานะราษฎรต่างด้าวที่แม้ไม่มีสัญชาติไทยแต่มีสิทธิอยู่อาศัยและสามารถเข้าถึงสิทธิบางประการได้ คล้ายกับแนวคิด “กึ่งพลเมือง” (Quasi-Citizen) ในยุโรป อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงนี้ยังมีปัญหาเพราะเกิดจากการจัดการเฉพาะเรื่องโดยไม่มีนโยบายภาพรวมที่ชัดเจน ทำให้เกิดความไม่ชัดเจน ทับซ้อน และไม่เป็นระบบในนโยบายและการปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

บุญชัย วสุนธรา (2552) ในงานวิจัยเรื่อง **“การใช้สิทธิทางศาลเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 28 วรรค 2 และ วรรค 3”** ผลวิจัยพบว่า องค์การตุลาการมีความผูกพันต่อสิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญรับรองและคุ้มครองใน 2 ลักษณะ คือ หนึ่ง ตรวจสอบความผูกพันต่อสิทธิและเสรีภาพขององค์กรนิติบัญญัติและองค์กรบริหารว่าได้ดำเนินการขัดต่อสิทธิและเสรีภาพหรือไม่ สอง องค์การตุลาการต้องผูกพันกับสิทธิและเสรีภาพโดยไม่อาจละเมิดต่อสิทธิและเสรีภาพในกรณีที่ใช้อำนาจมหาชนในการวินิจฉัยข้อพิพาทต่าง ๆ การละเมิดสิทธิและเสรีภาพโดยองค์การตุลาการอาจเกิดขึ้นได้ใน 2 กรณี คือ กรณีมีการละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพแต่ศาลวินิจฉัยว่าไม่มีการละเมิด และกรณีที่ศาลใช้หรือตีความกฎหมายขัดกับสิทธิหรือเสรีภาพ ปัญหาการใช้สิทธิทางศาลเพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 28 วรรค 2 และวรรค 3 เกิดขึ้นเมื่อไม่มีกฎหมายกำหนดรายละเอียดการใช้สิทธิทางศาล และศาลปฏิเสธการวินิจฉัยโดยอ้างว่าไม่มีกฎหมายรองรับสิทธิของประชาชน ซึ่งขัดกับหลักการตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 134 ที่ห้ามศาลปฏิเสธการพิพากษาโดยอ้างว่าไม่มีกฎหมาย และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 4 ที่กำหนดให้ค้นหาหลักกฎหมายมาบังคับใช้แม้ไม่มีกฎหมายโดยตรง นอกจากนี้ ไม่มีการตรวจสอบคำพิพากษาของศาลอันถึงที่สุดว่ามีการพิจารณาและพิพากษาในทางละเมิดสิทธิและเสรีภาพหรือไม่ เนื่องจากไม่ถือเป็นการโต้แย้งบทบัญญัติของกฎหมายที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ จึงควรมีการกำหนดขั้นตอนการใช้สิทธิโต้แย้งคำพิพากษาอันถึงที่สุดที่มีการละเมิดสิทธิและเสรีภาพให้ชัดเจนต่อไป

2. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

หนึ่งในรากฐานสำคัญที่จะทำให้สังคมไทยเกิดความสงบสุขและสันติสุข คือ สมาชิกในสังคมดำรงตนเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งความเป็นพลเมืองนี้ไม่ได้มีความหมายเพียงการรับรู้สิทธิและปฏิบัติตามหน้าที่ตามกฎหมายเท่านั้น ตรงกันข้ามประชาชนในฐานะสมาชิกของสังคมต้องเข้าใจและตระหนักในหลักการพื้นฐานของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยพื้นฐานสำคัญของความเป็นพลเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ประกอบด้วยหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ม.ป.ป., หน้า 2)

ประการแรก การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เนื่องจากทุกคนเกิดมามีคุณค่าเท่ากัน มีอาจล่วงละเมิดได้ หลักการนี้ครอบคลุมถึงการมีอิสรภาพและความเสมอภาค การยอมรับในเกียรติภูมิของแต่ละบุคคล โดยไม่คำนึงถึงสถานภาพทางสังคม ตลอดจนการยอมรับความแตกต่างของทุกคน

ประการที่สอง การเคารพสิทธิ เสรีภาพและกฎกติกาของสังคมที่เป็นธรรม โดยให้ความสำคัญต่อสิทธิ เสรีภาพภายใต้กรอบกฎหมายที่อยู่บนพื้นฐานความยุติธรรมและชอบธรรม มีหลักนิติรัฐในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพมิให้ถูกละเมิด ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้สังคมประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้

ประการที่สาม ความรับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคม ในที่นี้หมายถึงการตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของความเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ดำรงตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม มีจิตสาธารณะ ช่วยเหลือเกื้อกูล และใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาด้วยความเป็นเหตุเป็นผล

ภายใต้หลักการข้างต้น รัฐไทยจึงตรา พัฒนาและแก้ไขกฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยทั้งทางตรงและทางอ้อม เริ่มตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ในฐานะกฎหมายหลักที่รับรองสิทธิเสรีภาพและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนหลากหลายมิติ ขณะเดียวกันก็มีกฎหมายระดับพระราชบัญญัติอีกหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ.2551 ที่ถูกตราขึ้นด้วยเหตุผลว่าชุมชนเป็นสังคมฐานรากที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมแตกต่างหลากหลายตามภูมินิเวศ แต่การพัฒนาประเทศที่ผ่านมามากก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอประสบปัญหาความยากจน เกิดปัญหาสังคมมากขึ้น ทรพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนถูกทำลายจนเสื่อมโทรม เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืนรวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศการสร้างระบอบประชาธิปไตยและระบบธรรมาภิบาลจึงเกิดการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและประชาชนได้เข้ามามีส่วนรวมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน, 2551, หน้า 38)

หรือพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.2562 ที่มีจุดมุ่งหมาย ส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ป่าชุมชน จัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนในรูปแบบของป่าชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าชุมชนและได้ประโยชน์จากป่าชุมชน อันจะส่งผลให้ชุมชนดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศให้มีความสมบูรณ์และยั่งยืน (พระราชบัญญัติป่าชุมชน, 2562, หน้า 103)

หรือกรณีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือรู้จักในนามกฎหมายสมรสเท่าเทียม ที่เปิดโอกาสให้บุคคลเพศหลากหลายสามารถหมั้นและสมรสกันได้ ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลเหล่านี้มีสิทธิ หน้าที่และสถานะทางครอบครัวเท่าเทียมกับคู่สมรสที่เป็นชายหญิง อันจะเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวที่ก่อตั้งขึ้นระหว่างบุคคลไม่ว่าจะมีเพศใดก็ตาม (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567, หน้า 21)

เช่นเดียวกับความพยายามคุ้มครองสิทธิทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนสร้างการยอมรับและเปิดพื้นที่ให้กลุ่มชาติพันธุ์มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ รวมทั้งสร้างความเท่าเทียมและเป็นธรรมแก่กลุ่มชาติพันธุ์ จึงเกิดการนำเสนอ (ร่าง) พระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ พ.ศ.... เสนอโดยคณะรัฐมนตรี (ร่าง) พระราชบัญญัติสภานชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทย พ.ศ. ... เสนอโดย ภาคประชาชนและสภานชนเผ่าพื้นเมือง (ร่าง) พระราชบัญญัติคุ้มครองสิทธิและส่งเสริมวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง พ.ศ. ... เสนอโดย ภาคประชาชน(ร่าง) พระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง พ.ศ. ... เสนอโดยพรรคก้าวไกล (ชื่อ ณ ขณะนี้เสนอกฎหมายปัจจุบันคือ พรรคประชาชน)(ร่าง) พระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ พ.ศ.... เสนอโดยพรรคเพื่อไทย

แม้ว่าประเทศจะมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเป็นจำนวนมาก แต่ยังคงการรวบรวมและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบว่ากฎหมายเหล่านี้มีที่มาอย่างไร มีองค์ประกอบและสาระสำคัญครอบคลุมประเด็นใดบ้าง ดังนั้นการศึกษาวิจัยเพื่อการสำรวจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย จึงมีความสำคัญและจำเป็นภายใต้บริบททางสังคมปัจจุบัน เนื่องจากประเทศไทยกำลังเผชิญความท้าทายในการสร้างความเข้มแข็งให้กับระบอบประชาธิปไตยท่ามกลางความขัดแย้งทางความคิดและแนวทางการพัฒนาประเทศที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้การสร้างพลเมืองที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักการประชาธิปไตยจึงเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันภายหลังการรัฐประหารที่เกิดขึ้นในสังคมไทยแม้จะมีการตรารัฐธรรมนูญขึ้นหลายครั้งแต่การพัฒนากฎหมายระดับรองที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมความเป็น

พลเมืองมักถูกละเลยและไม่ได้ได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิ เสรีภาพของประชาชนตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ประกอบกับสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมทั้งในบริบทของสังคมไทยและสังคมโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสารยุคดิจิทัล ทำให้ความเป็นพลเมือง สิทธิความเป็นพลเมืองและรูปแบบการมีส่วนร่วมของพลเมืองมีความซับซ้อนมากขึ้น จำเป็นต้องมีการทบทวนและปรับปรุงกฎหมายให้เท่าเทียมกับการเปลี่ยนแปลง

นอกจากนี้จากรายงานของหน่วยงานรัฐและองค์กรภาคประชาสังคม ยังพบว่า ประชาชนไทยจำนวนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาท สิทธิหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ขณะเดียวกันก็มีการละเมิดสิทธิและยังมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับต่ำเมื่อเทียบกับประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่พัฒนาแล้ว (แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล, 2567) ปัญหาเหล่านี้เปรียบเสมือนภาพสะท้อนที่ทำให้เห็นว่ากลไกทางกฎหมายที่มีอยู่อาจมีข้อจำกัดในการส่งเสริมการพัฒนาพลเมือง ด้วยความสำคัญและความซับซ้อนของประเด็นดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงต้องการสำรวจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย เพื่อทำความเข้าใจกับบริบทแวดล้อมในการบัญญัติกฎหมาย เนื้อหาสาระสำคัญของกฎหมาย ด้วยความคาดหวังว่าการศึกษานี้จะช่วยทำความเข้าใจช่องว่างหลักการกฎหมายกับการนำไปปฏิบัติ ตลอดจนความทับซ้อนและไม่สอดคล้องกันระหว่างกฎหมายหลายฉบับ ซึ่งผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อการเสนอแนวทางในการพัฒนาหรือปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลมากขึ้น ทั้งในมิติการบูรณาการกฎหมายให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การสร้างกลไกสนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายที่มีอยู่เดิมให้เกิดผลในทางปฏิบัติ และพัฒนากฎหมายใหม่ที่ตอบสนองต่อสภาพปัญหาและความท้าทายในปัจจุบัน อันจะนำไปสู่การส่งเสริมและพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

3. วัตถุประสงค์

1. เพื่อสำรวจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย
2. เพื่อนำเสนอแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

4. ขอบเขตการศึกษา

งานวิจัยเรื่อง “การสำรวจเชิงวิพากษ์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย” ผู้วิจัยจะสำรวจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยภายใต้บริบทของสังคมไทย โดยพิจารณาทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยตรงและกฎหมายที่มีผลต่อการหล่อหลอมพลเมืองผ่านประเด็นหลัก ได้แก่ สิทธิพลเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง การศึกษาพลเมืองและสำนักสาธารณะ การปกครองท้องถิ่น และกลไกทางกฎหมายในการกำกับนิยามและสถานะของพลเมือง หลังจากนั้นผู้วิจัยจะสังเคราะห์และวิเคราะห์เนื้อหา ข้อจำกัด ปัญหาอุปสรรคของกฎหมายต่าง ๆ ก่อนนำเสนอแนวทางนำเสนอแนวทางการพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย โดยมุ่งเสนอการปรับปรุงหรือออกแบบกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชนและพลวัตทางสังคมร่วมสมัย ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความตระหนักรู้ในสิทธิ หน้าที่ และบทบาทของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย รวมถึงเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนในการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายในกระบวนการทางการเมืองและการกำกับตรวจสอบอำนาจรัฐ

5. แนวคิดทฤษฎี

เพื่อทำความเข้าใจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย การศึกษานี้ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ “แนวคิดความเป็นพลเมือง” เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจและวิเคราะห์ข้อมูล สารสำคัญของแนวคิดความเป็นพลเมือง สรุปได้ดังนี้

5.1 ความหมายและลักษณะของพลเมือง

Thomas H. Marshall (1950) นิยามว่าพลเมือง คือ สมาชิกของชุมชนทางการเมืองที่มีสิทธิเสรีภาพและความรับผิดชอบร่วมกัน ความเป็นพลเมืองมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับสิทธิสำคัญสามประการ คือ (1) สิทธิทางกฎหมาย (Civil Rights) ซึ่งเติบโตในศตวรรษที่ 18 มุ่งคุ้มครองเสรีภาพส่วนบุคคล ทั้งเสรีภาพในการแสดงออก เสรีภาพในความเชื่อ กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน สิทธิในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งสิทธิในกระบวนการยุติธรรมนั้นจะแตกต่างจากสิทธิอื่น ๆ เนื่องจากเป็นสิทธิสำหรับการต่อสู้คดีและเป็นการยืนยันสิทธิของตนเองในฐานะพลเมืองอย่างเสมอภาคกับบุคคลอื่น สถาบันที่รักษาสหิทธิพลเมืองประเภทนี้ คือ กฎหมายและศาล (2) สิทธิทางการเมือง (Political Rights) พัฒนาขึ้นในศตวรรษที่ 19 สิทธิในมิตินี้ประกอบด้วย สิทธิการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง สิทธิในการเป็นสมาชิกพรรคการเมืองโดยสมัครใจ สิทธิในการเลือกตั้งและการลงสมัครรับเลือกตั้ง สถาบันที่ทำหน้าที่

รับรองสิทธิในมิตินี้ คือ รัฐสภาและองค์กรปกครองท้องถิ่น (3) สิทธิทางสังคม (Social Rights) ที่ปรากฏในศตวรรษที่ 20 เน้นการสร้างหลักประกันด้านสวัสดิการพื้นฐาน ทั้งการศึกษา สาธารณสุข การประกันสังคม สถาบันที่ทำหน้าที่รับรองสิทธิในมิตินี้ คือ สถาบันการศึกษาและสวัสดิการสังคม (ดรุณี ไพศาลพาณิชย์กุลและคณะ, 2563, หน้า 22-23) สิทธิทั้งสามประการมีความสัมพันธ์เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน กล่าวคือ สิทธิพลเมืองวางรากฐานเสรีภาพส่วนบุคคล สิทธิทางการเมืองเปิดพื้นที่ให้ประชาชนร่วมกำหนดนโยบาย และสิทธิทางสังคมสร้างความเท่าเทียมและความเป็นธรรมในสังคม

Simon Susen (2010) อธิบายว่าความเป็นพลเมืองในโลกสมัยใหม่ประกอบด้วยสององค์ประกอบหลักที่เชื่อมโยงกัน คือ ชุดของปฏิบัติการทางวัฒนธรรม สัญลักษณ์และเศรษฐกิจ กับกลุ่มของสิทธิและหน้าที่ซึ่งกำหนดสถานะความเป็นสมาชิกในหน่วยการเมือง ด้วยเหตุนี้การวิเคราะห์ความเป็นพลเมืองโดยการให้น้ำหนักทางสังคมศาสตร์หรือทางกฎหมายเพียงมิติเดียวจึงเป็นการทำความเข้าใจที่แคบ ภายใต้บริบทดังกล่าวการทำความเข้าใจความเป็นพลเมืองที่เน้นความสัมพันธ์ทางสังคมกับความเป็นกฎหมายและการเมืองจึงเปรียบเสมือนมิติที่หล่อหลอมซึ่งกันและกันเนื่องจากปฏิบัติทางสังคมถูกกำกับกรอบทางกฎหมายขณะที่กรอบกฎหมายเองก็ถูกหล่อหลอมจากพฤติกรรมและปฏิบัติการของผู้คน ทั้งนี้ Susen ได้อ้างอิงผลงานของ Turner (1993) เพื่ออธิบายว่าทำความเข้าใจแนวคิดความเป็นพลเมืองสมัยใหม่ต้องพิจารณามิติหลักสี่ด้าน คือ 1) เนื้อหาหรือสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองในมิตินิติกฎหมาย การเมืองและสังคม 2) ประเภทของความเป็นพลเมือง ซึ่งสะท้อนถึงรูปแบบที่การมีส่วนร่วมทางสังคมและการเมืองถูกจัดระเบียบในแต่ละสังคม 3) เจอนไขทางสังคมและประวัติศาสตร์ที่เปิดโอกาสหรือจำกัดความเป็นพลเมือง 4) การจัดระเบียบซึ่งหมายถึงวิธีที่รัฐใช้กลไกสถาบันในการแจกจ่ายทรัพยากรและสถานะพลเมืองให้กับกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

Derek Heater (2008) อธิบายว่าพลเมือง หมายถึง บุคคลที่มีสถานะทางกฎหมายและการเมืองในฐานะสมาชิกของรัฐ ซึ่งมีทั้งสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่อชุมชนการเมือง ทั้งนี้ความเป็นพลเมืองประกอบด้วยมิติสำคัญห้าประการที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ สถานะทางกฎหมาย (Legal Status) อันเป็นการรับรองความเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการของรัฐ ซึ่งนำมาสู่การได้รับสิทธิและการคุ้มครองตามกฎหมาย ทั้งนี้ สถานะดังกล่าวอาจได้มาจากการเกิด การสืบเชื้อสาย หรือการแปลงสัญชาติ มิติที่สอง คือ อัตลักษณ์ทางการเมือง (Political Identity) ที่สะท้อนความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนทางการเมือง ความภาคภูมิใจในการเป็นพลเมือง รวมถึงความผูกพันต่อค่านิยมร่วมของสังคม มิติที่สาม การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) ครอบคลุมทั้งการใช้สิทธิเลือกตั้ง การแสดงความคิดเห็นทางการเมือง

เมือง ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ มิติที่สี่ สิทธิและหน้าที่ (Rights and Duties) ที่พลเมืองพึงได้รับและพึงปฏิบัติทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งต้องมีความสมดุลระหว่างสิทธิที่จะได้รับกับหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ มิติสุดท้าย คุณธรรมพลเมือง (Civic Virtues) อันเป็นคุณลักษณะสำคัญที่พลเมืองพึงมี เช่น ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การเคารพกฎหมาย และการมีจิตสาธารณะ เป็นต้น

Will Kymlicka & Wayne Norman (อ้างถึงใน Laden Yurttaguler, n.d. p.3-5) ได้อธิบายว่าความเป็นพลเมืองในระดับปัจเจกบุคคลประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ หนึ่งสถานภาพ (Status) ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์พื้นฐานระหว่างบุคคลกับรัฐ แสดงถึงสถานะทางกฎหมายที่กำหนดสิทธิและความรับผิดชอบต่อพลเมือง เปรียบเสมือนสัญญาประชาคมที่รับรองผ่านเอกสารสำคัญอย่างบัตรประชาชนหรือหนังสือเดินทาง และรับประกันความเท่าเทียมระหว่างพลเมืองอย่างน้อยในทางทฤษฎี สองความเป็นส่วนหนึ่ง (Belonging) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้สึกการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนทางการเมือง รวมถึงบรรทัดฐานและค่านิยมที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ต่างๆ เช่น ชนชั้น เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ เพศ อาชีพ และรสนิยมทางเพศ โดยแต่ละประเทศอาจมีเกณฑ์กำหนดความเป็นพลเมืองที่แตกต่างกัน บางประเทศอาจพิจารณาจากสถานที่เกิด บางประเทศใช้สายเลือด หรือบางประเทศอาจดูจากการมีส่วนร่วมและการปรับตัวเข้ากับสังคม และสามกิจกรรม (Activity) ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดนโยบายในทุกระดับ ตั้งแต่ท้องถิ่นไปจนถึงระดับนานาชาติ ผ่านช่องทางต่างๆ เช่น ระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนและองค์กรภาคประชาสังคม

Jurgen Habermas (1994) นำเสนอแนวคิดความเป็นพลเมืองผ่านผลงาน “Citizenship and National Identity” เพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่กับการสื่อสารและการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ ในทัศนะของฮาเบอร์มาสพลเมือง คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างเจตจำนงทางการเมืองผ่านกระบวนการสื่อสารและการถกเถียงในพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ด้วยการใช้เหตุผลและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเสรี การสื่อสารในพื้นที่สาธารณะนี้จะนำไปสู่การสร้างฉันทามติ (Consensus) อันเกิดจากการไตร่ตรองร่วมกันของพลเมือง ทั้งนี้ฮาเบอร์มาสเชื่อว่าการเป็นพลเมืองที่แท้จริงประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญสามประการ ได้แก่ ความสามารถในการสื่อสารและใช้เหตุผล (Communicative Rationality) การมีส่วนร่วมในการถกเถียงสาธารณะ (Public Deliberation) และการมุ่งสร้างฉันทามติผ่านการสื่อสาร (Communicative Consensus) นอกจากนี้ เขายังนำเสนอว่าความเป็นพลเมืองในยุคสมัยใหม่ได้ก้าวข้ามพ้นกรอบของรัฐ

ชาติ นำไปสู่แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองที่มีลักษณะข้ามชาติ (Post-national Citizenship) ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของการยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน มากกว่าการยึดติดกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรือชาติพันธุ์

Aihwa Ong (2005) นำเสนอมุมมองใหม่เพื่อทำความเข้าใจความเป็นพลเมืองร่วมสมัยผ่านบทความ “(Re) Articulations of Citizenship” Ong เห็นว่าการศึกษาความเป็นพลเมืองปัจจุบันจำเป็นต้องพิจารณาภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงระดับโลกที่กว้างขวางขึ้น แทนที่จะจำกัดอยู่เพียงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในรูปแบบดั้งเดิม เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงที่ซับซ้อนในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจที่มีการเคลื่อนย้ายทุนและแรงงานข้ามพรมแดน ด้านสังคมที่เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและการก่อตัวของชุมชนข้ามชาติ รวมถึงด้านการเมืองที่องค์กรระหว่างประเทศมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ ดังนั้นแม้ในเชิงทฤษฎีความเป็นพลเมืองจะถูกนิยามผ่านการเป็นสมาชิกของรัฐชาติ แต่ในทางปฏิบัติสิทธิและผลประโยชน์ต่าง ๆ เกิดขึ้นผ่านการเคลื่อนไหวและการเรียกร้องภายใต้บริบทโลกที่ผันแปร ปรากฏการณ์นี้ก่อให้เกิดพื้นที่ใหม่สำหรับการเคลื่อนไหวทางการเมือง อาทิ พื้นที่เมือง พื้นที่สาธารณะ ค่ายผู้ลี้ภัย ตลาดแรงงานระดับภูมิภาค และพื้นที่ไซเบอร์ ซึ่งกลายเป็นพื้นที่สำหรับการแสดงออกถึงสิทธิและการเรียกร้องทรัพยากรจากทั้งรัฐและองค์กรนอกภาครัฐ ความซับซ้อนดังกล่าวสะท้อนผ่านการเกิดขึ้นของพื้นที่เศรษฐกิจที่แตกต่างกันสองแบบ คือ

(1) พื้นที่การเติบโตแบบก้าวกระโดด (Zones of Hypergrowth) เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเป็นพลเมืองกับแนวคิดเสรีนิยมใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับความสามารถในการประกอบการและการพัฒนาตนเองโดยไม่จำกัดเฉพาะผู้มีสถานะพลเมือง กระทั่งพื้นที่แห่งนี้ก่อให้เกิดความเป็นพลเมืองที่ยืดหยุ่น (Flexible Citizenship)

ความเป็นพลเมืองที่ยืดหยุ่นของ Ong สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงความคิดที่มีต่อความเป็นพลเมืองอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากมุมมองดั้งเดิมนิยามความเป็นพลเมืองภายใต้กรอบสิทธิการเมืองที่เชื่อมโยงผู้คนเข้ากับรัฐชาติ แต่ Ong กลับนำเสนอวิธีคิดใหม่ที่มองว่าภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์ ความเป็นพลเมืองถูกนิยามภายใต้ตรรกะทางเศรษฐกิจมากกว่าความเป็นรัฐชาติสาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะปัจจุบันตลาดและทุน มีบทบาทในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐ และระหว่างรัฐกับประชาชน ตรรกะทางเศรษฐกิจได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ผู้คนเลือกนิยามตัวตนของตนเองในฐานะพลเมือง โดยพิจารณาจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่าความผูกพันต่อรัฐชาติหรือสิทธิทางการเมืองตามนิยามแบบเดิม แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองที่ยืดหยุ่นนี้เกิดขึ้นในยุคหลังสงครามเย็นเป็นต้นมา เมื่อการแบ่ง

ชั่วคราวทางการเมืองระหว่างประเทศคลี่คลายลงส่งผลให้พรมแดนระหว่างประเทศเปิดกว้างขึ้น กระทั่งทุนสินค้า แรงงาน เงินตรา และแนวความคิดต่าง ๆ สามารถไหลเวียนข้ามพรมแดนอย่างสะดวก ประกอบกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่ช่วยเปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารระหว่างผู้คนทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก ขณะที่การเคลื่อนย้ายพรมแดนด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ (มากกว่าเหตุผลของการเป็นพลเมืองในทางการเมือง) กลายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นประจำในชีวิตประจำวัน ปรากฏการณ์เช่นนี้ก่อให้เกิด “ภาวะความเป็นพลเมืองข้ามชาติ (Transnational Citizenship)” พลเมืองกลุ่มนี้แม้จะไม่มีสิทธิทางการเมืองในประเทศที่พำนัก แต่พวกเขามีสิทธิในการทำงาน (Employment Right) ความน่าสนใจในการศึกษาของ Ong คือ การชี้ให้เห็นว่าไม่เพียงแต่แรงงานอพยพเท่านั้นที่นิยามความเป็นพลเมืองแตกต่างไปจากเดิม ตรงกันข้ามชนชั้นผู้ประกอบการ เช่นชาวจีนก็แสวงหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจผ่านความเป็นพลเมืองที่ยืดหยุ่นเช่นกัน ดังเห็นได้จากการที่ครอบครัวชาวจีนส่งบุตรหลานไปศึกษาหรือไปทำงานในเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจ เช่น แคนาดา สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ การที่บุตรหลานเหล่านี้ได้รับสัญชาติจากประเทศเหล่านี้ ช่วยสร้างโอกาสและขยายช่องทางการประกอบธุรกิจและการค้าให้ครอบครัวชาวจีน นับดังกล่าวยุทธศาสตร์การปรับตัวเพื่อตอบสนองระบบเศรษฐกิจ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2560, หน้า 5-6)

(2) พื้นที่แห่งการกีดกัน (Zones of Exclusion) ซึ่งเป็นพื้นที่ของผู้อพยพ/แรงงานข้ามชาติ ถูกกีดกันจากสิทธิพื้นฐาน หรือเป็นเขตที่ประชาชนถูกจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรและบริการ ตลอดจนเป็นพื้นที่ที่ผู้คนไม่ได้รับการยอมรับในฐานะพลเมืองอย่างเต็มที่ พื้นที่แบบนี้กลายเป็นเงื่อนไขไปสู่การเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต ส่งผลให้องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะตัวกลางระหว่างรัฐกับประชาชน โดยเฉพาะในการจัดการประเด็นเกี่ยวกับประชากรที่ถูกกีดกัน การเรียกร้องสิทธิและทรัพยากร ตลอดจนการสร้างมาตรฐานใหม่ของความเป็นมนุษย์ในบริบทโลกาภิวัตน์

Renato Rosaldo (1994, อ้างถึงในปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2560, หน้า 6) นำเสนอแนวคิดความเป็นพลเมืองทางวัฒนธรรม (Cultural Citizenship) ซึ่งให้ความสำคัญกับสิทธิทางวัฒนธรรมของพลเมือง โดยเฉพาะสิทธิธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่าง แนวคิด ความเป็นพลเมืองทางวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกลุ่มคนที่ถูกกีดกันหรือเบียดขับโดยรัฐและกลุ่มคนส่วนใหญ่ในสังคม Rosaldo ชี้ให้เห็นความขัดแย้งที่น่าสนใจว่า ความเป็นพลเมือง (Citizenship) จะถูกนำเสนอว่ามีลักษณะสากลในสังคมประชาธิปไตย ซึ่งอ้างว่าพลเมืองทุกคนจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมจากรัฐและสังคม

มักถูกกล่าวอ้างว่ามีความเป็นสากลในสังคมประชาธิปไตย ทำให้พลเมืองจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมจากรัฐและสังคม แต่ในความเป็นจริงความเป็นจริงความเป็นพลเมืองกลับมีความไม่เท่าเทียมแลแตกต่างกันทางวัฒนธรรม ดังกรณีประเทศสหรัฐอเมริกา Rosaldo พบว่า เนื้อหาของการเรียนสอนให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย เช่น วัฒนธรรมลาตินน้อยมาก ทั้งที่ชนกลุ่มน้อยกลุ่มนี้เป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคมอเมริกัน ภายใต้บริบทดังกล่าว Rosaldo เสนอว่าการเปิดพื้นที่ให้กับการแสดงออกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างในสังคมเดียวกัน จะช่วยสร้างนิยามความเป็นพลเมืองในรูปแบบใหม่ผ่านมิติการเมืองเชิงวัฒนธรรม ดังนั้นแนวคิดความเป็นพลเมืองทางวัฒนธรรมจึงท้าทายมุมมองแบบดั้งเดิมที่มีต่อความเป็นพลเมือง เพราะการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่แท้จริง

5.2 ประเภทความเป็นพลเมือง

Joel Westheimer & Joseph Kahne ได้เสนอเกณฑ์การจำแนกพลเมืองไว้ 3 เกณฑ์ คือ หนึ่ง ความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญในการศึกษาเรื่องความเป็นพลเมือง สอง ความแตกต่างในการมองเป้าหมายการศึกษาเพื่อประชาธิปไตย สาม ศักยภาพการสื่อสารแนวคิดและอุดมคติที่สอดคล้องกับผู้ปฏิบัติ ผลจากการจำแนกพลเมืองตามเกณฑ์ข้างต้น สามารถแบ่งพลเมืองได้ 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ (Joel Westheimer & Joseph Kahne, 2004, p 2-5)

หนึ่ง พลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนบุคคล (The Personally Responsible Citizen) ซึ่งให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตนที่รับผิดชอบต่อสังคม ลักษณะสำคัญของพลเมืองประเภทนี้ ได้แก่ การมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม เช่น การเก็บขยะ การบริจาคโลหิต การรีไซเคิล การเคารพกฎหมาย และการรักษาวินัยทางการเงิน นอกจากนี้ ยังรวมถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการกุศล เช่น การบริจาคอาหารหรือเสื้อผ้า และการอาสาช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส

สอง พลเมืองที่มีส่วนร่วม (The Participatory Citizen) ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกิจกรรมสาธารณะและชีวิตทางสังคม ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับชาติ โดยลักษณะสำคัญของพลเมืองที่มีส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วมเชิงรุกในกิจการสาธารณะทุกระดับ เข้าใจการทำงานของระบบและองค์กรต่าง ๆ ในสังคม มีทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น สามารถวางแผนและจัดการโครงการเพื่อสังคม รวมถึงมีบทบาทในการริเริ่มและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในสังคมหรือชุมชนท้องถิ่น

สาม พลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรม (The Justice Oriented Citizen) เป็นมุมมองที่พบได้น้อยที่สุดแต่มีความสำคัญยิ่ง ลักษณะเด่นของพลเมืองประเภทนี้ คือ การตั้งคำถามต่อรากเหง้าของปัญหา

สังคมและการลงมือแก้ไขอย่างเป็นระบบ แทนที่จะเน้นการบรรเทาปัญหาผ่านการกุศลหรือการอาสาสมัคร พลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมจะพยายามทำความเข้าใจสาเหตุของปัญหาและหาแนวทางแก้ไขที่ต้นตอ

Westheimer & Kahne อธิบายเพิ่มเติมว่าท่ามกลางความหลากหลายของความเป็นพลเมือง พลเมืองในมิติความรับผิดชอบส่วนบุคคล เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจมากที่สุด สะท้อนให้เห็นผ่านการสนับสนุนงบประมาณเพื่อขับเคลื่อนโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม อย่างไรก็ตามการให้ความสำคัญกับประเด็นนี้เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอต่อการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เพราะการส่งเสริมให้เกิดพลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนบุคคล เน้นพฤติกรรมส่วนบุคคลมองข้ามความสำคัญของการแก้ปัญหาาร่วมกันและบทบาทของภาครัฐ เช่นเดียวกับละเลยการวิเคราะห์สาเหตุที่แท้จริงของปัญหาสังคมและการแก้ไขอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ยังมองว่าการเป็นอาสาสมัครและการทำความดีเป็นทางเลือกแทนการมีส่วนร่วมทางการเมืองและนโยบาย แม้ว่าคุณลักษณะส่วนบุคคล เช่น ความซื่อสัตย์ คุณธรรม และความรับผิดชอบ เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่หัวใจของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย การเน้นเรื่องการเชื่อฟังและความจงรักภักดีอาจขัดแย้งกับหลักการประชาธิปไตยที่ต้องการการคิดวิเคราะห์และวิพากษ์ ด้วยเหตุนี้การมุ่งเน้นเฉพาะความรับผิดชอบส่วนบุคคลและการทำความดี แม้จะสำคัญแต่ไม่เพียงพอต่อการสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (Joel Westheimer & Joseph Kahne, 2004, p 5-6)

ภายใต้ข้อจำกัดของพลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนบุคคล Westheimer & Kahne เห็นว่าจำเป็นต้องสร้างพลเมืองที่มีส่วนร่วมและพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรม โดยเฉพาะการผสมผสานพลเมืองแบบมีส่วนร่วมเข้ากับพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรม เนื่องจากนักวิชาการหลายท่านเชื่อว่าการพัฒนาประชาธิปไตยที่เข้มแข็งจำเป็นต้องส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างความเข้าใจและความตระหนักต่อความเป็นธรรมในสังคม (Joel Westheimer & Joseph Kahne, 2004, p 6)

การผสมผสานแนวคิดทั้งสองเข้าด้วยกันในทางปฏิบัติอาจไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะอาจไม่ได้นำไปสู่การเข้าใจและแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมโดยอัตโนมัติ ในทางกลับกันการสร้าง ความเข้าใจเรื่องความเป็นธรรมทางสังคมเพียงอย่างเดียวก็อาจไม่ได้กระตุ้นให้คนลุกขึ้นมามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ดังนั้นความท้าทายสำคัญในการพัฒนาพลเมืองจึงอยู่ที่การค้นหาแนวทางที่เหมาะสมในการผสมผสานทั้งสองมิติเข้าด้วยกัน เพื่อสร้าง

พลเมืองที่ไม่เพียงแต่กระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ แต่ยังมีความเข้าใจและมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมอย่างแท้จริง การพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นมากกว่าการสร้างคนดีที่มีความรับผิดชอบ แต่ต้องสร้างพลเมืองที่มีทั้งจิตสำนึกสาธารณะและความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาสังคมอย่างเป็นระบบ (Joel Westheimer & Joseph Kahne, 2004, p.7)

Bryan Turner (1990) ในงานเขียนเรื่อง “Outline of a Theory of Citizenship” ชี้ให้เห็นว่าพลเมืองมีหลากหลายรูปแบบแตกต่างกันตามประวัติศาสตร์ บริบททางสังคมและสังคมการเมืองของแต่ละประเทศ จากการศึกษาและเปรียบเทียบประวัติศาสตร์ความเป็นเมืองในประเทศเยอรมนี ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา Turner สรุปว่ามีตัวแปรสำคัญสองตัวที่กำหนดคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองในแต่ละสังคม

ตัวแปรแรก เกี่ยวข้องกับทิศทางของการพัฒนาความเป็นพลเมือง เกิดขึ้นได้สองแนวทาง คือ (1) ความเป็นพลเมืองแบบบนลงล่าง (ความเป็นพลเมืองที่เกิดขึ้นจากรัฐ) รัฐเป็นผู้กำหนดและมอบสิทธิให้ประชาชน ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษและเยอรมนี ชนชั้นปกครองจะมอบสิทธิพลเมือง ทำให้ประชาชนเป็นฝ่ายรับสิทธิมากกว่าเป็นผู้เรียกร้องสิทธิ การกระทำเช่นนี้ของผู้ปกครองเป็นไปเพื่อรักษาเสถียรภาพทางสังคมหรือตอบสนองต่อแรงกดดันบางประการ (2) ความเป็นพลเมืองแบบล่างขึ้นบน (ความเป็นพลเมืองที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวทางสังคม) ความเป็นเมืองมิตินี้เกิดจากการเรียกร้องและต่อสู้ของขบวนการทางสังคม สหภาพแรงงานหรือการเคลื่อนไหวของประชาชน ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศสหลังการปฏิวัติหรือบางกรณีที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา

ตัวแปรที่สอง เกี่ยวข้องกับการให้ความสำคัญระหว่างพื้นที่สาธารณะ (หมายถึงขอบเขตที่พลเมืองมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง การแสดงออกและการตัดสินใจร่วมกัน ดังนั้นพื้นที่สาธารณะจึงเป็นพื้นที่ของการถกเถียง การแสดงออกทางวัฒนธรรมและการเคลื่อนไหวทางสังคม) กับพื้นที่ส่วนตัว (หมายถึง ขอบเขตที่ปัจเจกบุคคลสามารถดำเนินชีวิตโดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐ ตัวอย่างพื้นที่ส่วนตัว เช่น พื้นที่ครอบครัว ศาสนา)

จากการผสมผสานตัวแปรทั้งสองแบบเข้าด้วยกัน Turner ได้สร้างตัวแบบความเป็นพลเมืองที่สำคัญ 4 ตัวแบบ คือ

(ก) บริบทแบบปฏิวัติ (Revolutionary Contexts) เช่น ประเทศฝรั่งเศส ตัวแบบนี้ให้ความสำคัญกับพื้นที่สาธารณะ เน้นการมีส่วนร่วมเชิงรุกและการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในสังคม ทั้งนี้

Turner ชี้ให้เห็นว่าตัวแบบนี้เสี่ยงที่จะกลายเป็นระบอบเผด็จการทางความคิด (Totalitarianism) หากไม่เคารพขอบเขตความเป็นส่วนตัว

(ข) เสรีนิยมแบบพหุนิยม (Liberal Pluralism) เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ตัวแบบนี้แม้จะมีการเคลื่อนไหวในลักษณะล่างขึ้นบน แต่คุ้มครองสิทธิส่วนบุคคลและพื้นที่ส่วนตัวทำให้การเคลื่อนไหวทางสังคมถูกจำกัดจากการเน้นสิทธิของปัจเจกบุคคล

(ค) ประชาธิปไตยเชิงรับ (Passive Democracy) เช่น ประเทศอังกฤษ ตัวแบบนี้พลเมืองเป็นผู้รับสิทธิจากรัฐ แต่รัฐก็เปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนได้มีแสดงความคิดเห็น (แม้พื้นที่ดังกล่าวจะไม่ได้มีความเข้มข้นหากเปรียบเทียบกับประชาธิปไตยเชิงปฏิวัติ)

(ง) ประชาคมตีแบบอำนาจนิยม (Plebiscitary Authoritarianism) เช่น ประเทศเยอรมนียุคฟาสซิสต์ ตัวแบบนี้รัฐจะควบคุมพื้นที่สาธารณะอย่างเข้มงวด แต่อนุญาตให้พื้นที่ส่วนตัวเป็นที่ปลอดจากอำนาจรัฐ

Keith Faulks (2000, p.13 อ้างถึงใน มานิตตา ชาญไชย, 2559, หน้า 28) อธิบายความเป็นพลเมืองในฐานะสมาชิกของสังคม กล่าวคือ ความเป็นพลเมืองเปรียบเสมือนสถานะของการเป็นสมาชิกในสังคมที่เกิดขึ้นพร้อมกับสิทธิ หน้าที่และข้อผูกพัน ที่แสดงถึงความเท่าเทียม ความยุติธรรมและความเป็นอิสระในการปกครอง นอกจากนี้การที่พลเมืองมีความหมายถึงการเป็นสมาชิกของสังคม ยังมีนัยที่สะท้อนให้เห็นว่า พลเมืองแต่ละคนจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม แนวคิดความเป็นพลเมืองของ Faulks คล้ายคลึงกับความคิดของ Van Steenberg (1994, p.2 อ้างถึงใน มานิตตา ชาญไชย, 2559, หน้า 28) ที่มองว่า ความเป็นพลเมืองเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ (Public Life) ซึ่งมีความหมายกว้างกว่าชีวิตทางการเมือง (Political Life) เนื่องจากมีความหมายถึงความสัมพันธ์ที่พลเมืองมีกับรัฐและความสัมพันธ์ที่พลเมืองมีกับพลเมือง

Moonsun Choi (2016) นำเสนอแนวทางทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง โดยจำแนกความเป็นพลเมืองเป็น 3 มิติ คือ หนึ่ง ความเป็นพลเมืองแบบดั้งเดิม (Traditional Citizenship) ที่ให้ความสำคัญกับสถานภาพการเป็นสมาชิกภายใต้กรอบกฎหมายของชาติ หรือ “ความเป็นพลเมืองภายใต้กฎหมาย” (Legal Citizenship) ซึ่งกำหนดสิทธิและความรับผิดชอบทั้งด้านพลเรือน สังคม การเมือง และเศรษฐกิจแก่ประชาชนในรัฐนั้น ๆ คุณสมบัติสำคัญของพลเมืองที่ดีในมิตินี้ประกอบด้วย การเคารพกฎหมาย การใช้สิทธิเลือกตั้ง และการเสียภาษี สอง ความเป็นพลเมืองเชิงวิพากษ์ (Critical Citizenship) เป็นการขยายขอบเขตจากกรอบดั้งเดิมสู่การให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์และความรู้สึกร่วม

ในชุมชนที่หลากหลาย โดยครอบคลุมถึงกลุ่มชายขอบทางชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับบริบทโลกที่มีการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนและการเชื่อมโยงผ่านกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้น ความเป็นพลเมืองมิตินี้จึงมุ่งสร้างความเข้าใจและยอมรับความแตกต่าง พร้อมส่งเสริมการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก ผ่านการพัฒนาจิตสำนึกที่ท้าทายโครงสร้างความไม่เท่าเทียม และสร้างความเข้าใจในประเด็นร่วมของมนุษยชาติ อาทิ สิทธิมนุษยชน ความยุติธรรมทางสังคม และความยั่งยืนของโลก สาม ความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) มีลักษณะเด่น คือ มีส่วนร่วมในพื้นที่ออนไลน์อย่างสร้างสรรค์ พลเมืองในมิตินี้ต้องเข้าใจและใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ วิเคราะห์ แยกแยะข้อมูล และร่วมสร้างเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม รวมถึงใช้เครื่องมือดิจิทัลในการแสดงความคิดเห็น รวมกลุ่มขับเคลื่อนประเด็นทางสังคม และร่วมตัดสินใจเชิงนโยบายผ่านช่องทางออนไลน์ ภายใต้กรอบความรับผิดชอบในการรักษาความปลอดภัยข้อมูล การเคารพสิทธิส่วนบุคคล และจริยธรรมในโลกดิจิทัล

5.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเป็นพลเมือง

Simon Susen (2010) ได้วิเคราะห์ความเป็นพลเมืองในบริบทของโลกสมัยใหม่ โดยชี้ให้เห็นว่า ความเป็นพลเมืองยุคปัจจุบัน มีรากฐานสำคัญจากสามปัจจัยหลักในเชิงประวัติศาสตร์ ได้แก่ หนึ่ง การสถาปนาเสรีนิยมใหม่ให้เป็นอุดมการณ์นำส่งผลให้ความเป็นพลเมืองถูกเปลี่ยนผ่านให้กลายเป็นเรื่องส่วนตัวหรือทรัพย์สินส่วนบุคคล ภายใต้กรอบของสังคมทุนนิยมที่เน้นการแสวงหากำไรเป็นหลัก ส่งผลให้ความเป็นพลเมืองของผู้ยากไร้ในประเทศหนึ่งถูกลดทอนความสำคัญลง เมื่อเปรียบเทียบกับสิทธิของทุนและนักลงทุนในเวทีโลก สอง การเกิดขึ้นของโลกยุคหลังคอมมิวนิสต์โดยเฉพาะภายหลังการล่มสลายของกำแพงเบอร์ลินและสงครามเย็นได้นำไปสู่ความเชื่อว่าไม่มีทางเลือกอื่นใดนอกจากระบบทุนนิยมอีกต่อไป ภายใต้บริบทเช่นนี้แนวคิดและรูปแบบของความเป็นพลเมืองจึงถูกสร้างขึ้นใหม่เพื่อรองรับโลกประชาธิปไตยและทุนนิยมที่ ส่งผลให้ความเป็นพลเมืองกลายเป็นเรื่องสากลที่ผูกพันกับการขยายอำนาจของระบบทุนนิยมโลก และสามารถเติบโตของการเมืองพหุวัฒนธรรม โดยเฉพาะจากกระแสการอพยพข้ามชาติ ได้ก่อให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความซับซ้อนทางอัตลักษณ์ กระบวนการผสมผสานวัฒนธรรม ได้ท้าทายกรอบรัฐชาติแบบเดิมที่ต้องการสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรม ภายใต้บริบทเช่นนี้ความเป็นพลเมืองในยุคปัจจุบันกลายเป็นเรื่องลูกผสมที่ต้องดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้างที่หลากหลายและเปลี่ยนแปลง

Giovanni Moro (2016) ได้วิเคราะห์ปัจจัยบริบทภายนอกและกลไกภายใน ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายและโครงสร้างของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ความเป็นสมาชิก สิทธิ และการมีส่วนร่วม ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย

องค์ประกอบ	ปัจจัย
ในฐานะสถานะ	- การอพยพและพรมแดนที่ไม่ชัดเจน - การสูญเสียอำนาจของรัฐให้กับองค์กรระหว่างประเทศ องค์กรเหนือรัฐ - การหลบเลี่ยงภาษี
ด้านการเป็นสมาชิก	- สังคมพหุวัฒนธรรม - วิถีชีวิตที่แตกตัวเป็นรายบุคคลและหลากหลาย - การมีอัตลักษณ์ซ้อนหลายมิติ - เทคโนโลยีสารสนเทศที่เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม
ในฐานะความรู้สึกเป็นเจ้าของ	
สิทธิ	- การขยายตัวของแนวคิดสิทธิมนุษยชน - ช่องว่างระหว่างสิทธิกับการนำไปปฏิบัติ - ข้อเรียกร้องสิทธิใหม่ที่เน้นการยอมรับความแตกต่างมากกว่าความเสมอภาค
การมีส่วนร่วม	- การลดลงของการออกเสียงเลือกตั้ง - ความไม่ไว้วางใจในผู้นำการเมือง - วิฤตของพรรคการเมืองแบบดั้งเดิม - การเกิดขึ้นของรูปแบบการมีส่วนร่วมและตัวแทนทางการเมืองแบบใหม่

ที่มา: Giovanni Moro, 2016, p.27

หากพิจารณาไกลภายใน ที่ทำหน้าที่เป็นแรงขับเคลื่อนความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย Moro (2016, p.28-29) ได้นำองค์ประกอบของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยมาเป็นกรอบในการอธิบาย คือ ความเป็นสมาชิก สิทธิและการมีส่วนร่วม โดยปัจจัยด้านความเป็นสมาชิกหมายถึงแบบแผนเชิงสถาบันที่กำหนดว่า บุคคลหรือกลุ่มใดจะสามารถกลายเป็นสมาชิกของรัฐหรือหน่วยการเมืองได้อย่างไร และต้องผ่านเงื่อนไขหรือขั้นตอนอะไรบ้าง เช่น การแปลงสัญชาติ การรับสิทธิทางกฎหมาย หรือการยอมรับทางวัฒนธรรมและสังคม ส่วนสิทธิเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสถาบันและกฎหมายที่รองรับสิทธิทั้งสิทธิจากสายเลือดและสิทธิจากดินแดน ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการกำหนดความเป็นพลเมือง ขณะที่การมีส่วนร่วม เกี่ยวข้องกับโอกาสการมีส่วนร่วม หมายถึง ปัจจัยเชิงสถาบันที่ทั้งเปิดพื้นที่และจำกัดความสามารถของพลเมืองในการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางการเมือง กรณี Moro นี้ได้ยกตัวอย่างการอพยพของผู้คนเข้ามาในประเทศใดประเทศหนึ่งที่สร้างความเปลี่ยนแปลงต่อแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบดั้งเดิม โดยทำลายทุกมิติหลักของความเป็นสมาชิกในสังคม กล่าวคือ ในด้านการเป็นสมาชิก แบบแผนเดิมที่เน้นความเหมือนกันทางภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมถูกแทนที่ด้วยแบบแผนใหม่ที่ยอมรับความหลากหลาย ผ่านนโยบายโควตาสำหรับผู้อพยพ การรับรองสถานะที่แตกต่างกันสำหรับกลุ่มชนกลุ่มน้อย ในด้านสิทธิ หลักการดั้งเดิมของสิทธิจากสายเลือดสิทธิจากถิ่นเกิด ถูกแทนที่ด้วยการอยู่อาศัยพร้อมกับการขยายสิทธิมนุษยชน เช่น สิทธิในการขอลี้ภัยไปยังผู้อพยพ ส่วนในด้านการมีส่วนร่วม การเรียกร้องการแทนจากกลุ่ม นโยบายโควตาและการเกิดขึ้นของการเมืองเชื้อชาติแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงจากการเน้นตัวบุคคลไปสู่การเน้นกลุ่มและอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติ

5.4 ความเป็นพลเมืองภายใต้บริบทสังคมไทย

แม้แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองจะมีรากฐานมาจากโลกตะวันตก โดยเฉพาะในบริบทของรัฐประชาธิปไตย เมื่อความคิดดังกล่าวถูกนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยนักวิชาการไทยได้มีการอธิบายแนวคิดพลเมืองให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม ดังนี้

นิยามความเป็นพลเมือง

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (ม.ป.ป.) ได้อธิบายลักษณะความเป็นพลเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เนื่องจากทุกคนเกิดมามีคุณค่าเท่ากันมีอาจล่วงละเมิดได้การมีอิสรภาพและความเสมอภาค ดังนั้นต้องยอมรับในเกียรติภูมิของแต่ละบุคคล โดยไม่คำนึงถึงสถานภาพทางสังคม และต้องยอมรับความแตกต่างของทุกคน

2. เคารพสิทธิ เสรีภาพและกฎหมายของสังคม โดยให้ความสำคัญต่อสิทธิ เสรีภาพ ดังนั้นต้องมีการวางกฎหมายที่ตั้งอยู่บนความยุติธรรมและชอบธรรม มีหลักนิติรัฐในกรคุ้มครองสิทธิเสรีภาพมิให้ถูกละเมิด

3. รับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น สังคมและประเทศไทย โดยตระหนักถึงบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม ดังนั้นจึงต้องดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาด้วยเหตุและผล

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555, อ้างถึงในสำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร) ได้อธิบายความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยว่าประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 6 ประการ คือ

1. รับผิดชอบและพึ่งตนเองได้ ภายใต้หลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุด ประชาชนจึงมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศ เมื่อประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนจึงเป็นเจ้าของชีวิตและมีสิทธิเสรีภาพในประเทศของตน ดังนั้นระบอบประชาธิปไตยจึงทำให้เกิดหลักสิทธิเสรีภาพและทำให้ประชาชนมีอิสรภาพ คือ เป็นเจ้าของชีวิตตนเอง พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงไทย คือ เป็นอิสรชนที่พึ่งตนเองและสามารถรับผิดชอบได้ นอกจากนี้ต้องไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพล อำนาจหรืออยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของผู้ใด

2. เคารพหลักความเสมอภาค ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยตั้งอยู่บนหลักความเสมอภาค โดยยึดมุมมองแบบแนวนราบ (horizontal) ที่เห็นตนเองและผู้อื่นเป็นผู้มีศักดิ์ศรีและสิทธิเท่าเทียมกันในฐานะเจ้าของประเทศร่วมกัน แม้จะมีความสัมพันธ์เชิงพึ่งพา แต่ต้องอยู่ภายใต้กรอบของความเท่าเทียม ซึ่งแตกต่างจากสังคมอำนาจนิยมหรือระบบอุปถัมภ์ที่เน้นความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง

3. เคารพความแตกต่าง ในระบอบประชาธิปไตยพลเมืองต้องยอมรับและเคารพความแตกต่างของกันและกัน แม้จะไม่เห็นด้วยก็ต้องเคารพในสิทธิของผู้อื่นที่จะคิดต่างและไม่ใช้ความรุนแรงต่อความเห็นที่ไม่สอดคล้องกับตนเอง การอยู่ร่วมกันอย่างสงบในสังคมประชาธิปไตยจึงต้องอาศัยวัฒนธรรมพลเมืองที่ยอมรับความแตกต่างเป็นเงื่อนไขพื้นฐาน

4. เคารพสิทธิผู้อื่น การใช้สิทธิโดยปราศจากความเคารพต่อสิทธิของผู้อื่นหรือมุ่งตอบสนองผลประโยชน์ส่วนตนไม่คำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับสมาชิกคนอื่นในสังคม ย่อมนำไปสู่ความขัดแย้งที่อาจบ่อนทำลายเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นสิทธิและเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยจึงไม่ได้เป็นสิทธิที่ปราศจากขอบเขต ตรงกันข้ามการใช้สิทธิต้องใช้อย่างมีความรับผิดชอบ ภายใต้หลักการสิทธิของแต่ละบุคคลต้องหยุดลง ณ จุดที่เริ่มละเมิดสิทธิของผู้อื่น ดังนั้นพลเมืองประชาธิปไตยจึงมีหน้าที่

เคารพในสิทธิของผู้อื่นควบคู่ไปกับการใช้สิทธิของตนเองอย่างเหมาะสมและอยู่ภายใต้กรอบของความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม

5. เคารพกติกา ประชาธิปไตยเป็นระบอบที่ตั้งอยู่บนหลักนิติธรรมไม่ใช้การใช้อำนาจโดยพลการหรือการใช้ความรุนแรง ดังนั้นการดำรงอยู่ระบอบประชาธิปไตยจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับมรดกตกทอดเพียงอย่างเดียวแต่ขึ้นอยู่กับผลเมืองที่เคารพกติกา ยึดมั่นในกระบวนการที่เป็นธรรมและใช้กลไกทางกฎหมายเป็นเครื่องมือแก้ไขความขัดแย้งโดยไม่ละเมิดหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย

6. รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม ประชาธิปไตยเป็นระบอบที่ส่งเสริมการใช้สิทธิเสรีภาพควบคู่กับความรับผิดชอบต่อส่วนรวม พลเมืองจึงต้องตระหนักว่าการกระทำของตนมีผลต่อคุณภาพของสังคม และมีหน้าที่ใช้สิทธิเสรีภาพภายใต้กรอบที่คำนึงถึงผู้อื่นและประโยชน์สาธารณะ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมจึงไม่ใช่การเรียกร้องจากรัฐเท่านั้น แต่ยังมีความหมายรวมถึงการดำเนินชีวิตด้วยความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ในฐานะสมาชิกของชุมชนทางการเมือง

พัฒนาทางความคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในสังคมไทย

การศึกษาพัฒนาการของแนวคิดความเป็นพลเมืองในสังคมไทย สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนผ่านจากระบบไพร่และอุปถัมภ์สู่การนิยามพลเมืองในฐานะผู้มีสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ภายใต้รัฐสมัยใหม่ นักวิชาการไทยจำนวนหนึ่งได้วิเคราะห์พลวัตดังกล่าวผ่านบริบททางประวัติศาสตร์ การตรากฎหมายสมัยใหม่ และการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดสถานะความชอบธรรม และการเข้าถึงสิทธิของบุคคลในฐานะสมาชิกของรัฐ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ธงชัย วินิจจะกูล (อ้างถึงในดรุณี ไพศาลพาณิชย์กุลและคณะ, 2563, หน้า 26) ได้กล่าวถึงความเป็นพลเมืองในบริบทของประเทศไทยซึ่งอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ว่าคำว่าพลเมืองเป็นคำอยู่ในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งหมายถึงไพร่ฟ้าที่เป็นกำลังแรงงานของบ้านเมือง ดังนั้นพลเมืองจึงหมายถึง ราษฎรในเชิงของการทำงานเป็นส่วนหนึ่งขององคภาพของชาติที่ล้วนมีตำแหน่งหน้าที่และหน้าที่แตกต่างกันแต่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นปกครอง การนิยามความเป็นพลเมืองเช่นนี้จึงแตกต่างจากทฤษฎีการในโลกตะวันตก ที่นิยามว่าพลเมืองไม่ใช่กำลังแรงงานของรัฐเท่านั้น แต่ยังมีความหมายถึงการตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่รวมถึงรัฐก็มีหน้าที่ต่อพลเมืองของตนเช่นกัน

ส่วนกุลลดา เกษบุญชู มีต์ (อ้างถึงในดรุณี ไพศาลพาณิชย์กุลและคณะ, 2563, หน้า 26) ได้อธิบายพลวัตความเป็นพลเมืองในสังคมไทยว่า พลเมืองในฐานะพลกำลังของเมืองเกิดขึ้นภายใต้บริบทไพร่ ตั้งแต่ ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งเป็นช่วงเวลาที่นิยามความเป็นพลเมืองเริ่ม

เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้สร้างระเบียบสังคมระหว่างผู้นำกับชาวนา ให้เปลี่ยนมาเป็นระบบอุปถัมภ์ภายใต้กฎหมาย โดยบังคับให้ชายทุกคนต้องมีสังกัดลำดับชั้นทางสังคมแต่ละคนจะมีศักดินากำหนดฐานะของตนเอง และชายทุกคนที่เป็นไพร่จะต้องมีสังกัดตามมูลนายของตน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และขุนนางตั้งอยู่บนสิ่งที่เรียกว่าระบบอุปถัมภ์ ขุนนางที่ได้รับพระราชทานศักดินาจะต้องสนองต่อพระเดชพระคุณด้วยการถวายทรัพย์สินให้พระมหากษัตริย์ โครงการสร้างเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรวบรวมกำลังคนสำหรับกิจกรรมสำคัญสามประเภท ได้แก่ การผลิต การค้า และการสงคราม

ขณะที่ พรรคศิ ฃกการอง (อ้างถึงในตรุณี ไพศาลพานิชย์กุลและคณะ, 2563, หน้า 28) ชี้ให้เห็นว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์พยายาม เปลี่ยนสถานะความเป็นไพร่เป็นพลเมือง โดยการจัดทำร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แห่งสยาม ซึ่งเปรียบเสมือนรากฐานสำคัญสำหรับสิทธิของพลเมือง เพราะมีการนำแนวคิดสิทธิของบุคคลจากตะวันตกเข้ามาปรับใช้ในบทบทสังคมไทย ประกอบกับเนื้อหากฎหมายต้องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิของบุคคลในสังคมไทย¹ จากเดิมซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่มีกฎเกณฑ์ทางจารีประเพณีบังคับไว้แฝงไว้ในกฎหมายลักษณะผัวเมีย หรือกฎหมายลักษณะรับฟ้อง พ.ศ. 1899 ว่าราษฎรมาฟ้องศาลด้วยคดีใดก็ตาม ถ้าหากไม่ได้สังกัดมูลนาย ศาลห้ามรับฟ้องและให้ส่งตัวผู้นั้นแก่สัสดีเป็นไพร่หลวง นโยบายของบทบัญญัติเช่นนี้สะท้อนความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ที่ลิดรอนสิทธิของบุคคล

ต่อมาเมื่อมีการเลิกทาสและเปลี่ยนสถานะไพร่ให้กลายเป็นพลเมืองในสังกัดของสยาม จึงเกิดความพยายามสร้างความเชื่อมโยงความเป็นพลเมืองกับความเป็นรัฐสมัยใหม่โดยสมชาย ปรึกษาศิลปกุล (อ้างถึงในตรุณี ไพศาลพานิชย์กุลและคณะ, 2563, หน้า 29) ได้อธิบายว่า ภายหลังการตราพระราชบัญญัติสัญญาติดับเมื่อปี พ.ศ. 2456 ทำให้เกิดความชัดเจนเรื่องสัญญาติในสังคมไทยซึ่งสัมพันธ์กับการสร้างพลเมืองของสยาม เนื่องจากได้นิยามความเป็นพลเมืองของคนไทยครั้งแรกด้วยการใช้หลักการสืบสายโลหิตและหลักดินแดน ผลของพระราชบัญญัติฉบับนี้ถือเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้รัฐมีอำนาจเหนือบุคคลที่อยู่ภายใต้ดินแดนของรัฐ ขณะเดียวกันสัญญาติก็กลายเป็นจุดยึดโยงของพลเมืองที่

¹ กฎหมายฉบับนี้มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนและเอกชน และสิทธิของบุคคลที่สามารถครอบครองทรัพย์สินของตน

สังกัดสัญชาติของภูมิลำเนา ทำให้บุคคลเหล่านั้นสามารถเข้าถึงสิทธิตามที่กฎหมายของรัฐนั้น ๆ ได้กำหนดไว้
 นัยสำคัญของสัญชาติ สมชาย ปรีชาศิลปกุล ได้อธิบายไว้ในบทความ 100 ปีแห่งสัญชาติไทย ตอนที่ 1
 (อ้างถึงในดร. ไพศาลพาณิชย์กุล, 2563, หน้า 29-30) ว่า สัญชาติมีผลสำคัญอย่างน้อย 2 ด้าน คือ ด้าน
 กฎหมาย การถือสัญชาติของรัฐใดรัฐหนึ่งมีผลให้บุคคลนั้นสามารถมีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ในฐานะ
 พลเมืองของรัฐ ซึ่งจะกำหนดไว้แตกต่างไปจากบุคคลที่ไม่ได้สัญชาติของรัฐหรือคนต่างด้าว และด้านสังคม
 การมีสัญชาติแห่งรัฐได้ก่อให้เกิดความผูกพันความรู้สึกของการเป็นคนกลุ่มเดียวกันหรือพวกเดียวกันให้
 เกิดขึ้น ส่วนบุคคลที่มีความแตกต่างทางสัญชาติ จะถูกนิยามหรือจัดสถานะเป็นคนต่างด้าวทำให้เกิดการ
 แบ่งแยกว่าเป็น “พวกเขา” กับ “พวกเรา” ดังนั้นสัญชาติจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือยึดโยงระหว่างรัฐและ
 พลเมือง

ภายใต้พัฒนาความเป็นพลเมืองข้างต้น ดร. ไพศาลพาณิชย์กุลและคณะ (2563, หน้า 30-31)
 ได้สรุปว่าความเป็นพลเมืองภายใต้บริบทสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ช่วงก่อนการ
 เปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง ได้เปลี่ยนสถานะของบุคคลจากไพร่สู่พลเมืองภายหลังการประกาศเลิก
 ทาส หลังจากนั้นมีการยกระดับสถานะพลเมืองผ่านการตราพระราชบัญญัติหลายฉบับ ทั้งประมวล
 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ต่อมา มีการตราพระราชบัญญัติการแปลงสัญชาติ และพระราชบัญญัติสัญชาติ
 เพื่อกำกับและคัดประชากรว่าบุคคลใดเป็นประชากรภายในรัฐ ทำให้ความเป็นพลเมืองเชื่อมโยงภายใต้
 ระบบรัฐชาติ การควบคุมพลเมืองภายใต้การระบุสัญชาติ นำไปสู่การเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการต่าง ๆ ที่รัฐ
 รับรองไว้ให้ ขณะเดียวกันบุคคลก็ต้องมีหน้าที่พลเมืองตามขอบเขตที่รัฐกำหนดไว้ให้ นอกจากนี้ภายใต้
 แนวคิดเสรีประชาธิปไตย ที่เชื่อว่าบุคคลเท่าเทียมกัน ทำให้สถานะพลเมืองไม่ได้กลายเป็นเพียงแรงงาน
 แต่ยังมีสิทธิเรียกร้องให้รัฐในมิติต่าง ๆ

อย่างไรก็ตามความเป็นพลเมืองตามแนวคิดรัฐสมัยใหม่ ได้ก่อให้เกิดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ
 วิถีชีวิตของมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 เพราะแต่ละรัฐมีการกำหนดเขตแดนอย่างชัดเจน และควบคุม
 ประชากรด้วยแนวคิดพลเมืองที่ผูกพันกันอย่างแนบแน่นกับเกณฑ์สัญชาติของพลเมืองในรัฐนั้น ๆ ทำให้รัฐ
 สถาปนาอำนาจเหนือร่างกายของพลเมือง และยังสามารถกำหนดว่าจะเบียดขับหรือปฏิเสธไม่ให้ความ
 เป็นพลเมืองแก่บุคคลที่ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของรัฐ ปัญหาเหล่านี้ก่อให้เกิดคนไร้รัฐไร้สัญชาติ ซึ่งเป็น
 ประชากรที่ไม่มีรัฐสังกัด หรือไม่มีสัญชาติของรัฐนั้น ๆ กระทั่งบุคคลเหล่านี้เข้าไม่ถึงสิทธิที่ตนพึงได้รับ
 ปรากฏการณ์เช่นนี้ นำไปสู่การประกอบสร้างคำอธิบายแบบใหม่เพื่อโต้แย้งแนวคิดพลเมืองที่ผูกติดอยู่กับ

แนวคิดรัฐสมัยใหม่ และทำให้เห็นภาพของพลเมืองที่เชื่อมโยงกันในมิติที่ข้ามพ้นจากพรมแดนของรัฐสมัยใหม่ (ดรุณี ไพศาลพาณิชย์กุลและคณะ, 2563, หน้า 31)

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะเป็นฐานข้อมูลและช่วยสร้างองค์ความรู้ทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยภายใต้บริบทสังคมไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม
2. ผลการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นฐานข้อความสำหรับนักวิชาการ นักวิจัย นิสิตศึกษา ตลอดจนบุคคลทั่วไป ในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยภายใต้บริบทสังคมไทย
3. ผลการวิจัยครั้งนี้ จะชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมือง การพัฒนาความเป็นพลเมืองหลายฉบับ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนากรอบนโยบายแบบบูรณาการในการพัฒนาพลเมือง

บทที่ 2

วิธีดำเนินการวิจัย (Material & Methods)

รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีดำเนินการวิจัย (Materials & Method)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการศึกษาและสังเคราะห์ ภูมิหายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย กระบวนการ ดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาเอกสารและตัวบท เอกสารที่ใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้มี 2 ประเภท คือ

(ก) เอกสารชั้นต้น (Primary Data) ซึ่งในที่นี้ คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ตลอดจนพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและ ทางอ้อมการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย เช่น พระราชบัญญัติสภาองค์กร ชุมชน พ.ศ. 2551 พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติสภาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ตลอดจนกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาที่มุ่งพัฒนาความเป็นพลเมือง รวมทั้ง (ร่าง) พระราชบัญญัติ ส่งเสริมและคุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ พ.ศ.... เป็นต้น

(ข) เอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เป็นเอกสารที่ผ่านการสังเคราะห์ วิเคราะห์จากนักวิจัย หรือนักวิชาการที่ทำงานด้านพลเมืองศึกษา เช่น งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา หนังสือ บทความวิชาการ เอกสารเผยแพร่ทั้งมิติด้านนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา ตลอดจนศาสตร์อื่น ๆ ที่ใกล้เคียง ทั้งนี้เพื่อใช้ เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ตลอดจนเป็น แนวทางเบื้องต้นสำหรับการศึกษาความเป็นพลเมืองในงานวิจัยฉบับนี้

การศึกษาเอกสารในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้วางกรอบการพิจารณาเป็นสองมิติ คือ มิติแรก เป็นการศึกษาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นวิจัย เน้นทำความเข้าใจกฎหมายหรือนโยบายที่ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยโดยตรง เช่น รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง มิติที่สอง เป็นเอกสารที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง เอกสารประเภทนี้แม้ไม่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่มี

ความสำคัญต่อการทำความเข้าใจภาพรวมของปรากฏการณ์ การศึกษาประเภทนี้ครอบคลุมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับนโยบายสาธารณะที่รัฐบาลกำหนดขึ้นเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย เช่น นโยบายด้านการพัฒนาการเมืองและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน หลักสูตรเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองศึกษา ตลอดจนแผนยุทธศาสตร์ชาติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ข้อเสนอเสนอเชิงนโยบายเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยและความเป็นพลเมืองจากภาคประชาสังคม เป็นต้น เอกสารเหล่านี้จะถูกใช้วิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อพัฒนาข้อเสนอทางวิชาการและข้อเสนอเชิงนโยบายที่นำไปใช้ประโยชน์ในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

2. การตรวจสอบข้อมูล

ในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยได้นำหลักการ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) มาประยุกต์ใช้ ซึ่งกระบวนการตรวจสอบจะเน้นการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่รวบรวมได้จากเอกสารหลากหลายแหล่งนั้นมีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันอย่างไร กระบวนการนี้จะครอบคลุมการเปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสารที่มีลักษณะแตกต่างกันในด้านเอกสาร ช่วงเวลาที่จัดทำ หน่วยงานหรือองค์กรที่เป็นผู้ผลิตเอกสารและบริบทแวดล้อมของการจัดทำเอกสาร หากพบว่าข้อมูลจากแหล่งที่มาต่างกันมีความสอดคล้องกัน แสดงให้เห็นว่าเอกสารมีความน่าเชื่อถือ ตรงกันข้ามหากเอกสารเหล่านั้นมีความแตกต่างกัน ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เพิ่มเติมเพื่อหาข้อสรุปที่สมเหตุสมผล

นอกเหนือจากวิธีการตรวจสอบตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะใช้การวิพากษ์ข้อมูล (ตามหลักการทำงานวิจัยคุณภาพแนวประวัติศาสตร์) ด้วยการวิพากษ์ภายนอกและการวิพากษ์ภายใน กล่าวคือ การวิพากษ์ภายนอกเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของตัวเอกสาร โดยการพิจารณาองค์ประกอบพื้นฐาน เช่น ผู้เขียนหรือผู้จัดทำเอกสาร แหล่งที่มา วันเวลาที่จัดทำเอกสาร วัตถุประสงค์ในการจัดทำ ทั้งนี้เพื่อยืนยันว่าเอกสารมีความน่าเชื่อถือ ไม่มีการปลอมแปลงหรือบิดเบือน ส่วนการวิพากษ์ภายใน เป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเนื้อหาในเอกสาร ด้วยการวิเคราะห์ความถูกต้อง ความครบถ้วนสมบูรณ์ ความเที่ยงตรง ความสมเหตุสมผลของข้อมูลที่ปรากฏในเอกสาร รวมถึงการพิจารณาจุดยืนและมุมมองของผู้เขียน นอกจากนี้จะมีการพิจารณาความสอดคล้องของข้อมูลกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังในการจัดทำเอกสารชุดนั้น ๆ ทั้งนี้เพื่อเข้าใจความหมายที่แท้จริงของเอกสารเหล่านั้น

กระบวนการตรวจสอบข้อมูลทั้งหมดจะดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาวิจัย เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลมีความเที่ยงตรง น่าเชื่อถือ ปราศจากอคติ อันจะทำให้ข้อค้นพบจากการวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้อ้างอิงเชิงวิชาการและต่อยอดในเชิงนโยบาย ตลอดจนเป็นไปตามหลักการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ

3.การวิเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะเริ่มต้นจากการนำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัย มาจัดกระทำให้เป็นระบบและหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล โดยอาศัยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งมีกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ (ชาย โพธิ์สิตา, 2554, หน้า 337)

(ก) การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) เป็นกระบวนการจัดการด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เพื่อให้ข้อมูลเป็นระเบียบ ทั้งในทางกายภาพและในเชิงเนื้อหา ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยดำเนินการจัดระเบียบกฎหมายที่มีความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกับการพัฒนาพลเมืองให้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน เช่น กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในมิติสิทธิพลเมือง มิติการมีส่วนร่วมทางการเมือง มิติการศึกษาพลเมือง และสำนักสาธารณะ มิติการปกครองท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมระดับชุมชน มิติด้านคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกสาธารณะตลอดจนกฎหมายที่ควบคุมหรือกำกับ (ด้านความมั่นคง,วินัย,อุดมการณ์) กระบวนการนี้จะเป็นพื้นฐานในการนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบในขั้นตอนต่อไป

(ข) การแสดงข้อมูล (Data Display) เป็นกระบวนการต่อเนื่องจากการจัดระเบียบข้อมูล โดยใช้ข้อมูลที่ผ่านการจำแนกและจัดหมวดหมู่แล้ว มานำเสนอในลักษณะที่ทำให้ผู้อ่านเห็นความสัมพันธ์และความแตกต่างระหว่างกฎหมายแต่ละฉบับ ตามลักษณะหรือมิติที่ข้อมูลสะท้อนออกมา การนำเสนอข้อมูลในงานวิจัยนี้จึงไม่ใช้การบรรยายหรือพรรณนา แต่ผู้วิจัยจะจัดกลุ่มข้อมูลตามหมวดหมู่ที่เกิดขึ้นจากเนื้อหาของข้อมูล เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงและลำดับความสำคัญของข้อมูล เช่น การจัดทำแผนภาพตาราง หรือการเขียนเชิงสังเคราะห์ที่แสดงการจัดกลุ่มกฎหมายตามมิติสำคัญที่ปรากฏขึ้นจากข้อมูลโดยตรง เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจภาพรวมและรายละเอียดของกฎหมายแต่ละฉบับอย่างเป็นระบบและสัมพันธ์กัน เป็นต้น

(ค) การหาข้อสรุป การตีความและการตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย (Conclusion, Interpretation and Verification)

เป็นกระบวนการหาข้อสรุปและการตีความหมายของผลการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อค้นพบการวิจัย รวมถึงการตรวจสอบว่า ข้อสรุปหรือความหมายที่ได้นั้น มีความถูกต้องตรงประเด็นและน่าเชื่อถือเพียงใด ข้อสรุปและสิ่งที่ตีความออกมานั้น อาจอยู่ในรูปแบบคำอธิบายและแนวคิดทฤษฎี

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วผู้วิจัยจะทำการสังเคราะห์ข้อมูลอีกครั้ง โดยอาศัยการสังเคราะห์ภายใต้หลักการของงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Meta-synthesis) กล่าวคือ การสังเคราะห์งานวิจัยโดยทั่วไปนั้น นักวิชาการไทยได้เรียกชื่อต่างกัน เช่น การวิเคราะห์เมต้า การวิเคราะห์ห่อภิมาน การอภิเคราะห์ เป็นต้น รูปแบบการสังเคราะห์งานวิจัยโดยทั่วไปถือว่าเป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากการทบทวนวรรณกรรมทางวิชาการ (Survey Literature) โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเป็นตัวช่วยให้มีการค้นคว้าได้อย่างเป็นระบบยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการสังเคราะห์งานวิจัยเป็นกระบวนการวิจัยที่ตั้งอยู่บนงานวิจัยที่มีอยู่แล้วนั่นเอง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์และคณะ, 2561)

ทั้งนี้การสังเคราะห์งานวิจัยโดยทั่วไป มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ซึ่ง ซึ่งสามารถแบ่งวัตถุประสงค์ของการสังเคราะห์งานวิจัยออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน คือ (1) การสังเคราะห์เพื่อสร้างทฤษฎี (Theory Building) การสังเคราะห์รูปแบบนี้เป็นการสังเคราะห์ข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัยมายกระดับเป็นทฤษฎีที่มีลักษณะเป็นนามธรรมมากกว่า (2) การสังเคราะห์เพื่อพัฒนาทฤษฎี (Theory Explication) เป็นการสังเคราะห์ที่นำข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยมาพัฒนามโนทัศน์ (Concept) หรือทฤษฎีที่เหมาะสมมากกว่าเดิม การสังเคราะห์เพื่อพัฒนาทฤษฎีจะใช้วิธีการต่างๆ คือ การสังเคราะห์เชื่อมโยง (Synthesis) การสร้างใหม่ (Reconstruction) หรือการรื้อถอน (Deconstruction) ก็ได้ (3) การสังเคราะห์เพื่อเป็นการพรรณนาผลการวิจัย การสังเคราะห์รูปแบบนี้เป็นการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อให้เกิดความครอบคลุมหรือภาพรวมของปรากฏการณ์ในเชิงรูปธรรม โดยเน้นการใช้มโนทัศน์หลักนโนทัศน์เดี่ยวมาช่วยในการพรรณนาข้อมูล ดังนั้น จึงเป็นการให้ความสำคัญต่อการเก็บรายละเอียดของงานวิจัยแต่ละชิ้นมาพรรณนาใหม่ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์และคณะ, 2561)

นอกจากวัตถุประสงค์ของการสังเคราะห์งานวิจัยที่กล่าวข้างต้นแล้วเมื่อมาพิจารณาถึงกระบวนการสังเคราะห์งานวิจัยโดยทั่วไปสามารถมีขั้นตอนในการทำงานแบ่งออกเป็น 3 ขั้นใหญ่ ๆ คือ เริ่มจากการสังเคราะห์ข้อมูล (Meta-data Analysis) เป็นการพิจารณาข้อค้นพบจากงานวิจัยต่าง ๆ มาสังเคราะห์ หลังจากนั้นขั้นที่สองจะเป็นการสังเคราะห์วิธีวิทยา (Meta Method) เพื่อศึกษาความเหมาะสมของวิธีการในการแสวงหาความรู้ของงานวิจัยที่ศึกษา และในขั้นสุดท้ายจะมีการสังเคราะห์ทฤษฎี (Meta Theory) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบมุมมองทางทฤษฎีและฐานคติของการวิจัย (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์และคณะ, 2561)

การสังเคราะห์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย เป็นการสังเคราะห์เพื่อพัฒนาผลการวิจัย การสังเคราะห์รูปแบบนี้เป็นการสังเคราะห์ เพื่อให้เกิดความครอบคลุมหรือภาพรวมของปรากฏการณ์ในเชิงรูปธรรม ทั้งนี้ในฐานะการสังเคราะห์กฎหมายครั้งนี้ อยู่ภายใต้หลักการการทบทวนวรรณกรรมทางด้านวิชาการ ซึ่งหลักการดังกล่าวมีรูปแบบการทบทวน 6 รูปแบบ คือ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์และคณะ, 2561)

1. การทบทวนในเชิงบริบท (Context Review) การทบทวนในรูปแบบนี้ เป็นการเชื่อมโยง การศึกษาเฉพาะเรื่องกับองค์ความรู้ในภาพรวม

2. การทบทวนในเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Review) การทบทวนรูปแบบนี้ เป็นพยายามที่จะค้นคว้าประเด็นเฉพาะเจาะจงเรื่องตามกรอบของเวลา การใช้รูปแบบการทบทวนในเชิงประวัติศาสตร์ อาจหลอมรวมกับการทบทวนทางด้านวิธีวิทยาหรือทฤษฎีจะชี้ให้เห็นว่า มโนทัศน์ ทฤษฎีหรือวิธีการวิจัย ได้พัฒนาขึ้นมาอย่างไร ภายใต้กรอบของเวลา

3. การทบทวนเชิงบูรณาการ (Integrate Review) การทบทวนรูปแบบนี้ เป็นการสรุป สถานภาพองค์ความรู้ในปัจจุบันเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเน้นไปที่การเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยเกี่ยวกับ เรื่องนั้น การทบทวนในเชิงบูรณาการมักจะดำเนินการร่วมกับการทบทวนในเชิงบริบท

4. การทบทวนทางด้านวิธีวิทยา (Methodological Review) การทบทวนรูปแบบนี้จะเน้นการ เปรียบเทียบและประเมินจุดแข็งทางด้านวิธีวิทยาของการศึกษาวิจัยต่าง ๆ พร้อมทั้งนำเสนอวิธีวิทยาที่ แตกต่างออกไป ซึ่งจะนำไปสู่ผลการวิจัยที่แตกต่างกัน

5. การทบทวนแบบศึกษาด้วยตนเอง (Self-study Review) การทบทวนรูปแบบนี้ต้องการ แสดงให้เห็นถึงความคุ้นเคยของผู้เขียนในเนื้อหาสาระของการวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยทั่วไปแล้วการ ทบทวนนี้จะถือเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรทางการศึกษา

6. การทบทวนทางด้านทฤษฎี (Theoretical Review) การทบทวนรูปแบบนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอทฤษฎีหรือมโนทัศน์หลากหลายแนวคิด ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยประเด็นหนึ่ง โดยจะ เปรียบเทียบทฤษฎีต่าง ๆ ในประเด็นเรื่องฐานคิด ความคงเส้นคงวาของตรรกะและขอบเขตของคำอธิบาย ที่แตกต่างกัน

การสำรวจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย จะ ใช้การทบทวนเชิงบูรณาการเพื่อประมวลสถานภาพองค์ความรู้ด้านการพัฒนาพลเมือง โดยผู้วิจัยจะ วิเคราะห์และสังเคราะห์บทบัญญัติต่าง ๆ ตั้งแต่รัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา พลเมืองทางตรงและทางอ้อม ตลอดจนกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิ เสรีภาพและการมีส่วนร่วมของ

ประชาชน เพื่อชี้ให้เห็นกรอบโครงสร้างทางกฎหมายที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความเป็น
พลเมือง พร้อมกับจะวิเคราะห์ช่องว่างทางกฎหมายที่ต้องได้รับการปรับปรุง เพื่อเสริมสร้างการพัฒนา
พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยภายใต้บริบทสังคมไทย

บทที่ 3

ผลการวิจัย (Results)

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาดำเนินการตามวัตถุประสงค์วิจัย โดยส่วนแรกจะกล่าวถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยซึ่งมีผลบังคับใช้ในปัจจุบัน และส่วนที่สองจะกล่าวถึงแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ดังนี้

1. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมือง บทบาทของกฎหมายในการส่งเสริมประชาธิปไตยจึงต้องมุ่งเน้นทั้งในเชิงเนื้อหา (substantive democracy) และเชิงรูปแบบ (procedural democracy) เพื่อทำหน้าที่พัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อวิเคราะห์จากการแบ่งตามลำดับชั้นของกฎหมาย (Hierarchy of Law) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีสาระสำคัญเรื่องกำหนดสิทธิ เสรีภาพ หน้าที่พลเมือง และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองประเทศ ส่วนระดับพระราชบัญญัติมีการวางระเบียบบังคับให้บุคคล หรือองค์กรต่าง ๆ มีส่วนร่วมตามหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เช่น พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ.2551 ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ และพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.2562 ที่มีจุดมุ่งหมายให้บุคคลและชุมชนได้ประโยชน์จากป่าชุมชน เกิดเจตคติในการดูแลรักษาและจัดการป่าชุมชนร่วมกับรัฐ เป็นต้น รวมถึงกฎหมายลำดับรอง (Subordinate Legislation) ได้แก่ พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ประกาศกระทรวง และระดับกฎหมายท้องถิ่น ต่างก็มีส่วนร่วมในการผลักดันการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยสามารถแบ่งประเด็นตามมิติต่าง ๆ ดังนี้

1. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ของพลเมือง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีบทบัญญัติรวมกัน 279 มาตรา แบ่งออกได้เป็น 16 หมวด โดยในบทบัญญัติมีการสร้างบทบาทสำคัญในประเด็นการพัฒนาพลเมืองโดยมุ่งเน้น

การประกันสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองเป็นหลัก ซึ่งสามารถจำแนกสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญได้ 2 ประเภท คือ

(ก) **สิทธิมนุษยชน (Human Rights)** ตั้งแต่ในปลายยุคกรีกที่มีความคิดความมนุษย์แต่ละคน เพราะเหตุที่เขาเกิดมาเป็นมนุษย์มีสิทธิและเสรีภาพบางประการที่อาจยกขึ้นยันผู้อื่นและสังคมที่ตนอาศัยอยู่ได้ จนได้รับการพัฒนาและมีอิทธิพลแพร่หลายมากขึ้นในศตวรรษที่ 18 John Locke (1632 – 1704) นักปราชญ์ในสำนักความคิดทางกฎหมาย “สำนักกฎหมายธรรมชาติ” (Natural Law School) คิดว่า สังคมการเมืองหรือรัฐนั้นมีใช้สังคมที่เกิดขึ้นและวิวัฒนาการผันแปรไปโดยตัวเองตามธรรมชาติเหมือนกับ ครอบครัว แต่เป็นสังคมที่เกิดขึ้นจากเจตจำนงอันร่วมกันของมนุษย์ (Artificial Society) ที่ตกลงเข้าทำ สัญญาประชาคมขึ้นโดยคู่สัญญาทุกคนยินยอมสละเสรีภาพตามสภาวะธรรมชาติ (State of Nature) เพื่อมาอยู่ร่วมกันในประชาคมที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง “ทรัพย์สินสมบัติ” (Property) ทั้งนี้ John Locke หมายรวมถึงชีวิต (Life) เสรีภาพ (Liberty) และทรัพย์สิน (estate) คือ หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่กฎหมายธรรมชาติมิให้ล่วงละเมิด อีกนัยหนึ่ง คือ เหตุผล (Reason) ที่สอนมนุษย์ว่าทุกคนเกิดมามีอิสระและเสมอภาคเท่าเทียมกัน แต่ละคนไม่ควรทำอันตรายต่อชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ แต่ละคนไม่ควรแย่งชิงทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน ดังนั้น วัตถุประสงค์ของรัฐซึ่งเกิดจากประชาคมย่อมต้องปกป้องคุ้มครองสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน หากผู้ปกครองหรือรัฐบาล (องค์กรผู้ใช้อำนาจอธิปไตย) ล้าละเลยสิทธิต่าง ๆ เหล่านี้ของประชาชนตามอำเภอใจ เท่ากับเป็นการกระทำความผิดอาญาของตน ประชาชนจึงมีทัศนคติเกี่ยวกับ “สิทธิคือแพ่ง” (Civil disobedience) จึงไม่จำเป็นต้องเคารพและเชื่อฟังรัฐบาลอีกต่อไป ดังนั้น วิวัฒนาการของเอกสารทางรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ตั้งแต่ Bill of Right ค.ศ. 1776 ของรัฐ Virginia และคำประกาศอิสรภาพแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1776 รวมถึงปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ต่างก็ยืนยันถึง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มีอยู่อย่างเท่าเทียมกัน และมนุษย์ไม่อาจสละรากฐานของเสรีภาพ ความยุติธรรม และสันติภาพของโลกได้ (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2565, หน้า 269 – 271; วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, 2565, หน้า 49 – 50)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 บัญญัติไว้ในหมวด 1 บททั่วไป

มาตรา 3 บัญญัติว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาลตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระ และหน่วยงานของรัฐต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนโดยรวม”

มาตรา 4 บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน”

มาตรา 5 บัญญัติว่า “รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ บทบัญญัติใดของกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับ หรือการกระทำใด ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ บทบัญญัติหรือการกระทำนั้นเป็นอันใช้บังคับมิได้

เมื่อไม่มีบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้บังคับแก่กรณีใด ให้กระทำการนั้นหรือวินิจฉัยกรณีนั้นไปตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข”

เมื่อวิเคราะห์บทบัญญัติหลักการความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญตามมาตรา 5 ซึ่งให้อำนาจทางกฎหมายในฐานะที่เป็นบ่อเกิดของความชอบธรรมของอำนาจแก่กฎเกณฑ์ทางกฎหมายที่อยู่ในลำดับรองลงไป (ชาญชัย แสวงศักดิ์, 2560, หน้า 60) และบทบัญญัติมาตรา 3 – 4 ที่มุ่งเน้นหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย และมีสถานะเกี่ยวกับสิทธิขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ที่รัฐจะต้องสามารถเป็นหลักประกันในการสร้างสรรค์ให้ระบบกฎหมายสามารถเอื้ออำนวยให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพของแต่ละคนมีความสอดคล้องกัน และมีความเสมอภาคตามที่ปรากฏในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย

มาตรา 25 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า “สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มีได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะทำการนั้นได้และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นว่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนและไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น”

โดย“สิทธิ” (Right) หมายถึง อำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการเกี่ยวข้องกับผู้อื่น โดยการเรียกให้ผู้อื่นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจงให้เกิดประโยชน์แก่ตน (วรพจน์ วิศวพิชญ์, 2565, หน้า 37) โดยสิทธิตามรัฐธรรมนูญ มีดังนี้

- 1) สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นต่อสู้เป็นคดีในศาลได้¹
- 2) สิทธิที่จะได้รับการเยียวยาหรือช่วยเหลือจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติกรณีได้รับความเสียหายจากการถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพ หรือจากการกระทำความผิดอาญาจากบุคคลอื่น²

¹ มาตรา 25 วรรคสาม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

² มาตรา 25 วรรคท้าย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

- 3) การตรากฎหมายที่ผลเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม³
- 4) สิทธิที่บุคคลได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ไม่เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล⁴
- 5) สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย การจับกุมและการคุมขังจะกระทำมิได้ เว้นแต่มีคำสั่งหรือหมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ รวมถึงการค้นตัวบุคคล การทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรม⁵
- 6) สิทธิในคดีอาญา บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้⁶
- 7) สิทธิคุ้มครองจากการถูกเกณฑ์แรงงาน เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจแห่งกฎหมายเพื่อป้องกันภัยพิบัติสาธารณะหรือในสถานการณ์ฉุกเฉินหรือประกาศใช้กฎอัยการศึก หรือในระหว่างที่ประเทศอยู่ในภาวะสงครามหรือการรบ⁷
- 8) สิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัว เกียรติยศ ชื่อเสียง และครอบครัว⁸
- 9) สิทธิในทรัพย์สินและการสืบมรดก⁹
- 10) สิทธิในการเรียกค่าทดแทนที่เป็นธรรมกรณีที่อยู่อาศัยหรือทรัพย์สินของตนถูกเวนคืน¹⁰
- 11) สิทธิคุ้มครองผู้มีสัญชาติไทย ห้ามเนรเทศหรือห้ามมิให้เข้ามาในราชอาณาจักรหรือจะถอนสัญชาติบุคคลที่มีสัญชาติไทยโดยการเกิด จะกระทำมิได้¹¹
- 12) สิทธิของบุคคลและชุมชนที่จะได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานของรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ เสนอเรื่องราวร้องทุกข์ต่อหน่วยงานของรัฐและ

³ มาตรา 26 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

⁴ มาตรา 27 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

⁵ มาตรา 28 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

⁶ มาตรา 29 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

⁷ มาตรา 30 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

⁸ มาตรา 32 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

⁹ มาตรา 37 วรรคหนึ่งและสอง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

¹⁰ มาตรา 37 วรรคสามถึงวรรคเจ็ด รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

¹¹ มาตรา 39 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

ได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว และฟ้องหน่วยงานของรัฐให้รับผิดชอบเนื่องจากการกระทำหรือการละเว้นการกระทำของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานของรัฐ¹²

13) สิทธิของบุคคลและชุมชนในการอนุรักษ์ ป่าไม้ หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ สิทธิในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน สิทธิเข้าชื่อเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชน สิทธิในการจัดให้มีระบบสวัสดิการของชุมชน¹³

14) สิทธิของผู้บริโภค¹⁴

15) สิทธิได้รับการบริการสาธารณสุขของรัฐ¹⁵

16) สิทธิของมารดาในช่วงระหว่างก่อนและหลังการคลอดบุตรย่อมได้รับความคุ้มครองและช่วยเหลือตามที่กฎหมายบัญญัติ¹⁶

17) สิทธิของบุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปี และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพและบุคคลผู้ยากไร้ย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ¹⁷

ส่วน “เสรีภาพ” (Liberty – Freedom) คือ อำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการเกี่ยวข้องกับตนเอง โดยกระทำในสิ่งที่ตนประสงค์จะทำและไม่กระทำในสิ่งที่ตนไม่ประสงค์จะทำ (วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, 2565, หน้า 37) เสรีภาพตามรัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ ดังนี้

1) เสรีภาพในการนับถือศาสนา¹⁸

2) เสรีภาพในเคหสถาน¹⁹

¹² มาตรา 41 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

¹³ มาตรา 43 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

¹⁴ มาตรา 46 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

¹⁵ มาตรา 47 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

¹⁶ มาตรา 48 วรรคหนึ่ง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

¹⁷ มาตรา 48 วรรคสอง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

¹⁸ มาตรา 31 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

¹⁹ มาตรา 33 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

3) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น และเสรีภาพทางวิชาการย่อมได้รับความคุ้มครอง²⁰

4) เสรีภาพในการเสนอข่าวสารหรือการแสดงความคิดเห็นตามจริยธรรมแห่งวิชาชีพของบุคคลซึ่งประกอบวิชาชีพสื่อมวลชน²¹

5) เสรีภาพในการติดต่อสื่อสารถึงกันไม่ว่าในทางใด ๆ²²

6) เสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่²³

7) เสรีภาพในการประกอบอาชีพ²⁴

8) เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหกรณ์ สหภาพ องค์กร ชุมชน หรือหมู่คณะอื่น²⁵

9) เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบปราศจากอาวุธ²⁶

10) เสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมืองตามวิถีทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข²⁷

อย่างไรก็ตาม การที่รัฐธรรมนูญภายใต้ระบอบประชาธิปไตยให้สิทธิและเสรีภาพแก่บุคคล แต่ก็ให้รัฐใช้อำนาจจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอย่างมีข้อจำกัด ภายใต้หลักการดังต่อไปนี้

ก. “หลักความได้สัดส่วน” หรือ หลักความพอสมควรแก่เหตุ คือ การเรียกร้องให้ผู้ใช้อำนาจรัฐจำกัดสิทธิและเสรีภาพของราษฎรเท่าที่จำเป็นแก่การดำรงรักษาหรือส่งเสริมประโยชน์สาธารณะเท่านั้น มาตรการต่าง ๆ ที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายเปิดช่องให้ผู้ใช้อำนาจรัฐออกมาใช้บังคับแก่เอกชนกรณีใดกรณีหนึ่งนั้นจะต้องสามารถดำเนินการให้วัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ของกฎหมายสำเร็จลุล่วงเป็นรูปธรรมขึ้นมาได้ (หลักความสัมฤทธิ์ผล) โดยมาตรการใดที่มีผลกระทบกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพหรือประโยชน์อันชอบธรรมของเอกชน ผู้ใช้อำนาจรัฐต้องเลือกใช้มาตรการที่มีความรุนแรงน้อยที่สุด (หลักความจำเป็น) กล่าวคือ การจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของราษฎรเกินความจำเป็นแก่การดำเนินการให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรม รวมถึงต้องพิจารณาหลักการที่

²⁰ มาตรา 34 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

²¹ มาตรา 35 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

²² มาตรา 36 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

²³ มาตรา 38 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

²⁴ มาตรา 40 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

²⁵ มาตรา 42 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

²⁶ มาตรา 44 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

²⁷ มาตรา 45 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

เรียกร้องให้เกิดดุลยภาพ (Balance) ขึ้นระหว่างความเสียหายอันจะเกิดขึ้นแก่เอกชนหรือแก่สังคมโดยรวม หากมาตรการนั้นได้ลงมือบังคับแก่เอกชนไปแล้วเกิดประโยชน์แก่มหาชนน้อยมาก ไม่คุ้มค่ากับความเสียหายที่มีต่อเอกชนรายนั้นหรือสังคมโดยรวม ถึงแม้ว่ามาตรการนั้นจะเป็นประโยชน์และบรรลุเจตนารมณ์ของรัฐธรรมณูญ (หลักความได้สัดส่วนในความหมายอย่างแคบ) ผู้ใช้อำนาจอรัฐต้องห้ามมิให้ออกมาตรการนั้นมาใช้บังคับ (วรพจน์ วิศวตพิชญ์, 2565, หน้า 60 - 61)

ข. “หลักความเสมอภาค” คือ สิทธิที่ราษฎรจะได้รับการปฏิบัติจากรัฐอย่างเท่าเทียมกัน องค์กรต่าง ๆ ของรัฐต้องปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญอย่างเดียวกันและปฏิบัติต่อบุคคลที่แตกต่างกันในสาระสำคัญแตกต่างกันออกไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละคน (มาตรา 27 วรคหนึ่งและวรคสอง) ดังนั้น ในทางปฏิบัติจึงต้องมีการแบ่งประเภทของบุคคล เช่น ผู้เยาว์ บุคคลที่บรรลุนิติภาวะแล้ว ข้าราชการ ทนายความ วิศวกร เป็นต้น เพื่อการปฏิบัติต่อบุคคลต่างประเภทกันจะได้แตกต่างกันออกไป (Differential Treatment) ทั้งนี้ การปฏิบัติต่อบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้เป็นคนละกรณีกับความแตกต่างในเรื่องของถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา ที่ใช้หลักการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล (unfair discrimination) จะกระทำมิได้ กรณีที่จำเป็นต้องกระทำการแบ่งแยกประเภทบุคคลในการปฏิบัติแตกต่างกันต้องมีเหตุผลที่หนักแน่นควรค่าแก่การรับฟังเช่นวิญญูชนพึงกระทำ และโดยปราศจากอคติ (วรพจน์ วิศวตพิชญ์, 2565, หน้า 68 - 73)

ดังนั้น สิทธิและเสรีภาพดังกล่าวมานี้เกิดมาจาก “สิทธิมนุษยชน” จึงใช้กับมนุษย์ทุกคนไม่จำกัดว่าเป็นบุคคลสัญชาติใดตามถ้อยคำในรัฐธรรมนูญก็ระบุไว้ชัดเจนโดยใช้คำว่า “บุคคล” ในขณะที่ “สิทธิพลเมือง” จะใช้บังคับเฉพาะกับผู้มีสัญชาติไทยเท่านั้น (บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, 2563, หน้า 483)

(ข) **สิทธิพลเมือง (Citizen's Rights)** “สิทธิพลเมือง” คือ สิทธิและเสรีภาพในอันที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างเจตนารมณ์ของรัฐหรืออีกนัยหนึ่งคือ บรรดาสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองต่าง ๆ ได้แก่ เสรีภาพในการรวมตัวกันจัดตั้งพรรคการเมืองเพื่อสร้างเจตนารมณ์ทางการเมืองของประชาชนและเพื่อดำเนินกิจการในทางการเมืองให้เป็นไปตามเจตนารมณ์นั้น ตามวิถีทางของการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เช่น สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสิทธิเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา สิทธิในการสมัครเข้ารับราชการ เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ เป็นต้น โดยลักษณะดังกล่าว สิทธิพลเมืองจึงปรากฏภายหลังการมีสังคมการเมืองที่เรียกว่า “รัฐ” เกิดขึ้นแล้วเท่านั้น และถือกันว่าเป็นสิทธิและเสรีภาพที่สืบเนื่องมาจากสิทธิมนุษยชน เนื่องจากราษฎรเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างเจตนารมณ์ของรัฐทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม จึงเป็นหนึ่งในวิธีการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่สร้างความมั่นใจได้ว่า “ผู้ปกครอง” ที่มาจากการเลือกตั้งนั้นอยู่ภายใต้การ

ควบคุมตรวจสอบของราษฎรตลอดเวลา ผู้ปกครองไม่สามารถใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงราษฎรได้ (วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, 2565, หน้า 51)

ทั้งนี้ รัฐธรรมนูญได้ยอมรับการมีอยู่ของสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายเอกชนโดยการยอมรับในรูปแบบของลายลักษณ์อักษรให้ปรากฏว่าเป็นสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายมหาชน และเรียกว่า “สิทธิเสรีภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ” แต่หากมองในแง่มุมของกฎหมายเอกชนที่เป็นเรื่องการเคารพ “หลักความศักดิ์สิทธิ์แห่งการแสดงเจตนา” หมายถึง กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้ให้ความสำคัญและตระหนักถึงเจตนาของคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายเป็นสำคัญ อันเป็นหัวใจหลักของกฎหมายเอกชน คือ การใดที่กฎหมายไม่ได้ห้ามก็สามารถทำได้ เช่น เสรีภาพในการทำสัญญา เสรีภาพในเคสดาน เสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่ (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2565, หน้า 261 - 262) บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญนั้นมีลักษณะที่สำคัญอันเป็นจุดร่วมกันคือ การวางหลักการและทางปฏิบัติให้กับรัฐ และการประกันหลักการซึ่งสืบต่อไปถึงการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้ แต่รัฐธรรมนูญไม่ได้มีบทบาทในทางปฏิบัติของการพัฒนาพลเมือง กล่าวอีกนัย คือ รัฐธรรมนูญยังมีความเป็นนามธรรมในประเด็นการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย และในประเด็นที่อาจเป็นการพัฒนาพลเมืองได้นั้นจะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญใช้วิธีการเปิดโอกาสให้พลเมืองมีสิทธิและเสรีภาพในการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้วยตนเอง เช่น บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ บุคคลมีเสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมืองตามวิถีทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จึงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ผู้ที่จะทรงสิทธิพลเมืองหรือสิทธิทางการเมืองได้ต้องเป็นผู้มีสัญชาติของรัฐเท่านั้น ไม่มีรัฐใดยอมให้คนต่างด้าวที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรของตนไม่ว่าจะเป็นการชั่วคราวหรือถาวรก็ตามมีสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองได้ อันเป็นอุดมคติของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ต้องถือเป็นหลักว่าคนสัญชาติของรัฐทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างเจตนารมณ์ของรัฐได้ การตัดสิทธิทางการเมืองควรถือเป็นข้อยกเว้นจะกระทำได้เฉพาะแต่ในกรณีมีเหตุผลหนักแน่นจริง ๆ เท่านั้น ดังนั้น คนต่างด้าวที่อาศัยอยู่ในรัฐใดจะมีสิทธิและเสรีภาพตามหลักสิทธิมนุษยชนเท่าเทียมกับคนสัญชาติของรัฐเพียงเท่านั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยไม่มีหน้าที่ต้องไปให้หลักประกันแก่คนต่างด้าวแต่อย่างใด (วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, 2565, หน้า 54 - 56)

นอกจากนี้ เมื่อบุคคลมีสิทธิและเสรีภาพในการกระทำที่เกี่ยวกับตนเอง และกฎหมายรับรองเสรีภาพให้บุคคลย่อมก่อให้เกิด “หน้าที่” ที่จะต้องเคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นด้วยเช่นกัน โดยผู้ทรงเสรีภาพคงมีอำนาจตามกฎหมายแค่เรียกให้ผู้อื่นไม่ขัดขวางหรือมารบกวนการใช้เสรีภาพของตนเท่านั้น ต่างจากการใช้ “สิทธิ” ที่ผู้ทรงสิทธิมีอำนาจตามที่กฎหมายรับรองเรียกให้ผู้อื่นกระทำการหรืองดเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจงให้เกิดประโยชน์แก่ตน

อย่างไรก็ตาม ปวงชนชาวไทยไม่ได้มีเฉพาะสิทธิและเสรีภาพตามหลักประกันเรื่องสิทธิมนุษยชน หรือสิทธิพลเมืองเพียงเท่านั้น แต่หน้าที่ของปวงชนชาวไทยที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 4 มาตรา 50 (1) – (10) ย่อมเป็นเรื่องที่กฎหมายกำหนดไว้ให้เป็นสิ่งคู่กันกับสิทธิและเสรีภาพซึ่งได้รับรองไว้ในหมวด 3 ส่วนหมวด 4 จึงได้กำหนดให้ปวงชนชาวไทยมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อประเทศชาติและสังคมส่วนรวมเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้ หน้าที่เหล่านี้จะต้องมีการตรากฎหมายมาใช้บังคับซึ่งอาจมีผลเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพแม้กระทั่งสิทธิขั้นพื้นฐานบางประการได้ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 71)

ในหมวด 4 นี้ รัฐธรรมนูญได้เพิ่มหน้าที่นอกเหนือจากการป้องกันประเทศ พิทักษ์รักษาเกียรติภูมิผลประโยชน์ของชาติและสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ยังมีหน้าที่ในการให้ความร่วมมือในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เนื่องจากภัยพิบัติทางธรรมชาติเกิดความรุนแรงมากขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ (Climate Changes) อันเป็นเรื่องจำเป็นที่สังคมต้องให้ความสำคัญ จึงกำหนดเป็นหน้าที่ของประชาชนที่จะต้องร่วมมือและช่วยเหลือกัน การกำหนดหลักการให้การใช้สิทธิและเสรีภาพนอกจากจะต้องเคารพและไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่นแล้ว ยังจะต้องไม่กระทำการใดที่อาจก่อให้เกิดความแตกแยกหรือเกลียดชังในสังคม กล่าวคือ ต้องใช้สิทธิและเสรีภาพโดยสุจริตในทางสร้างสรรค์และมีความรับผิดชอบต่อสังคม (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 72 - 73)

2. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีการส่งเสริม สนับสนุนให้พลเมืองเข้ามามีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ตามมาตรา 78 แนวนโยบายรัฐในการส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ ดังนี้

(ก) ด้านการเสนอร่างกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม เมื่อประชาชนได้รับหลักประกันจากรัฐธรรมนูญจากพื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องสิทธิมนุษยชน จึงถือเป็น ผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพ อีกด้านหนึ่ง รัฐธรรมนูญย่อมต้องกำหนดให้ผู้มีหน้าที่เคารพสิทธิและเสรีภาพ คือ ผู้ใช้อำนาจอธิปไตยโดยมีบทบัญญัติพื้นฐานการใช้สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยในหมวด 3 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 เกี่ยวกับการใช้สิทธิทางศาลตามมาตรา 25 วรรคสาม ที่บัญญัติคุ้มครองบุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพจะได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญสามารถใช้สิทธิทางศาลหรือยกเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้ และคุ้มครองบุคคลที่ได้รับความเสียหายจากการถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพ หรือจากการกระทำความผิดอาญา ให้มีสิทธิได้รับการเยียวยาหรือช่วยเหลือจากรัฐ ดังนั้น ในแง่การใช้สิทธิด้านกฎหมาย บุคคลได้รับการรับรองดังกล่าวมาแล้ว ส่วนอีกแง่มุมหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะ

สามารถใช้สิทธิในฐานะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยร่วมพัฒนาประเทศด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม จึงต้องพิจารณาจากฝั่งผู้ใช้อำนาจรัฐที่จะกำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงได้อย่างไร ทั้งนี้ หมวด 6 แผนนโยบายแห่งรัฐ มีเจตนารมณ์ที่จะกำหนดหลักการพื้นฐานให้รัฐบาลดำเนินนโยบายด้านต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน รวมถึงได้กำหนดแนวทางให้รัฐบาลดำเนินการตรากฎหมายและกำหนดนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน²⁸ ซึ่งเป็นเรื่องที่ฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนเป็นผู้มีอำนาจพิจารณากำหนดนโยบายในการบริหารประเทศให้สอดคล้องกับกรอบที่รัฐธรรมนูญกำหนด ประกอบกับมาตรา 65 วรรคสอง บัญญัติว่า “การจัดทำ การกำหนดเป้าหมาย ระยะเวลาที่จะบรรลุเป้าหมายและสาระที่พึงมีในยุทธศาสตร์ชาติ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ ทั้งนี้ กฎหมายดังกล่าวต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนทุกภาคส่วนอย่างทั่วถึงด้วย” แสดงให้เห็นว่าประชาชนทุกภาคส่วนจะต้องมีส่วนร่วมและมีการรับฟังความคิดเห็นอย่างเต็มที่ในทุกกระบวนการจากการบัญญัติของกฎหมาย (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 98 - 99)

รวมถึงบทบัญญัติมาตรา 77 วรรคสอง บัญญัติว่า “ก่อนการตรากฎหมายทุกฉบับ รัฐพึงจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากกฎหมายอย่างรอบด้านและเป็นระบบ รวมทั้งเปิดเผยผลการรับฟังความคิดเห็นและการวิเคราะห์นั้นต่อประชาชน และนำมาประกอบการพิจารณาในกระบวนการตรากฎหมายทุกขั้นตอน เมื่อกฎหมายมีผลใช้บังคับแล้ว รัฐพึงจัดให้มีการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมายทุกกรอบระยะเวลาที่กำหนด โดยรับฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องประกอบด้วย เพื่อพัฒนากฎหมายทุกฉบับให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป” นับเป็นครั้งแรกที่มีการกำหนดกรอบและหลักการสำคัญในการตรากฎหมาย ตามแนวคิดที่ต้องสร้างหลักประกันให้ประชาชนมีส่วนร่วมและรับรู้ด้วยตั้งแต่ต้น เพื่อป้องกันไม่ให้รัฐใช้อำนาจของรัฐทำให้ประชาชนต้องเสียสิทธิและเสรีภาพเกินสมควร และเพื่อให้ประชาชนได้รับรู้และมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือผลกระทบที่จะมีต่อประชาชน หรือสามารถเสนอแนะแนวทางใหม่ ๆ ที่หน่วยงานของรัฐอาจนึกไม่ถึงได้ จึงกำหนดให้ต้องมีการรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำความคิดเห็นนั้นไปใช้ประกอบการตรากฎหมายในทุกขั้นตอน กล่าวคือ นำความคิดเห็นที่ได้รับฟังมาแต่ต้นนั้นไปใช้ประกอบการพิจารณาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกหน่วย นอกจากนี้ ยังกำหนดหลักการในมาตรา 78 ให้รัฐส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนเข้าใจระบอบการปกครองและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศในทุกมิติ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 120 - 122, 124)

²⁸ มาตรา 64 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติกฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่กำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมด้านกฎหมายซึ่งเป็นกระบวนการเริ่มต้นในการจัดทำร่างกฎหมายไปจนถึงกระบวนการหลังการประกาศการบังคับใช้กฎหมาย ดังนี้

1) พระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมายและการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย พ.ศ. 2562 เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรา 77 ประกอบกับมาตรา 258 ค. ด้านกฎหมาย (1) และ (3) แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดในมาตรา 5 วรรคสาม ให้ก่อนการตรากฎหมายทุกฉบับ หน่วยงานของรัฐพึงจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องและวิเคราะห์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากกฎหมายอย่างรอบด้านและเป็นระบบ เช่น มาตรา 14 กำหนดให้หน่วยงานของรัฐนำหลักการหรือประเด็นสำคัญของร่างกฎหมายไปรับฟังความคิดเห็น โดยต้องประกาศวิธีการรับฟังความคิดเห็น รวมทั้งเปิดเผยผลการรับฟังความคิดเห็นและการวิเคราะห์นั้นต่อประชาชน และนำผลนั้นมาประกอบการพิจารณาในกระบวนการตรากฎหมายทุกขั้นตอน ทั้งนี้ วิธีการรับฟังความคิดเห็นได้กำหนดผ่านระบบกลางโดยผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศของหน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบเรื่องนั้น ๆ จัดประชุมรับฟังความคิดเห็น สัมภาษณ์หรือเชิญให้เข้าร่วมชี้แจงหรือแสดงความคิดเห็น สํารวจความคิดเห็น หรือวิธีการอื่นใดที่หน่วยงานของรัฐเห็นว่าเหมาะสม นอกจากนี้ยังต้องมีการประเมินผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้กฎหมายและกฎว่าได้ผลตรงตามประสงค์ของการตรากฎหมายนั้นมากน้อยเพียงใด ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่ประชาชนหรือไม่เพียงใด²⁹ ซึ่งในการประเมินผลสัมฤทธิ์ต้องดำเนินการโดยรับฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้อง และพิจารณาให้สอดคล้องกับหลักการทั่วไปและการตรวจสอบเนื้อหาของร่างกฎหมาย อย่างน้อยทุกห้าปีนับแต่วันที่กฎหมายนั้นมีผลใช้บังคับ หรือทุกรอบระยะเวลาอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวงหรือเมื่อได้รับหนังสือร้องเรียนหรือข้อเสนอแนะจากองค์กรที่เกี่ยวข้องหรือประชาชน หรือได้รับข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการพัฒนากฎหมาย เป็นต้น เมื่อได้ประเมินผลสัมฤทธิ์แล้วให้หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบเผยแพร่ข้อมูลไว้ในระบบกลางเพื่อประโยชน์ของประชาชนในการเข้าถึงบทบัญญัติของกฎหมายได้อย่างทั่วถึง (พระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมายและการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย, 2562)

2) พระราชบัญญัติการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย พ.ศ. 2564 ที่กำหนดให้ “ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง” และมีได้เป็นบุคคลต้องห้ามมิให้ใช้สิทธิเลือกตั้งเป็นผู้มีสิทธิในการเข้าชื่อเสนอกฎหมายต่อรัฐสภา สำหรับกรณีเสนอร่างพระราชบัญญัติต้องมีจำนวนไม่น้อยกว่า 10,000 คน ผู้เชิญชวนอย่างน้อยหนึ่งคนต้องทำหนังสือร่างพระราชบัญญัติพร้อมเอกสาร หลักฐานการเข้าชื่อ และรายชื่อผู้แทนของผู้เข้าชื่อไม่น้อยกว่า

²⁹ มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมายและการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย

20 คน แต่ไม่เกิน 30 คน ต่อประธานสภาผู้แทนราษฎร ส่วนกรณีเสนอร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมต้องมีจำนวนไม่น้อยกว่า 50,000 คน และทำได้เฉพาะที่มีหลักการเกี่ยวกับหมวด 3 เรื่องสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย หรือหมวด 5 เรื่องหน้าที่ของรัฐ โดยต้องสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ตามมาตรา 77 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ทั้งนี้ ผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะดำเนินการจัดทำร่างและเอกสารเองก็ได้หรือผู้มีสิทธิเลือกตั้งรวมกันไม่น้อยกว่า 20 คน จะเข้าชื่อร้องขอให้สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรจัดทำก็ได้ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรต้องจัดทำร่างพร้อมเอกสารให้แก่ผู้ร้องขอภายใน 30 วัน (ขยายได้ไม่เกิน 90 วัน โดยความเห็นชอบของประธานสภาผู้แทนราษฎร) และต้องเผยแพร่ร่างรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ผลกระทบอย่างรอบด้านและเป็นระบบ รวมถึงการเปิดเผยผลการรับฟังต่อประชาชน นอกจากนี้ มีข้อยกเว้นในบางเรื่องที่กำหนดจำนวนการเข้าชื่อร้องขอ เช่น มาตรา 7 ไม่น้อยกว่า 120 คน มาตรา 10 ไม่ถึง 50,000 คน มาตรา 11 รายชื่อของผู้แทนของผู้เข้าชื่อให้เสนอได้ไม่เกิน 10 คน (พระราชบัญญัติการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย, 2564)

3) พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2564 เมื่อประชาชนมีสิทธิเข้าชื่อเสนอกฎหมายแล้ว ยังมีส่วนร่วมอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การออกเสียงประชามติตาม โดยให้คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) เป็นผู้จัดและควบคุมดูแลการออกเสียงประชามติประเภทต่าง ๆ เช่น การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ เรื่องที่ประชาชนเข้าเสนอชื่อ เรื่องที่กฎหมายกำหนด เรื่องที่รัฐสภามีมติเห็นชอบ เรื่องที่คณะรัฐมนตรีเห็นสมควร โดยกำหนดวิธีการออกเสียงประชามติโดยตรงและลับ อาจใช้วิธีลงคะแนนทางไปรษณีย์ เครื่องลงคะแนนอิเล็กทรอนิกส์ ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ หรือวิธีอื่น รวมถึงหลักเกณฑ์ข้อยุติของการออกเสียงประชามติ การให้ข้อมูลและการจัดให้มีการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่จะจัดทำประชามติ เขตออกเสียง หน่วยออกเสียง และที่ออกเสียง คุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามของผู้มีสิทธิออกเสียง การจัดทำและตรวจสอบบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียง ขั้นตอนการลงคะแนนเสียง และการนับคะแนน ตลอดจนประกาศผลการออกเสียง (พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ, 2564)

(ข) ด้านการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนมีแนวคิดว่าประชาชนเป็นผู้ทรงสิทธิในอำนาจอธิปไตยจึงมีอิสระในการตัดสินใจเลือกรูปแบบการปกครองได้ตามเจตจำนงของตน โดยให้ความสำคัญกับเจตจำนงของปัจเจกชนแต่ละคนในการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ในรัฐ ซึ่งเป็นประชาธิปไตยแบบทางตรง (direct democracy) และในยุคสมัยใหม่ที่ประชาชนได้มอบอำนาจอธิปไตยของตนผ่านไปยังผู้แทนของตนหรือที่เรียกว่าประชาธิปไตยแบบทางอ้อม (indirect democracy) รวมถึงรูปแบบประชาธิปไตยกึ่งทางตรง (semi-direct democracy) ที่สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรง เช่น การเข้าชื่อถอดถอนนักการเมืองโดยประชาชนที่เคยมีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

พุทธศักราช 2540 และ 2550 แต่ไม่มีปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2565, หน้า 105 – 111)

อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 78 ได้บัญญัติใหม่ในประเด็นที่กำหนดให้รัฐส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยกำหนดเป็นนโยบายสำคัญให้รัฐพึงมีแนวนโยบายในการส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ เช่น การตัดสินใจทางการเมือง ดังปรากฏตามบทบัญญัติต่อไปนี้

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 44 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ

การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยสาธารณะ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อคุ้มครองสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น”

บทบัญญัตินี้เป็นการคุ้มครองเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนในการแสดงออกซึ่งการไม่เห็นด้วยหรือข้อเรียกร้องที่มีทางการเมืองหรือการดำเนินงานขององค์การใดองค์การหนึ่ง โดยการชุมนุมนั้นจะต้องเป็นไปด้วยความสงบและปราศจากอาวุธ อย่างไรก็ตาม เพื่อรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยสาธารณะ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อคุ้มครองสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น ซึ่งสอดคล้องกับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) เหตุที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้มีการจำกัดเสรีภาพดังกล่าวเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองส่วนรวมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่นทั่วไปมิให้ต้องถูกลิดรอนหรือรบกวนอันเนื่องมาจากการใช้เสรีภาพในการชุมนุมของบุคคลใด เช่น การสังหารในชีวิตประจำวันของบุคคลทั่วไปต้องไม่ถูกกระหนาบกระเทือน หรือประชาชนทั่วไปไม่ได้รับอันตราย บาดเจ็บจากผู้ชุมนุมที่ใช้อาวุธ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 64)

มาตรา 45 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมืองตามวิถีทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริหารพรรคการเมือง ซึ่งต้องกำหนดให้เป็นไปโดยเปิดเผยและตรวจสอบได้ เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในการกำหนดนโยบายและการส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง และกำหนดมาตรการให้สามารถดำเนินการโดยอิสระไม่ถูก

ครอบงำหรือชี้นำโดยบุคคลซึ่งมิได้เป็นสมาชิกของพรรคการเมืองนั้น รวมทั้งมาตรการกำกับดูแลมิให้สมาชิกของพรรคการเมืองกระทำการอันเป็นการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้ง”

การกำหนดให้เสรีภาพของพลเมืองสามารถร่วมกันจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นมาตามอุดมการณ์ใด ๆ ของตน แต่อุดมการณ์นั้นต้องไม่ขัดต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การจัดตั้งพรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์ลัทธิระบอบดังกล่าวจึงไม่ได้รับการคุ้มครองที่จะจัดตั้งขึ้นได้ตามรัฐธรรมนูญ และการจัดตั้งพรรคการเมืองต้องทำอย่างไรกำหนดให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติตามมาตรา 130 (4) กล่าวคือต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ ดังนั้น ในการจะใช้เสรีภาพนี้สะท้อนถึงการพัฒนาพลเมืองในด้านการตระหนักถึงสิทธิและการใช้สิทธิของตนเองภายใต้กฎหมายและระบอบประชาธิปไตย ส่วนบทบัญญัติในวรรคสองเพิ่มขึ้นใหม่เพื่อกำหนดกรอบของกฎหมายเกี่ยวกับการจัดตั้งและการบริหารพรรคการเมืองให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 35 (5) ซึ่งกำหนดว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยเฉพาะผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและพรรคการเมือง สามารถปฏิบัติหน้าที่หรือดำเนินกิจกรรมได้โดยอิสระ ปราศจากการครอบงำหรือชี้นำโดยบุคคลหรือคณะบุคคลใด ๆ โดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนี้ กรอบที่กำหนดไว้เป็นการมุ่งหมายเพื่อให้พรรคการเมืองเป็นของประชาชนอย่างกว้างขวางโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดตั้งพรรคการเมืองตั้งแต่เริ่มแรก โดยกำหนดให้การบริหารและการส่งผู้สมัคร และการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ของพรรคต้องให้สมาชิกของพรรคมีส่วนร่วมด้วยเพื่อเป็นการป้องกันมิให้พรรคการเมืองมีลักษณะเป็นธุรกิจการเมือง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งอาศัยความได้เปรียบทางการเงินมาเป็นผู้บงการพรรคแต่เพียงผู้เดียว ทั้งป้องกันมิให้บุคคลภายนอกที่มีได้เป็นสมาชิกของพรรคมาเป็นผู้ครอบงำหรือชี้นำกิจกรรมของพรรคได้ และจะต้องมีกลไกในการกำกับดูแลสมาชิกของพรรคมิให้ฝ่าฝืนกฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้ง (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 65 - 66)

หมวด 4 หน้าที่ของปวงชนชาวไทย มาตรา 50 บัญญัติว่า “บุคคลมีหน้าที่ ดังต่อไปนี้... (7) ไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือลงประชามติอย่างอิสระโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมของประเทศเป็นสำคัญ” การกำหนดหน้าที่การลงประชามติเป็นการวางหลักเพื่อรองรับการจัดทำประชามติต่าง ๆ ในอนาคต และเพื่อเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนให้ความสำคัญกับการเลือกตั้งหรือลงประชามติในระบอบประชาธิปไตย และสร้างจิตสำนึกทางการเมืองให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้จะกำหนดให้ การไปเลือกตั้งหรือลงประชามติเป็นหน้าที่ แต่การไปทำหน้าที่ดังกล่าวต้องเป็นการทำหน้าที่อย่างอิสระ ไม่ซื้อสิทธิขายเสียง (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 73) นอกจากนี้ ยังมีพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ได้แก่

1) พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561 ที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้สภาองค์กรชุมชน ชุมชน และประชาชนทั่วไป มีส่วนร่วมดังนี้ 1) การแจ้งเบาะแสหรือข้อมูลต่อคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) โดยมีมาตรการคุ้มครองความปลอดภัยและมาตรการรักษาความลับของผู้แจ้งเบาะแส และยังให้ กกต. กั้นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือร่วมกระทำ ความผิดไว้เป็นพยาน 2) การมีส่วนร่วมในฐานะเจ้าพนักงานผู้ดำเนินการเลือกตั้ง อาจตั้งเป็นคณะกรรมการ การประจำหน่วยเลือกตั้ง เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อช่วยเหลือ 3) การมี ส่วนร่วมในการแจ้งเหตุที่ไม่อาจไปใช้สิทธิเลือกตั้งเนื่องจากมีเหตุอันสมควร 4) การมีส่วนร่วมในการ ตรวจสอบและแก้ไขบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง สามารถยื่นคำร้องเพิ่มเติม หรือยื่นคำร้องต่อศาลหาก กกต. ไม่เพิ่มชื่อให้ เพื่อขอให้ศาลวินิจฉัย 5) การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบคุณสมบัติผู้สมัคร 6) การมี ส่วนร่วมในการสังเกตการณ์การเลือกตั้ง และตรวจสอบค่าใช้จ่ายในการเลือกตั้ง 7) การมีส่วนร่วมในการ กำหนดหลักเกณฑ์การหาเสียงทางอิเล็กทรอนิกส์ 8) การมีส่วนร่วมในกระบวนการทางศาลและการ คัดค้านการเลือกตั้ง 9) การมีส่วนร่วมในการอำนวยความสะดวกสำหรับกลุ่มเปราะบาง 10) การขยาย โอกาสการใช้สิทธิเลือกตั้ง โดยให้มีการออกเสียงลงคะแนนก่อนวันเลือกตั้งกรณีที่อยู่นอกเขตเลือกตั้งที่ตน มีสิทธิเลือกตั้ง หรือได้รับคำสั่งทางราชการให้ไปปฏิบัติหน้าที่นอกเขตและยังให้มีการออกเสียงลงคะแนน นอกราชอาณาจักรได้สำหรับผู้มีถิ่นที่อยู่นอกราชอาณาจักร (พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วย การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, 2561)

2) พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 กำหนดการมี ส่วนร่วมของประชาชนเริ่มตั้งแต่การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง โดยกำหนดคุณสมบัติต่าง ๆ เช่น ต้องมี อายุไม่ต่ำกว่า 18 ปี บริบูรณ์ ไม่มีลักษณะต้องห้ามตามที่กำหนด เป็นต้น สมาชิกพรรคการเมืองอาจมีส่วน ร่วมในการสนับสนุนพรรคผ่านการจ่ายค่าธรรมเนียมและค่าบำรุงพรรคการเมือง การแต่งตั้งตัวแทนพรรค การเมืองประจำจังหวัดที่มีบทบาทสำคัญในการสรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งและแบบ บัญชีรายชื่อ และเพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกรณีที่อยู่ในจังหวัดที่ยังไม่มีการ จัดตั้งสาขาพรรคการเมืองหรือตัวแทนประจำจังหวัด สมาชิกผู้นั้นสามารถใช้สิทธิการเป็นสมาชิกในจังหวัด ไกลเคียงที่มีสาขาพรรคการเมืองได้ตามที่กำหนดในข้อบังคับพรรค ดังนั้น พระราชบัญญัติฉบับนี้มี วัตถุประสงค์หลักเพื่อปรับปรุงกฎหมายพรรคการเมืองให้สอดคล้องกับระบบเลือกตั้งใหม่ และเสริมสร้าง ความเป็นอิสระของพรรคการเมืองจากอิทธิพลของบุคคลภายนอกที่ไม่ใช่สมาชิก และที่สำคัญคือ การวาง ขั้นตอนการสรรหาผู้สมัคร ส.ส. ที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในระดับพื้นที่ได้มีส่วนร่วม และการห้าม บุคคลภายนอกเข้ามาแทรกแซงกระบวนการสรรหา (พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรค การเมือง, 2560)

(ค) **ด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ** การมีส่วนร่วมของประชาชนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีบทบัญญัติที่ให้สิทธิและเสรีภาพ หน้าที่ และส่งเสริมสนับสนุนโดยรัฐ ดังนี้

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 43 บัญญัติว่า “บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ...(2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ” โดยมีข้อสังเกตว่าบทบัญญัตินี้ไม่ได้บังคับแค่เพียงบุคคลและชุมชนต้องร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในทุกกรณี แต่บุคคลและชุมชนสามารถดำเนินการด้วยตนเองได้ด้วย หรือจะดำเนินการในลักษณะที่เข้าไปมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐก็ได้ด้วยเช่นกัน และเมื่อบุคคลมีสิทธิ ก็ย่อมมีหน้าที่ประกอบกัน หมวด 4 หน้าที่ของปวงชนชาวไทย จึงกำหนดหน้าที่ในเรื่องนี้ไว้ในมาตรา 50 ซึ่งบัญญัติว่า “บุคคลมีหน้าที่ ดังต่อไปนี้... (8) ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม” อันเป็นหลักการเพื่อรองรับหลักสากลที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีองค์การระหว่างประเทศในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการเปิดช่องให้แก่ประชาชน หรือชุมชน ในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และเป็นการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชาติว่าควรร่วมมือกันในการรักษาสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมาตรา 43 ได้บัญญัติรับรองสิทธิของบุคคลและสิทธิของชุมชนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณี รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ โดยสามารถเข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชน หรืองดเว้นการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชน และได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว โดยหน่วยงานของรัฐเองต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ นอกจากนี้ ยังได้เพิ่มหน้าที่โดยกำหนดหลักการให้ประชาชนมีหน้าที่ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมด้วย เพื่อให้เกิดความครอบคลุมยิ่งขึ้น อันจะทำให้เกิดการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมไทย (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 62, 72 - 73)

นอกจากบทบัญญัติกฎหมายจะได้กำหนดให้บุคคลและชุมชนมีสิทธิและเสรีภาพ รวมถึงหน้าที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแล้ว กฎหมายก็ได้กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน ดังปรากฏใน หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ มาตรา 57 ที่กำหนดให้รัฐต้องดูแล อนุรักษ์ ปันพูน คุ้มครอง ศิลปะ วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน มีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย อีกทั้ง

ประชาชนและชุมชนในพื้นที่ย่อมรู้จักท้องถิ่นของตนเองเป็นอย่างดี หากภาครัฐจะทำหน้าที่บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเองฝ่ายเดียวอาจก่อให้เกิดข้อพิพาทระหว่างชุมชนกับรัฐ อันไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ ดังนั้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพจึงมีหลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ หลักการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักการกระจายอำนาจ โดยมาตรา 58 เป็นอีกบทบัญญัติที่กำหนดประกอบกันเพื่อเป็นหลักประกันว่าการดำเนินการของรัฐหรือการอนุญาตให้ดำเนินการใดที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพ สิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต วิถีชีวิตของประชาชนหรือชุมชนอย่างรุนแรง รัฐต้องศึกษา ประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ โดยต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้องก่อน และต้องคำนึงให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และต้องเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรมและไม่ชักช้า นับว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เพิ่มหลักการใหม่ในเรื่องการดำเนินงานของรัฐ หรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการนั้นจะต้องกำหนดสิทธิแก่บุคคลและชุมชนให้ได้รับทราบข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนที่จะดำเนินการหรืออนุญาต รวมถึงกำหนดหน้าที่ของรัฐที่จะต้องระมัดระวังการเกิดผลกระทบต่อประชาชน ชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ และในบทเฉพาะกาล มาตรา 278 ยังได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้โดยกำหนดให้คณะรัฐมนตรีกำหนดดำเนินการให้จัดทำร่างกฎหมายที่จำเป็นตามมาตรา 58 ให้แล้วเสร็จและเสนอต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ภายในสองร้อยยี่สิบวันนับแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้ กรณีที่หน่วยงานของรัฐไม่อาจดำเนินการได้ ภายในกำหนดเวลาดังกล่าว ให้คณะรัฐมนตรีสั่งให้หัวหน้าหน่วยงานของรัฐนั้นพ้นจากตำแหน่ง จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญในประเด็นเรื่องนี้อย่างมาก (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 84 - 87)

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาตั้งแต่ในระดับนโยบาย รัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็กำหนดให้รัฐดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดิน ทรัพยากรน้ำ และพลังงานไว้ใน หมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 72 ซึ่งถือเป็นนโยบายสำคัญด้านการวางแผนการใช้ที่ดินของประเทศ หมายถึง การจัดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้เหมาะสม ด้านการวางผังเมืองก็ได้แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ผังเมืองเฉพาะ ผังเมืองจังหวัด และผังเมืองภาค นอกจากนี้ รัฐต้องจัดให้มีการวางมาตรการกระจายการถือครองที่ดินเพื่อให้ประชาชนมีที่ทำกินอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 110 - 111) จึงเห็นได้ว่ารัฐต้องการให้นำหลักการบริหารแบบการกระจายอำนาจปกครองไปยังส่วนท้องถิ่น เนื่องจากส่วนท้องถิ่นย่อมมีความใกล้ชิดกับประชาชนและรู้จักพื้นที่ดีกว่าส่วนกลาง และสามารถนำหลักการมีส่วนร่วมในลักษณะที่ประชาชนสามารถเข้ามามีบทบาทในการร่วมกันบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างแท้จริง มิใช่เพียงให้ประชาชนมีส่วนร่วมแค่การรับรู้ รับทราบ

ข้อมูล หรือมีสิทธิเพียงเสนอความคิดเห็น แต่ไม่ได้มีโอกาสเข้ามาร่วมวางแผน บริหารจัดการอย่างเช่น คณะกรรมการต่าง ๆ ที่มีสิทธิ อำนาจ หน้าที่ในการลงมติหรือสั่งการได้ ทั้งนี้ บทบัญญัติกฎหมายจึงต้อง ออกแบบให้มีการส่งเสริมและสนับสนุน มอบอำนาจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศได้ อย่างเป็นรูปธรรมผ่านกฎหมายระดับพระราชบัญญัติ ดังนี้

1) พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยประชาชนจะจัดตั้งองค์กรชุมชน³⁰กันขึ้นเองหรือโดยคำแนะนำหรือสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐ เอกชน หรือองค์กรพัฒนาเอกชน ก็ได้ เมื่อผู้แทนชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้านซึ่งได้จัดแจ้งการจัดตั้งไว้กับผู้ใหญ่บ้าน และผู้แทนชุมชนอื่นในตำบลซึ่งได้จัดแจ้งการจัดตั้งไว้กับกำนันอาจประชุมจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลขึ้นสภาหนึ่งเพื่อปฏิบัติการกิจตามมาตรา 21 อนุมาตรา (1) – (12) โดยมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ อนุมาตรา (2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรชุมชนร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานของรัฐในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและประเทศชาติอย่างยั่งยืน (5) เสนอแนะปัญหาและแนวทางแก้ไข หรือความต้องการของประชาชนอันเกี่ยวกับการจัดทำบริการสาธารณะของหน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (6) จัดให้มีเวทีการปรึกษาหารือกันของประชาชนเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ความคิดเห็นต่อการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนที่มีผลหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ทั้งนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นผู้ดำเนินการหรือเป็นผู้อนุญาตให้ภาคเอกชนดำเนินการ ต้องนำความเห็นดังกล่าวมาประกอบการพิจารณาด้วย (พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน, 2551)

เมื่อมีกรณีที่จะจัดทำหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงแผนพัฒนาจังหวัด หรือเมื่อเห็นเป็นการสมควรที่จะรับฟังความคิดเห็นของสภาองค์กรชุมชนตำบล ผู้ว่าราชการจังหวัดอาจดำเนินการจัดให้มีการประชุมระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล³¹ และในปีหนึ่งให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) จัดให้มีการประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบลอย่างน้อยหนึ่งครั้ง³² เพื่อสรุปปัญหาที่

³⁰ มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

³¹ มาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

³² มาตรา 30 แห่งพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

ประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ประสบ และข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขเพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรีพิจารณา³³

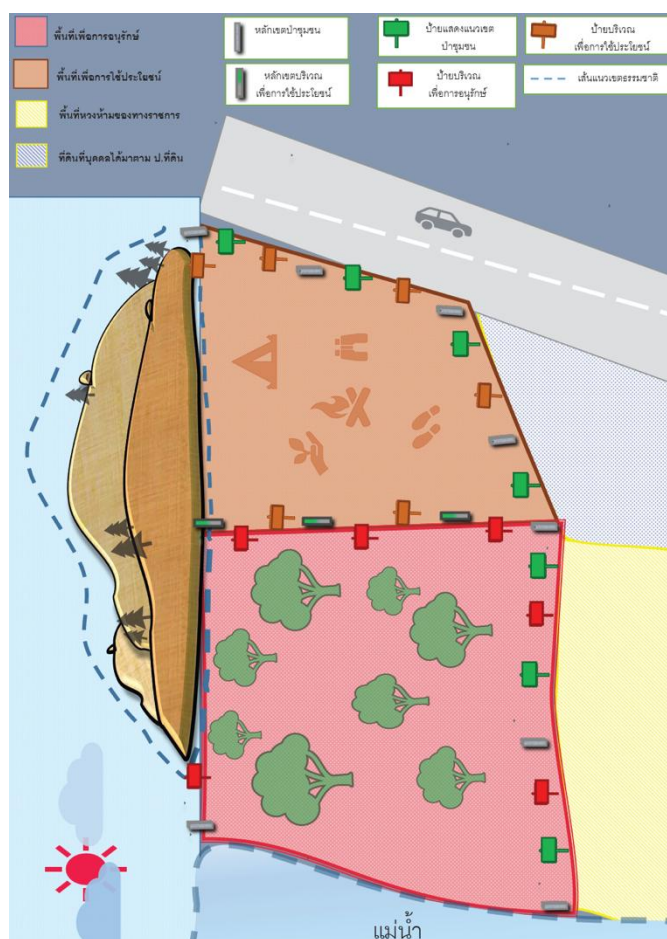
2) พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ที่มีจุดมุ่งหมายให้บุคคลและชุมชนได้ประโยชน์จากป่าชุมชน เกิดเจตคติในการดูแลรักษาและจัดการป่าชุมชนร่วมกับรัฐ โดยพื้นฐานเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา 26 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 นั้น เป็นไปเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยหลักคิดที่ว่าชุมชนในท้องถิ่นย่อมรู้จักพื้นที่ดีกว่าภาครัฐซึ่งอาจกำหนดนโยบายหรือหลักเกณฑ์ วิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ไม่ดีเท่าคนในพื้นที่ แต่หากปล่อยให้บุคคลหรือชุมชนจัดการเองโดยลำพังก็อาจจะทำได้เพียงมิติเดียว คือ การบริหารจัดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในบริบทเชิงพื้นที่ของตน แต่อาจขาดมุมมองเชิงเศรษฐกิจ สังคมระดับชาติที่ได้รับผลกระทบในด้านต่าง ๆ หรือในระยะยาวที่ต้องมีการวางแผนระดับประเทศ ดังนั้น การร่วมมือจากทั้งสองฝ่ายจึงก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อที่จะส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพมีความสมบูรณ์และยั่งยืน ทั้งนี้ การจัดตั้งป่าชุมชนต้องสอดคล้องกับประเด็นดังกล่าวมาข้างต้น โดยกำหนดขนาดพื้นที่และสัดส่วนการใช้ประโยชน์ต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศ ขนาดชุมชน และศักยภาพของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กล่าวคือ บุคคลในชุมชนท้องที่ที่อยู่ในอาณาเขตเดียวกันกับพื้นที่ป่าที่อยู่นอกเขตป่าอนุรักษ์และมีความสามารถดูแลรักษาป่าได้ จำนวนตั้งแต่ 50 คนขึ้นไป ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไปและมีภูมิลำเนาอยู่ในท้องที่อันเป็นที่ตั้งของพื้นที่ป่าชุมชนไม่น้อยกว่า 5 ปี ร่วมกันตั้งตัวแทนเป็นหนังสือเพื่อยื่นคำขอ (หากกรณีมีพื้นที่ป่าหรือป่าสงวนแห่งชาติที่เป็นป่าชายเลน ต้องได้รับความยินยอมจากทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งก่อน) โดยต้องมีแผนจัดการและวิธีดำเนินการอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา หรือควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนอย่างยั่งยืนโดยไม่ทำให้เกิดการสูญเสียสภาพความเป็นป่า³⁴ นอกจากนี้ ในหมวด 5 การจัดการป่าชุมชน ยังได้กำหนดให้บุคคลจำนวนตั้งแต่ 50 คนขึ้นไป ในชุมชนท้องที่ที่อยู่ในอาณาเขตเดียวกันกับพื้นที่ป่าที่อยู่นอกเขตป่าอนุรักษ์และมีความสามารถดูแลรักษาป่าที่ได้ยื่นคำขอจัดตั้งป่าชุมชนนั้น เป็น “สมาชิกป่าชุมชน”³⁵ เพื่อเข้าร่วมบริหารจัดการป่าชุมชนกับคณะกรรมการจัดการป่าชุมชน มีสิทธิใช้ประโยชน์จากผลผลิตและบริการป่าชุมชน เช่น การเก็บหาของป่า การใช้ไม้เพื่อใช้สอยในครัวเรือนหรือกิจกรรมสาธารณะ ทั้งนี้ ต้องไม่ใช้ไม้ทรงคุณค่าตามธรรมชาติ และมีหน้าที่ปฏิบัติ

³³ มาตรา 32 (3) แห่งพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

³⁴ หมวด 4 การจัดตั้งป่าชุมชน แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

³⁵ “สมาชิกป่าชุมชน” หมายความว่า สมาชิกของป่าชุมชนที่ได้จัดตั้งตามพระราชบัญญัตินี้

ตามระเบียบของคณะกรรมการนโยบายร่วมมือกับภาครัฐในการดูแลรักษาป่า สัตว์ป่า และทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการจัดทำหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่น เพื่อแสดงแนวเขตป่าชุมชนบริเวณเพื่อการอนุรักษ์ และบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ พ.ศ. 2564 อันสะท้อนให้เห็นความชัดเจนของพื้นที่ที่รัฐกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ และบริเวณที่สามารถให้ชุมชนใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นระบบทำให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ตามแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 แผนผังระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการจัดทำหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่น เพื่อแสดงแนวเขตป่าชุมชนบริเวณเพื่อการอนุรักษ์ และบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ พ.ศ. 2564 (มาตรา 49) ที่มา: ภาคผนวก 4 ระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการจัดทำหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่น เพื่อแสดงแนวเขตป่าชุมชนบริเวณเพื่อการอนุรักษ์ และบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ พ.ศ. 2564

ส่วนบุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกก็มีสิทธิเข้าป่าชุมชนเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การพักผ่อนหย่อนใจ และเก็บหาของป่าได้เท่าที่กำหนดในข้อบังคับการจัดการป่าชุมชน รวมถึงพระราชกฤษฎีกาการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตพื้นที่อื่นของรัฐ พ.ศ. 2567 ที่ต้องอยู่ภายใต้บังคับกฎหมายว่าด้วยการจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ กฎหมายว่าด้วยที่ราชพัสดุ กฎหมายว่าด้วยการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และกฎหมายเกี่ยวกับที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน หากบุคคลจะรวมตัวกันและประสงค์จะยื่นขอจัดตั้งป่าชุมชนต้องได้รับความยินยอมหรือได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากหน่วยงานของรัฐที่ปกครองดูแลพื้นที่อื่นของรัฐนั้น และต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกำหนดไว้ให้ครบถ้วนก่อนที่จะยื่นขอจัดตั้งป่าชุมชนได้³⁶ กล่าวคือ ถึงแม้ว่าจะเป็นเขตพื้นที่อื่นของรัฐ แต่ประชาชน ชุมชนก็ยังมีสิทธิที่จะขอใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันได้ หากไม่ขัดต่อบทบัญญัติกฎหมายฉบับต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ (พระราชบัญญัติป่าชุมชน, 2562 และพระราชกฤษฎีกาการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตพื้นที่อื่นของรัฐ, 2567)

บทบัญญัติกฎหมายป่าชุมชนจึงแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันจากเดิมที่มีเพียงพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ซึ่งมีลักษณะควบคุมและมีข้อจำกัดหลายประการ เนื่องจากเป็นบทบัญญัติที่ตราขึ้นจากหลักการรัฐธรรมนูญที่ต้องการปฏิรูปโทษทางอาญาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมกันในสังคม โดยเน้นการลงโทษเฉพาะความผิดร้ายแรง และการทำแผนปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายที่ต้องการให้บทลงโทษเหมาะสมกับความผิดและสถานะของผู้กระทำ เพื่อหลีกเลี่ยงความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในเรื่องการควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาติจึงห้ามไม่ให้บุคคลใดยึดถือครอบครองทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า หรือกระทำการใด ๆ ให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ ยกเว้นกรณีที่ถูกกฎหมายกำหนด เช่น ทำไม้หรือเก็บหาของป่า เข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัย ซึ่งจะกระทำได้เมื่อได้รับใบอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และต้องอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์วิธีการที่กำหนด เช่น การเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติโดยผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการพิจารณาการใช้ประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติอนุญาตคราวละไม่น้อยกว่า 5 ปี แต่ไม่เกิน 30 ปี หรือการเข้าทำเหมืองแร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่คราวละไม่เกิน 10 ปี เป็นต้น³⁷ ดังนั้น ถึงแม้ว่าภาครัฐจะต้องมีบทบาทที่ควบคุม รักษาไว้ซึ่งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ก็ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการเข้ามามีบทบาทการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เมื่อใดที่ข้อเท็จจริงปรากฏสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป บทบัญญัติกฎหมายชอบที่จะต้องปรับเปลี่ยนไปไปด้วยเช่นกัน

³⁶ มาตรา 5 ประกอบมาตรา 6 แห่งพระราชกฤษฎีกาการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตพื้นที่อื่นของรัฐ พ.ศ. 2567

³⁷ หมวด 2 การควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาติ แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507

ยกตัวอย่างกรณี กฎกระทรวงเพิกถอนป่าสงวนแห่งชาติป่าฝั่งซ้ายลำโดมใหญ่ บางส่วน ในท้องที่ตำบล วิเชียร อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2565 เป็นต้น เนื่องจากพื้นที่บางส่วนในบริเวณนั้นมี ประชาชนอาศัยอยู่และเป็นพื้นที่ทำกินซึ่งได้มีการออกใบจองไว้แล้ว ประกอบกับพื้นที่ดังกล่าวทับซ้อนกับ พื้นที่ของโครงการจัดที่ดินผืนใหญ่น้ำยืน จึงแสดงให้เห็นว่า รัฐจะต้องคำนึงประโยชน์ของประชาชนและ ชุมชนเป็นสำคัญและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการที่ดิน หากจำเป็นจะต้องเพิกถอนพื้นที่ ป่าสงวนแห่งชาติบางส่วนก็ทำไปด้วยความจำเป็นเหมาะสม ซึ่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 หมวด 1 การกำหนดป่าสงวนแห่งชาติ มาตรา 7 กำหนดให้การเปลี่ยนแปลงเขตหรือการเพิกถอน ป่าสงวนแห่งชาติป่าใด ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน ให้กระทำได้โดยออกกฎกระทรวง และเฉพาะกรณีที่มี การเปลี่ยนแปลง หรือเพิกถอนบางส่วนให้มีแผนที่แสดงแนวเขตที่เปลี่ยนแปลง หรือเพิกถอนนั้นแนบท้าย กฎกระทรวงด้วย (พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ, 2507)

3) พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 เป็นบทบัญญัติกฎหมายอีกฉบับหนึ่ง ที่ กำหนดขอบเขตการบริหารจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ วน อุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ และสวนรุกขชาติ ซึ่งมีลักษณะต่างจากเขตป่าสงวนแห่งชาติโดยทางกายภาพ ทั่ว ๆ ไปเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นสวยงามทางธรรมชาติเป็นพิเศษ หรือมีความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสัตว์ป่าหรือพืชป่าประจำถิ่นที่หายากหรือใกล้สูญพันธุ์ หรือพื้นที่ที่มีการรวบรวมและอนุรักษ์พรรณไม้ที่มีค่า หายาก หรือใกล้สูญพันธุ์ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อเป็น แหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าวิจัยทางวิชาการ ใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจหรือ นันทนาการของประชาชนโดยส่วนรวม³⁸ ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่า กฎหมายได้บัญญัติส่วนที่กำหนดให้ “อนุรักษ์” คือ จำกัดสิทธิและเสรีภาพการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่รัฐกำหนด ในส่วนที่ 3 การ คัดครอง บำรุง ดูแล และรักษาอุทยานแห่งชาติ ตามมาตรา 19 ที่กำหนดเป็นข้อห้ามมิให้บุคคลกระทำ การอย่างหนึ่งอย่างใดอันเป็นการแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบตามกฎหมาย แต่หากพิจารณาในด้าน “การใช้ประโยชน์” กฎหมายก็ได้ให้ประชาชนมีสิทธิและส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการใช้เพื่อพักผ่อนทั่ว ๆ ไป การศึกษาเรียนรู้เชิงวิชาการ การมีส่วนร่วมในการวางแผนการ บริหารจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติโดยวิธีการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย ชุมชนที่เกี่ยวข้อง และประชาชนด้วย อย่างไรก็ตาม การเข้าไปใช้ประโยชน์บางประการต้องอยู่ในความ ควบคุมดูแลของพนักงานเจ้าหน้าที่ และหากต้องมีการขออนุญาตและมีใบอนุญาตให้กระทำได้ก็จะเป็น เรื่องเฉพาะกรณีเพื่อการสำรวจ ศึกษาวิจัย การทดลองทางวิชาการ การถ่ายทำภาพยนตร์หรือสารคดี การ

³⁸ คำนียามในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562

ถ่ายภาพ การบำรุงรักษาโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน หรือเพื่อความมั่นคงทางพลังงาน เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า ลักษณะการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนทั่วไป และประชาชน ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวให้สามารถมีสิทธิและเสรีภาพ มีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคม (พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ, 2562)

3. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการวางรากฐานระบบการศึกษา

การศึกษาถือเป็นเรื่องพื้นฐานสำคัญในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นคนที่มีคุณภาพและมีศักยภาพที่จะเป็นแรงกำลังสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการสร้างพลเมืองให้ตระหนักรู้และเข้าถึงความเป็นประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 จึงมีการกำหนดหน้าที่ของรัฐในส่วนที่จะเป็นการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศในด้านการศึกษาดังนี้

หมวด 3 มาตรา 27 นำหลักเสมอภาคมาใช้ กล่าวคือ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน โดยห้ามเลือกปฏิบัติไม่ว่าด้วยเพราะความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายภาพหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรมหรือความคิดเห็นทางการเมือง หรือเหตุอื่นใด ทั้งนี้ รัฐต้องกำหนดมาตรการเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ หรือผู้ด้อยโอกาส สามารถใช้สิทธิและเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคล ดังนั้น รัฐต้องเริ่มจากการวางรากฐานการศึกษาที่ต้องกำหนดหลักแห่งความเสมอภาคของบุคคล และห้ามเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ให้เด็กและเยาวชนทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียม รวมถึงกลุ่มผู้ด้อยโอกาสย่อมต้องสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้เช่นกัน

หมวด 4 หน้าที่ของปวงชนชาวไทย มาตรา 50 (4) กำหนดให้บุคคลมีหน้าที่เข้ารับการศึกษอาบรมในการศึกษาภาคบังคับ หมายถึงการบังคับให้เด็กทุกคนต้องมีหน้าที่เข้ารับการศึกษอาบรมตามการศึกษาภาคบังคับและขณะเดียวกันบิดามารดา หรือผู้ปกครองย่อมต้องมีหน้าที่พาเด็กไปเข้ารับการศึกษอาบรม (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 73) เนื่องจากเด็กหรือเยาวชนที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะย่อมต้องอยู่ภายใต้การใช้อำนาจปกครองโดยผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้ปกครอง แล้วแต่กรณีตามหลักแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายจึงต้องบัญญัติไปถึงหน้าที่ของบิดามารดาหรือผู้ปกครองที่จะต้องเป็นผู้ดูแลพาเด็กหรือเยาวชนไปเข้ารับการศึกษอาบรมภาคบังคับ

หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ นอกจากรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันจะได้บัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบนามธรรม จึงมีสิทธิบางประการที่รัฐควรต้องดำเนินการให้เกิดผลเป็นรูปธรรมเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง โดยเฉพาะเรื่องการวางรากฐานการศึกษาที่มีลักษณะของการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเด็กหรือเยาวชนในด้านการศึกษาแล้ว แต่ก็ยังได้กำหนดให้

รัฐมีหน้าที่ หมายถึง มีสภาพบังคับให้รัฐต้องปฏิบัติต่อประชาชน โดยที่ประชาชนแต่ละคนหรือแต่ละชุมชนไม่ต้องใช้สิทธิร้องขอเหมือนสิทธิบางลักษณะที่ประชาชนจะต้องใช้สิทธิเรียกร้องเพื่อจะได้มาซึ่งประโยชน์ที่ตนต้องการ อาจกล่าวได้ว่า รัฐมีหน้าที่ทำให้สิทธิเป็นจริง เช่น การดำเนินการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่เด็กตามสิทธิในการได้รับการศึกษาเป็นเวลา 12 ปี ตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับอย่างมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ที่บัญญัติไว้ในมาตรา 54 โดยมีความมุ่งหมายให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาที่ใช้หลักเสมอภาคแก่ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะ และทุกพื้นที่ โดยให้เป็นหน้าที่ของรัฐเข้ามาดูแลพัฒนาตั้งแต่เด็กเล็กก่อนวัยเรียนให้สามารถมีสติปัญญาที่พัฒนาและมีวินัยที่ดีงามอย่างเสมอเหมือนกัน รวมทั้งกำหนดเป้าหมายของการให้การศึกษา และผลสัมฤทธิ์ของการศึกษา รวมตลอดทั้งการเปลี่ยนแนวคิดในการจัดการศึกษาจากการมุ่งเข้าสู่มหาวิทยาลัยเพียงรูปแบบเดียว ให้เป็นลักษณะการศึกษาตามความถนัด ทั้งนี้ รัฐจัดให้มีกองทุนเพื่อใช้เป็นแหล่งเงินในการปฏิรูปการศึกษาสำหรับผู้เรียนและครู และเพื่อให้การศึกษาเป็นเรื่องการวางอนาคตของชาติในระยะยาว ไม่ใช่การศึกษาแบบเดิม ๆ แต่ต้องเป็นการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการเตรียมคนเข้าสู่ศตวรรษหน้า และต้องคำนึงถึงทักษะที่สำคัญซึ่งมีความแตกต่างจากทักษะที่ได้รับจากระบบการศึกษาในปัจจุบัน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 74 และ 79) นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติกฎหมายที่รองรับการพัฒนาและส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐานให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ ดังนี้

1) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นกฎหมายที่มุ่งเน้นสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษาของบุคคลและครอบครัวตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้เป็นหน้าที่ของบิดามารดา หรือผู้ปกครองต้องดูแลให้เด็กหรือเยาวชนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ การศึกษาก่อนระดับอุดมศึกษา โดยบุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานจะต้องจัดให้ได้เรียนไม่น้อยกว่า 12 ปี ก่อนระดับอุดมศึกษา รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย กรณีบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา หรือพิการหรือทุพพลภาพ ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือด้อยโอกาสต้องจัดให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ เป็นต้น ส่วนการศึกษาภาคบังคับจำนวน 9 ปี โดยให้เด็กอายุย่างเข้าปีที่ 7 เข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่ 16 เว้นแต่จะสอบได้ชั้นปีที่ 9 ของการศึกษาภาคบังคับ นอกจากนี้ ยังกำหนดให้มีสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้ หลักสูตร หลักการจัดการศึกษา ที่ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองที่ดี เริ่มจากการเติบโตอย่างมีคุณภาพ การดำรงชีวิต การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทุกภาคส่วน โดยเฉพาะหน้าที่และสิทธิประโยชน์ของบิดามารดา หรือผู้ปกครองที่มีสิทธิได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐ และมีสิทธิได้รับการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายทางการศึกษา (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542)

2) **พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545** คือ บทบัญญัติกฎหมายอีกฉบับหนึ่งที่แต่เดิมชื่อพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2523 ใช้บังคับเพื่อให้สอดคล้องกับกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งยังคงกำหนดมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับบิดามารดา หรือผู้ปกครองต้องมีหน้าที่จัดให้บุตรหรือบุคคลในความดูแลได้รับการศึกษาภาคบังคับเป็นเวลา 9 ปี ทั้งนี้ มีการกำหนดคำจำกัดความ “เด็ก” หมายถึง เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดจนถึงอายุย่างเข้าปีที่สิบหก และกำหนดบทบาทของผู้ปกครอง พนักงานเจ้าหน้าที่ในการดูแลเด็กร่วมกัน โดยมีบทกำหนดโทษปรับหากผู้ปกครองไม่ปฏิบัติตาม กล่าวคือ ไม่ส่งเด็กเข้าเรียนในสถานศึกษา หรือกรณีที่ผู้ใดไม่อำนวยความสะดวกแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือผู้ใดโดยปราศจากเหตุอันสมควร กระทำการใด ๆ อันเป็นเหตุให้เด็กมิได้เรียนในสถานศึกษาตามพระราชบัญญัตินี้

3) **พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550** เป็นบทบัญญัติที่ส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความเป็นประชาธิปไตยในการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่กระทบต่อตนเองได้มากขึ้น โดยได้ให้นิยามคำว่า “เด็ก” หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุน้อยกว่าสิบแปดปีบริบูรณ์ ส่วน “เยาวชน” หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุตั้งแต่สิบแปดปีบริบูรณ์ถึงยี่สิบห้าปีบริบูรณ์ ซึ่งมีความแตกต่างจากกฎหมายอื่นเรื่องกำหนดเกณฑ์อายุของบุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะหรือผู้เยาว์ ทั้งนี้ ให้กระทรวงที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการพัฒนาเด็กและเยาวชน คือ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์โดยมีหลักการสำคัญ เช่น เด็กและเยาวชนทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษา และได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีคุณภาพสูงสุดตามรัฐธรรมนูญกำหนด รวมถึงรัฐต้องจัดให้เด็กพิการ เด็กที่มีข้อจำกัดทางการเรียนรู้ มีสิทธิได้รับการศึกษาพิเศษที่เหมาะสมกับลักษณะของเด็กประเภทนั้น ๆ เช่น ศูนย์การศึกษาพิเศษ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นพัฒนาให้เด็กและเยาวชนมีความผูกพันต่อครอบครัวเนื่องจากเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะหล่อหลอมให้เด็กเติบโตมาอย่างมีคุณภาพ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย มีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย เคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น เคารพกฎหมายและกติกาสังคม มีสิทธิแสดงความคิดเห็น สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเหมาะสม รวมถึงการส่งเสริมบทบาท “สภาเด็กและเยาวชน” ในระดับตำบล เทศบาล อำเภอ จังหวัด และระดับชาติ เพื่อให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองและสังคม (พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ, 2550)

นอกจากนี้ หากพิจารณาตั้งแต่ในระดับนโยบาย หมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ ของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้กำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางให้รัฐดำเนินการตรากฎหมายและกำหนดนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน ดังนั้น จึงมีข้อสังเกตว่าหากรัฐไม่ดำเนินการหรือไม่อาจดำเนินการได้ ก็ไม่ได้ก่อให้เกิดสิทธิในฟ้องร้องรัฐ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาศักยภาพด้านการศึกษาของประชาชนถูกกำหนดระดับนโยบาย เช่น บทบัญญัติมาตรา 69 แนวนโยบายรัฐในเรื่องการจัดให้มีและส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา

วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และศิลปวิทยาการแขนงต่าง ๆ การสร้างให้เกิดความรู้ การพัฒนา และนวัตกรรม ซึ่งสอดคล้องกับหลักคิดขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization: WIPO) และมาตรา 78 แนวนโยบายรัฐในการส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ เช่น การบรรจุหลักสูตร “หน้าที่พลเมือง” หรือ “การศึกษา ประชาธิปไตย” ในโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 94, 106 และ 124)

4. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายปกครองท้องถิ่น

หลักการสำคัญของประชาธิปไตย คือ “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย” ที่ปรากฏใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับ และกฎหมายอื่น ๆ เพื่อความมุ่งหมายเดียวกัน คือ การ เสริมสร้างรากฐานให้ประชาชนสามารถเข้ามามีบทบาทและอำนาจที่แท้จริงได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสได้บริหารจัดการ ปกครองตนเองในระดับพื้นที่ การพัฒนา พลเมืองด้านการปกครองท้องถิ่นจึงมีกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

(ก) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 วางรากฐานเกี่ยวกับการปกครอง ส่วนท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง โดยมีบทบัญญัติในหมวด 3 สิทธิและ เสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 43 รับรองสิทธิของบุคคลและสิทธิของชุมชนที่จะร่วมกับองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณี รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทาง ชีวภาพ กล่าวคือ บุคคลและสามารถดำเนินการด้วยตนเองได้กรณีหนึ่ง หรือบุคคลและชุมชนจะร่วมกับ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐได้ด้วย นอกจากนี้ ประชาชนยังมีสิทธิในการจัดระบบสวัสดิการของ ชุมชนได้ด้วยตนเอง อันนับว่าเป็นเรื่องใหม่ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ขณะที่มาตรา 50 (8) ก็ได้ กำหนดเพิ่มหน้าที่ให้ประชาชนหรือชุมชนปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และมาตรา 57 กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดเช่นกัน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 63, 73 และ 84)

อย่างไรก็ดี หมวด 6 แนวนโยบายของรัฐ มาตรา 78 รัฐธรรมนูญได้นำบทบัญญัติเรื่องการ ส่งเสริมพลเมืองและชุมชนในประเด็นความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ การ จัดทำบริการสาธารณะทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การต่อต้านการ

ทุจริตและประพฤติมิชอบ รวมตลอดทั้งการตัดสินใจทางการเมือง และการอื่นใดบรรดาที่อาจมีผลกระทบ ต่อประชาชนหรือชุมชน ทั้งนี้ ได้กำหนดเรื่องดังกล่าวไว้ในหมวด 16 การปฏิรูปประเทศมาตรา 258 ก.(1) ซึ่งทำให้เข้าใจว่ารัฐนั้นตระหนักถึงประเด็นเรื่องการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศต่อไปในอนาคต โดยเฉพาะการกำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง การตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐ รวมทั้งการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการยอมรับในความเห็นทางการเมืองที่แตกต่างกัน อันเป็นวิถีทางของหลักประชาธิปไตยที่สำคัญ ส่วนพรรคการเมืองก็ต้องดำเนินกิจกรรมอย่างเปิดเผยและตรวจสอบได้ สมาชิกพรรคการเมืองมีส่วนร่วมและมีความรับผิดชอบอย่างแท้จริง เนื่องจากถือว่าพรรคการเมืองจะเป็นสถาบันการเมืองของประชาชนที่เข้มแข็งได้ในอนาคต (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 124 และ 268)

หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น (มาตรา 249 – 254) บัญญัติขึ้นเพื่อให้สามารถจัดการปกครองส่วนท้องถิ่นได้ตามหลักแห่งการปกครองตนเอง โดยมีความโปร่งใส และเป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น และให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเลือกสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น โดยกำหนดหลักเกณฑ์การเข้าสู่ตำแหน่งต่าง ๆ ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วมจากประชาชน รวมถึงสร้างระบบกลไกที่ประชาชนสามารถตรวจสอบการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อป้องกันและปราบปรามการทุจริตไว้ด้วย นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่มีการบัญญัติกระบวนการถอดถอนนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภา แต่กลับบัญญัติให้ประชาชนสามารถถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นได้ ด้วยการปกครองในระดับท้องถิ่นมีความใกล้ชิดกับประชาชน จึงทำให้การรับรู้การดำเนินงานต่าง ๆ เข้าถึงได้ง่าย ในกรณีที่มีการกระทำที่ไม่เหมาะสมหรือกระทำผิดขั้นตอนที่กฎหมายบัญญัติ ประชาชนจึงควรใช้สิทธิถอดถอนผู้ได้รับเลือกตั้งให้พ้นจากตำแหน่งก่อนครบวาระได้ ในขณะเดียวกัน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็มีหน้าที่และอำนาจในการให้บริการประชาชนและ “จัดทำบริการสาธารณะ” ควบคู่กับ “กิจกรรมสาธารณะ” อื่น ๆ ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีรายได้เป็นของตนเองและมีอิสระในการบริหารงานต่าง ๆ แต่ต้องรายงานผลการดำเนินงาน เปิดเผยข้อมูลให้ประชาชนทราบ อย่างไรก็ตาม บทบัญญัติกฎหมายกำหนดขั้นตอนในการกระจายอำนาจของส่วนราชการ งบประมาณ และบุคลากรให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การกระจายอำนาจจึงต้องคำนึงรูปแบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งที่มีบริบทเชิงพื้นที่ที่แตกต่างกัน ประกอบด้วย โดยเฉพาะการจัดทำบริการสาธารณะประเภททั่วไปที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเป็นผู้รับผิดชอบหลัก แต่สามารถให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ เว้นแต่การจัดทำบริการสาธารณะเรื่องใดที่กฎหมายกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่านั้นเป็นผู้ดำเนินการย่อมต้องพิจารณาถึงรายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น ๆ ประกอบด้วย เพื่อไม่ให้ประชาชนในท้องถิ่นต้องได้รับผลกระทบจาก

การบริหารจัดการงบประมาณอย่างไม่มีคุณภาพหรือไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นเอง เนื่องจากรัฐให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีรายได้หรือเก็บภาษีอากรเอง โดยต้องจัดให้มีระบบภาษีอากรและการจัดสรรภาษีอากรที่เหมาะสม เพื่อลดการพึ่งพาอุดหนุนจากรัฐส่วนกลาง ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงต้องพัฒนาการหารายได้อย่างอื่นที่ไม่ใช่การจัดเก็บภาษีอากรเพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นต่อไป (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 444 - 452)

จากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันใน หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น จึงนำไปสู่การกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการเกี่ยวกับการบริหารจัดการ และการปกครองระดับท้องถิ่น โดยใช้กฎหมายระดับพระราชบัญญัติ ดังนี้

(ข) **พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2562** เป็นกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่เปิดโอกาสให้พลเมืองได้ใช้สิทธิทางการเมืองโดยตรงในการเลือกตัวแทนของตนเองเข้าไปบริหารงานในท้องถิ่น ตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้สมาชิกสภาท้องถิ่นต้องมาจากการเลือกตั้ง และผู้บริหารท้องถิ่นให้มาจากการเลือกตั้งหรือมาจากความเห็นชอบของสภาท้องถิ่น หรือกรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษจะมาโดยวิธีอื่นก็ได้ แต่ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วม นอกจากนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2566 ยังได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 34 เพื่อให้ข้าราชการการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น หรือเจ้าหน้าที่อื่นของรัฐ สามารถช่วยรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นได้ โดยไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่เป็นคุณหรือเป็นโทษแก่ผู้สมัคร เว้นแต่บุคคลดังกล่าวจะดำเนินการโดยมิชอบด้วยหน้าที่และอำนาจที่มีลักษณะเป็นการกลั่นแกล้งผู้สมัคร ให้คณะกรรมการเลือกตั้งหรือกรรมการการเลือกตั้งที่ได้รับมอบหมายมีอำนาจสั่งให้ยุติหรือระงับการกระทำนั้นได้ ทั้งนี้ โดยเจตนารมณ์ของกฎหมายถือว่าเป็นการช่วยพัฒนาระบบประชาธิปไตยแก่ประชาชนตามหลักปรัชญาทางการเมืองและการปกครองทั่วไปถือว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเวทีสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบบประชาธิปไตย หากพัฒนาส่วนท้องถิ่นให้เข้มแข็งแล้วจะส่งผลต่อการเมืองระดับประเทศให้มีความมั่นคง ประชาชนเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพเข้าใจในหลักการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง (พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น, 2562)

(ค) **พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542** เป็นกฎหมายที่ส่งเสริมการพัฒนาพลเมืองในระบบประชาธิปไตยโดยการให้อำนาจและภารกิจแก่ท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและจัดระบบบริหาร

จัดการกิจการสาธารณะของตนเองได้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น กำหนดหลักเกณฑ์ในการถ่ายโอนอำนาจหน้าที่และงบประมาณจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น การจัดสรรสัดส่วนภาษีและอากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยกำหนดสัดส่วนรายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นไปตามสภาพข้อเท็จจริง และมีเป้าหมายการเพิ่มสัดส่วนรายได้ได้รับไม่น้อยกว่าร้อยละสามสิบห้า (พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, 2542)

ประกอบกับกฎกระทรวงการมอบให้เอกชนดำเนินการแทนในการกิจหรือกิจการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2567 ออกตามมาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ที่กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอาจมอบให้เอกชนดำเนินการตามอำนาจและหน้าที่แทนได้ ภายใต้หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง โดยเอกชนรับถ่ายโอนตามแผนกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่านั้น และสามารถเรียกเก็บค่าธรรมเนียมหรือค่าบริการตามกฎหมายหรือได้รับค่าตอบแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ แต่ต้องไม่เป็นการจัดซื้อจัดจ้างหรือมีลักษณะสัญญาร่วมลงทุน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพหรือความคุ้มค่ามากกว่าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการเอง และกำหนดภารกิจหรือกิจการที่อาจมอบให้เอกชนดำเนินการแทนได้ เช่น การบำรุงรักษา ซ่อมแซม ปรับปรุง หรือดูแลรักษาความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสาธารณูปโภคหรือสาธารณูปการ การจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกหรือสวัสดิการในสถานที่ให้บริการแก่ประชาชน (กฎกระทรวงการมอบให้เอกชนดำเนินการแทนในการกิจหรือกิจการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, 2567)

(ง) พระราชบัญญัติว่าด้วยการลงคะแนนเสียงเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2542 กฎหมายฉบับนี้ให้อำนาจประชาชนในการถอดถอนผู้แทนหรือผู้บริหารท้องถิ่นที่ทุจริตหรือไม่ปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจของผู้ที่มาจากการเลือกตั้ง เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน มาตรา 286 บัญญัติให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใดมีจำนวนไม่น้อยกว่าสามในสี่ของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง มีสิทธิลงคะแนนเสียง หากเห็นว่าสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นผู้ใดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นไม่สมควรดำรงตำแหน่งต่อไปจึงลงคะแนนเสียงเพื่อให้พ้นจากตำแหน่งได้โดยให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่กฎหมายนี้กำหนด โดยให้เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัดในการดำเนินการเกี่ยวกับการลงคะแนนเสียง หรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยกรณีในเขตกรุงเทพมหานคร (พระราชบัญญัติว่าด้วยการลงคะแนนเสียงเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น, 2542)

(จ) พระราชบัญญัติการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น พ.ศ. 2565 ภายใต้บทบัญญัติมาตรา 254 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 จึงได้บัญญัติให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง

ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิเข้าซื้อกันเพื่อเสนอข้อบัญญัติได้ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด โดยมีหลักการว่าจะต้องเป็นเรื่องที่อยู่ในหน้าที่และอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้กระทำได้ แต่ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีและข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายเพิ่มเติมจะเสนอได้ก็ต่อเมื่อมีคำรับรองของผู้บริหารท้องถิ่นตามมาตรา 12 ส่วนการเข้าซื้อเสนอจำนวนของผู้มีสิทธิเลือกตั้งรวมกันไม่น้อยกว่าสามพันคนหรือน้อยกว่าหนึ่งในสี่ของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายหลังจากที่สภาท้องถิ่นนั้นสิ้นอายุหรือถูกยุบครั้งล่าสุด แล้วแต่จำนวนใดจะน้อยกว่า (พระราชบัญญัติการเข้าซื้อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น, 2565)

5. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหน้าที่ของรัฐในส่วนที่จะเป็นการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

โดยหลักรัฐจะต้องคุ้มครองสิทธิของปัจเจกชนนั้นและต้องรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมพร้อมกันไปด้วย หรืออาจกล่าวได้ว่าเสรีภาพของปัจเจกชนนั้นโดยหลักแล้วเป็นเรื่องไม่จำกัด แต่สำหรับอำนาจหน้าที่ของรัฐนั้นโดยหลักแล้วเป็นเรื่องจำกัด (บุญศรี มีวงศ์โฆษ, 2563, หน้า 483) เช่นเดียวกับหนึ่งในเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่กำหนดหน้าที่ของประชาชนที่ต้องมีต่อรัฐ เช่น หมวด 4 หน้าที่ของปวงชนชาวไทย มาตรา 50 บัญญัติว่า “บุคคลมีหน้าที่ ดังต่อไปนี้... (10) ไม่รวมมือหรือสนับสนุนการทุจริตและประพฤติมิชอบทุกรูปแบบ” เป็นหลักการเกี่ยวกับหน้าที่ของปวงชนชาวไทยที่จะต้องป้องกันและจัดการทุจริตและประพฤติมิชอบให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการต่อต้านการทุจริตทุกรูปแบบ ดังนั้น รัฐก็ต้องมีหน้าที่ต่อประชาชนเช่นกัน

หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ มาตรา 51 สิทธิของประชาชนและชุมชนที่จะติดตามและเร่งรัด หรือฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐ ให้รัฐดำเนินการได้ กำหนดขึ้นเพื่อให้มั่นใจว่ารัฐจะทำหน้าที่ของรัฐ โดยประชาชนและชุมชนไม่ต้องร้องขอ และหากรัฐไม่ดำเนินการตามหน้าที่ที่บัญญัติไว้ ประชาชนและชุมชนสามารถใช้สิทธิดังกล่าวข้างต้นได้ มาตรา 53 หน้าที่ของรัฐในการดูแลให้การปฏิบัติตามกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างเคร่งครัด ในที่นี้ คือ ทั้งหน่วยงานของรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ และประชาชนเองที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย มาตรา 56 หน้าที่ของรัฐจัดหรือดำเนินการให้มีสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่มีมาตรฐานอย่างทั่วถึง โดยยึดประโยชน์ของชาติและประชาชน ไม่เรียกเก็บค่าบริการสูงเกินสมควรจนเป็นภาระแก่ประชาชน ทั้งนี้ รัฐต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างรายได้ที่รัฐได้จากเอกชน กับภาระที่จะตกอยู่กับประชาชนในการใช้บริการ หรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน หรือการพัฒนาประเทศระยะยาวหรือไม่ มาตรา 57 หน้าที่ของรัฐในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ชุมชน ในการร่วมกันดูแล อนุรักษ์ ป่าไม้ คุ้มครอง ศิลปะ วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมาตรา 58 หน้าที่ของรัฐในการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นหลักประกันว่าการดำเนินการของรัฐหรือการที่รัฐอนุญาตให้ดำเนินการนั้นไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต วิถีชีวิตของประชาชนหรือชุมชนอย่างรุนแรง โดยรัฐต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้องก่อน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 76, 78 และ 82 - 86)

หมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 68 บัญญัติว่า “รัฐพึงจัดระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมทุกด้านให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ และให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยสะดวก รวดเร็วและไม่เสียค่าใช้จ่ายสูงเกินสมควร

รัฐพึงมีมาตรการคุ้มครองเจ้าหน้าที่ของรัฐในกระบวนการยุติธรรมให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้โดยเคร่งครัด ปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำใด ๆ

รัฐพึงให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ผู้ยากไร้หรือผู้ด้อยโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมรวมถึงการจัดหาทนายความให้” บทบัญญัตินี้กำหนดขึ้นเพื่อให้ประเทศไทยมีระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ โดยรัฐต้องช่วยเหลือให้ประชาชนได้เข้าถึงความยุติธรรมทุกขั้นตอน เช่น กระบวนการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้อง การประนีประนอมยอมความ และรัฐต้องช่วยเหลือทางกฎหมายที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ผู้ยากไร้ผู้ด้อยโอกาส ให้สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้เท่าเทียมกับคนอื่น รวมถึง มาตรา 78 แนวนโยบายรัฐในการส่งเสริมให้ และชุมชนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศในทุกมิติ คือ การจัดทำบริการสาธารณะทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การต่อต้านการทุจริตและประพฤติมิชอบ การตัดสินใจทางการเมือง และการอื่นใดที่อาจมีผลกระทบต่อประชาชนหรือชุมชน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 105 และ 124)

หมวด 16 การปฏิรูปประเทศ มาตรา 258 ค. (1) (3) (4) การกำหนดประเด็นในด้านการปฏิรูปประเทศด้านการเมือง ด้านกฎหมาย และด้านกระบวนการยุติธรรม ต้องเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องส่งเสริมพัฒนา และสร้างกระบวนการ ขั้นตอนให้มีความชัดเจน เช่น การปรับปรุงกฎหมาย กฎ ระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ ที่มีผลใช้บังคับให้สอดคล้องกับหลักสากล และต้องไม่สร้างภาระเกินความจำเป็นแก่ประชาชน หรือการปฏิรูประบบการสอบสวนของพนักงานสอบสวนเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของผู้ที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญา อาจมอบหมายให้องค์กรใดมีอำนาจสอบสวนร่วมกับพนักงานสอบสวน

เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน รวมถึงกลไกที่ช่วยเหลือประชาชนผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ให้เข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 468 - 469)

นอกจากนี้ยังมีกฎหมายที่บังคับให้รัฐต้องส่งเสริมเกี่ยวกับการเข้าถึงข้อมูลเพื่อความโปร่งใส และตรวจสอบได้ เช่น พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 ที่มุ่งส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยในการให้ประชาชนสามารถตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐอย่างกว้างขวางจากการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐซึ่งเป็นสิ่งจำเป็น ภายใต้หลักการ “เปิดเผยเป็นหลัก ปกปิดเป็นข้อยกเว้น” หากกรณีเป็นข้อมูลส่วนบุคคลที่เป็นความลับทางราชการไม่สามารถเปิดเผยต่อสาธารณชนได้หากไม่ได้รับอนุญาต ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในขั้นการรับรู้ข้อมูลเพื่อที่จะสามารถแสดงความคิดเห็นและใช้สิทธิทางการเมืองได้โดยถูกต้องตรงกับความเป็นจริง จึงเป็นการสนับสนุนการบริหารงานของรัฐบาลโดยประชาชน พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดสิทธิที่ประชาชนควรได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารของราชการ ยกเว้นข่าวสารที่ไม่ต้องเปิดเผยแจ้งชัดหรือหากมีการเปิดเผยแล้วอาจจะส่งผลเสียหายกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ ดังนั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยอย่างเข้มแข็งต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้ถึงสิทธิหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ ในขณะที่ต้องคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคลหรือเคารพในสิทธิข้อมูลส่วนบุคคลของผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลข่าวสารของราชการไปพร้อม ๆ กัน (พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ, 2540) ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดอยู่ในกฎกระทรวงกำหนดหน่วยงานของรัฐตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 รวมถึงกฎกระทรวงกำหนดตำแหน่งเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้มีอำนาจมีคำสั่งให้เปิดเผยข้อมูลข่าวสารตามมาตรา 15 แห่งพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 พ.ศ. 2565 ประกอบกับกฎกระทรวงกำหนดหน่วยงานของรัฐที่ไม่ต้องนำประเภทข้อมูลข่าวสารส่วนบุคคลไปลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา ตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 พ.ศ. 2546

6. กลไกสนับสนุนการพัฒนาพลเมืองตามรัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้พยายามสร้างกลไกที่สนับสนุนการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่ในทางปฏิบัติสามารถจับต้องได้เป็นรูปธรรมขึ้น ผ่านรูปแบบองค์กรอันปรากฏในบทบัญญัติ หมวด 12 องค์กรอิสระ ซึ่งองค์กรอิสระที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านการพัฒนาพลเมืองพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยมีอยู่ด้วยกัน 5 องค์กร ได้แก่ คณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดิน คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 กำหนดให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติมีสถานะเป็น “องค์กรอื่น” ตามรัฐธรรมนูญ แต่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้บัญญัติให้เป็น “องค์กรอิสระ” เพื่อเป็น

หลักประกันให้สามารถปฏิบัติภารกิจหน้าที่ได้โดยอิสระ ไม่ถูกแทรกแซงจากองค์กรอื่นของรัฐหรือสถาบัน
 บันการเมืองอื่น โดยทั้ง 5 องค์กรอิสระนี้มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาพลเมืองและการคุ้มครองพลเมือง โดย
 อาจแบ่งหน้าที่ได้ ดังนี้

(ก) **คณะกรรมการการเลือกตั้ง** มีความเป็นกลางทางการเมือง ทำหน้าที่ควบคุม จัดการ และ
 ตรวจสอบการเลือกตั้งในระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ควบคุมการออกเสียงประชามติให้เป็นไปอย่าง
 สุจริตและเที่ยงธรรม หน้าที่และอำนาจในการกำกับดูแลการดำเนินงานของพรรคการเมืองให้เป็นไปตาม
 กฎหมาย การสืบสวนหรือไต่สวนการกระทำผิดเกี่ยวกับการเลือกตั้งเพื่อให้เป็นไปด้วยความสุจริตและ
 เที่ยงธรรม รวมถึงการมีบทบาทในด้านการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจทางประชาธิปไตย โดยมี
 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการการเลือกตั้ง พ.ศ. 2560 เป็นกฎหมายที่กำหนด
 โครงสร้าง อำนาจหน้าที่ รายละเอียดกระบวนการดำเนินงานของคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) เช่น
 คณะกรรมการการเลือกตั้งประกอบด้วยกรรมการจำนวนเจ็ดคน มีวาระการดำรงตำแหน่งเจ็ดปี คุณสมบัติ
 ของคณะกรรมการ อย่างไรก็ตาม หน้าที่หลักของกกต. คือ การจัดและควบคุมการเลือกตั้งให้เป็นไปโดย
 สุจริตและเที่ยงธรรม การสืบสวน สอบสวน และวินิจฉัยกรณีที่มีการร้องเรียนหรือแจ้งเบาะแสเกี่ยวกับการ
 เลือกตั้ง และต้องกำหนดมาตรการป้องกันและปราบปรามทุจริตในการเลือกตั้ง กำกับดูแลพรรคการเมือง
 และการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง สร้างกลไกการตรวจสอบและถ่วงดุลภายในองค์กร (พระราชบัญญัติ
 ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2560)

(ข) **ผู้ตรวจการแผ่นดิน** มีที่มาจากแนวคิดประเทศแถบสแกนดิเนเวียที่ปกครองด้วยระบอบ
 กษัตริย์ ซึ่งมีตำแหน่งที่เรียกว่า “Ombudsman” เพื่อทำหน้าที่ดูแลเปิดเผ้าเรื่องทุกข์ร้อนของประชาชน
 แทนพระมหากษัตริย์ สำหรับรัฐธรรมนูญไทยฉบับปัจจุบันปรับเปลี่ยนบทบาท หน้าที่และอำนาจของ
 ผู้ตรวจการแผ่นดินใหม่ ให้ทำหน้าที่ช่วยเหลือประชาชนและภาครัฐให้อยู่ในกรอบของกฎ กติกาที่พึงาม
 มากกว่าจะทำหน้าที่จับผิดหน่วยงานของรัฐ เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะให้มีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้ดีขึ้น
 หน้าที่ในด้านของการตรวจสอบข้อเท็จจริงของผู้ได้รับความเดือดร้อนหรือความไม่เป็นธรรมอัน
 เนื่องมาจากการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือปฏิบัตินอกเหนือหน้าที่และอำนาจตามกฎหมายของหน่วยงาน
 ของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐตามมาตรา 230 (2) และหน้าที่ในการสังเกตการณ์กรณีที่หน่วยงานของรัฐ
 ไม่ได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหมวด 5 หน้าที่ของรัฐ ตามมาตรา 230 (3) โดยมีได้ให้ผู้ตรวจการแผ่นดินเข้าไป
 ดำเนินการจัดการเอง แต่ให้มีหน้าที่เสนอต่อคณะรัฐมนตรีทราบเนื่องจากหน่วยงานของรัฐที่ไม่ปฏิบัติ
 ตามนั้นอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะรัฐมนตรี และไม่ได้มีอำนาจตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ
 แต่ให้ส่งเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญ หรือศาลปกครองพิจารณาวินิจฉัยตามมาตรา 231 (สำนักงานเลขาธิการ
 สภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 395) นอกจากนี้ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการ

แผ่นดิน พ.ศ. 2560 ได้บัญญัติบทบาทในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ตรวจการแผ่นดินเพื่อให้สอดคล้องตามรัฐธรรมนูญ โดยผู้ตรวจการแผ่นดินต้องให้ความร่วมมือและช่วยเหลือองค์กรอิสระทุกองค์กร มีหน้าที่และอำนาจเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องให้ปรับปรุงกฎหมาย กฎ หรือคำสั่ง หรือขั้นตอนการปฏิบัติงานใด ๆ ที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือไม่เป็นธรรมแก่ประชาชน แสวงหาข้อเท็จจริงเมื่อเห็นว่ามีผู้ได้รับความเดือดร้อนหรือความไม่เป็นธรรมนั้น เสนอต่อคณะรัฐมนตรีทราบถึงหน่วยงานของรัฐที่ยังมิได้ปฏิบัติให้ถูกต้อง ทั้งนี้ การดำเนินการดังกล่าวจำเป็นต้องมีการกระทบบหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลบางประการ จึงต้องตราพระราชบัญญัติขึ้น (พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดิน, 2560)

(ค) คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ เป็นองค์กรอิสระที่ทำหน้าที่ตรวจสอบผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ ผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระ หรือผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดิน รวมถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐว่ามีพฤติการณ์ร่ำรวยผิดปกติ หรือทุจริตต่อหน้าที่ หรือจงใจปฏิบัติหน้าที่หรือใช้อำนาจขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือกฎหมาย หรือไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานจริยธรรมอย่างร้ายแรง หรือกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ หากพบว่ามีคามผิดดังกล่าว ให้มีหน้าที่ตรวจสอบและเปิดเผยผลการตรวจสอบทรัพย์สินและหนี้สินของบุคคลดังกล่าวและคู่สมรส รวมถึงบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะของบุคคลนั้นด้วย ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตของประเทศ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 403) โดยมีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 บัญญัติมาตรการ แนวทางที่จะทำให้การปฏิบัติหน้าที่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล เกิดความรวดเร็ว สุจริต และเที่ยงธรรม อีกทั้ง ได้บัญญัติให้รัฐมีหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน และให้ความรู้ถึงอันตรายที่เกิดจากการทุจริตและประพฤติมิชอบทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนแก่ประชาชน (พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต, 2561)

(ง) คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน มีองค์ประกอบอยู่ 2 ส่วน คือ คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน และผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดิน จึงมีความแตกต่างจากองค์กรอิสระอื่น เนื่องจากภารกิจหน้าที่ในการตรวจเงินแผ่นดินจะเป็นหน้าที่และอำนาจของผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดิน ส่วนคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินจะเป็นผู้กำกับการทำงานของผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดิน โดยการวางนโยบายการตรวจเงินแผ่นดิน และหลักเกณฑ์มาตรฐานเกี่ยวกับการตรวจเงินแผ่นดิน แต่ไม่มีอำนาจไปสั่งการผู้ว่าการ ตามหลักที่ว่าผู้ว่าการต้องมีอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ นอกจากนี้ ผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดินมีอำนาจแจ้งให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการการเลือกตั้ง หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบว่ามีการใช้จ่ายเงินแผ่นดินที่มีพฤติการณ์ทุจริตต่อหน้าที่ อันเป็นการบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่าง

องค์การอิสระในการปราบปรามการทุจริตในประเทศ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 420 - 421) ทั้งนี้ มีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ. 2561 บัญญัติคุณสมบัติ ลักษณะต้องห้าม การสรรหา การพ้นจากตำแหน่ง หน้าที่และอำนาจ รวมถึงการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินและผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดิน เพื่อให้การตรวจเงินแผ่นดินมีประสิทธิภาพ ป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นกับการเงินการคลังของรัฐ (พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการตรวจเงินแผ่นดิน, 2561)

(จ) คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ มีหน้าที่ในด้านของคุ้มครองและประกันสิทธิมนุษยชนของพลเมืองและสร้างเสริมทุกภาคส่วนของสังคมให้ตระหนักถึงความสำคัญของสิทธิมนุษยชน โดยกำหนดให้องค์ประกอบคณะกรรมการสรรหาแตกต่างจากคณะกรรมการสรรหาองค์การอิสระอื่น คือให้มีที่มาหลากหลาย การสรรหาต้องมีผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิทธิมนุษยชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสรรหาด้วย และต้องเป็นผู้มีความรู้ประสบการณ์ด้านการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการปารีส (Paris Principles) ที่รองรับสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนในระดับสากล และในประเทศไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ประเทศ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562, หน้า 435) ทั้งนี้ มีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2560 กำหนดบัญญัติคุณสมบัติ ลักษณะต้องห้าม การสรรหา การพ้นจากตำแหน่ง หน้าที่และอำนาจ รวมถึงการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อให้ดำเนินการตามหน้าที่และอำนาจเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุตามเป้าหมายของรัฐธรรมนูญ (พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2560)

2. แนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

ภายใต้บริบทสังคมไทยกฎหมายหลายฉบับ (ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วข้างต้น) ที่มีผลบังคับใช้ในปัจจุบัน ได้วางหลักการและพื้นฐานเพื่อส่งเสริมสถานะความเป็นพลเมืองในหลายมิติ กฎหมายเหล่านี้สะท้อนความมุ่งมั่นในการส่งเสริมให้ประชาชนมีบทบาทมากกว่าเป็นผู้ปฏิบัติตาม

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ เทคโนโลยีและความหลากหลายทางสังคม จำเป็นต้องมีการพัฒนาหรือตรากฎหมายใหม่เพื่อเสริมสร้างหรือขยายนิยามความเป็นพลเมืองนอกเหนือกรอบความคิดที่มีต่อความเป็นพลเมืองแบบเดิม ขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องปรับปรุงหรือแก้ไขกฎหมายบางฉบับที่มีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้บทบัญญัติเหล่านี้สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชนสากล ภายใต้บริบทดังกล่าว แนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยจึงจำเป็นต้องดำเนินการ 4 มิติ ดังนี้ เร่งรัดกระบวนการพิจารณาพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิพลเมืองเพื่อให้สามารถบังคับใช้ได้ สอง นำร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระสำคัญด้านสิทธิพลเมืองกลับเข้าสู่กระบวนการพิจารณาอีกครั้ง สาม ทบทวนและแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของพลเมือง และสี่ ไม่ตราหรือออกกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมือง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1. เร่งรัดกระบวนการพิจารณาพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิพลเมือง เพื่อให้สามารถบังคับใช้ได้

การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิพลเมือง ในระบอบประชาธิปไตย จำเป็นต้องอาศัยกลไกทางกฎหมาย (นอกเหนือกฎหมายที่มีอยู่เดิม) เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้าถึงอำนาจรัฐ ตรวจสอบถ่วงดุลและกำหนดทิศทางนโยบายสาธารณะได้อย่างแท้จริง แม้ที่ผ่านมาจะมีความพยายามจัดทำร่างพระราชบัญญัติหลายฉบับเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิพลเมือง แต่ร่างพระราชบัญญัติส่วนใหญ่กลับไม่มีความคืบหน้าเท่าที่ควร ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องผลักดันให้ร่างกฎหมายเหล่านี้ได้รับการพิจารณาและประกาศใช้เพื่อวางหลักประกันทางกฎหมายแก่ประชาชน สำหรับกฎหมายสำคัญที่ฝ่ายนิติบัญญัติควรเร่งดำเนินการพิจารณาและบังคับใช้ ได้แก่

(ก) ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง พ.ศ.

กฎหมายฉบับนี้ถูกตราขึ้นภายใต้เหตุผลว่าประเทศไทยมีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูง กลุ่มที่อาศัยตั้งถิ่นฐานบนเกาะแก่งหรือชายฝั่งซึ่งดำรงชีพด้วยการทำประมง และมีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล กลุ่มที่อาศัยในป่าซึ่งดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์และเก็บของป่า และกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานบนพื้นราบซึ่งมีวิถีชีวิตกลมกลืนกับคนไทยทั่วไป โดยแต่ละกลุ่มต่างมีอัตลักษณ์ทาง

วัฒนธรรม ภาษา วิถีชีวิต ภูมิปัญญาและความเชื่อตามจารีตประเพณีเป็นของตนเอง (เลาฟั้ง บัณฑิตเทอดสกุล และคณะ, 2566)

บริบทเช่นนี้เกิดขึ้นควบคู่กับการที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้บัญญัติรับรองให้กลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองมีสถานะภาพที่เสมอภาคเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป และมีสิทธิเสรีภาพเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป ดังปรากฏในมาตรา 27 ที่ระบุว่า บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ด้วยเหตุความแตกต่างทางเชื้อชาติ เช่นเดียวกับมาตรา 70 ที่ระบุว่า รัฐจึงส่งเสริมและให้ความคุ้มครองชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ให้มีสิทธิดำรงชีวิตในสังคมตามวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตดั้งเดิมตามความสมัครใจได้อย่างสงบสุข ไม่ถูกรบกวน นอกจากนี้ประเทศไทยยังให้การรับรองกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง เช่น ปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติ แต่ที่ผ่านมากลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย ยังมีสถานะเป็นพลเมืองชั้นสอง ไม่มีโอกาสเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ ที่กฎหมายบัญญัติไว้ นอกจากนี้ยังมีกฎหมายและนโยบายที่กีดกันสิทธิในที่ดินและทรัพยากร โดยเฉพาะกฎหมายและนโยบายป่าไม้ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทยไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิและโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น สิทธิในการอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์ในที่ดิน สิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณะขั้นพื้นฐาน สิทธิในการมีส่วนร่วมตัดสินใจในกิจกรรมหรือกิจการของรัฐหรือเอกชนที่อาจกระทบต่อสิทธิวิถีชีวิตและชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ (เลาฟั้ง บัณฑิตเทอดสกุล และคณะ, 2566)

ดังนั้นการตราร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อรับรองสิทธิและห้ามไม่ให้มีการเลือกปฏิบัติหรือการกระทำการใด ๆ ที่นำไปสู่ความเกลียดชังหรืออคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเนื้อหาของร่างพระราชบัญญัติกำหนดให้มีการส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์หลายมิติ เช่น การส่งเสริมคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองต้องสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยผูกพัน ห้ามมิให้กระทำการเหยียดหยาม สร้างความเกลียดชังหรือเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติต่อกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง ให้กลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองมีสิทธิใช้ อนุรักษ์ พัฒนา และส่งเสริมภูมิปัญญา ภาษา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนมีหลักสูตรการศึกษาที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังกำหนดให้มีคณะกรรมการส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์แห่งชาติ มีอำนาจหน้าที่และอำนาจ กำหนดนโยบาย มาตรการระเบียบและแผนปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนกำหนดเขตพื้นที่คุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองเพื่อให้มีการแก้ไขปัญหาพื้นที่ทับซ้อนในเขตป่า

คณะกรรมการส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์จังหวัด มีหน้าที่และอำนาจเสนอความเห็นต่อคณะกรรมการเกี่ยวกับกหนดนโยบาย มาตรการ ระเบียบและแผนปฏิบัติงานเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนกำหนดให้มีพื้นที่คุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองวิถีชีวิตและวัฒนธรรม การรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน การส่งเสริมคุ้มครองวิถีชีวิตที่ดีบนฐานเศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรมและการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนตามภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง เป็นต้น (เลาฟั้ง บัณฑิตเทอดสกุล และคณะ, 2566)

(ข) **ร่างพระราชบัญญัติการจัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคล พ.ศ.** กฎหมายฉบับนี้ถูกตราขึ้นภายใต้บริบทที่ว่าแม้การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลจะเป็นสิ่งต้องห้ามตามหลักการพื้นฐานแต่ในสังคมไทยปัจจุบันยังปรากฏว่าบุคคลผู้มีความหลากหลายทางอัตลักษณ์ต้องเผชิญกับการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ทั้งการทำงาน การประกอบอาชีพ การเข้าถึงสินค้าและบริการ การเข้าถึงการศึกษา การรักษาพยาบาลและสวัสดิการสังคมประการต่าง ๆ รวมถึงการขาดกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์ มาตรการและกลไกในการจัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลในภาพรวมและไม่มีองค์กรหรือหน่วยงานที่มีภารกิจดังกล่าวไว้โดยเฉพาะการขาดกลไกที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม การไม่มีกลไกในการคุ้มครองและช่วยเหลือเหยี่ยวาบุคคลซึ่งถูกเลือกปฏิบัติและป้องกันไม่ให้ถูกระงับซ้ำอีก จึงมีการร่างกฎหมายกลางเพื่อจัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคล ตลอดจนรับรองสิทธิของบุคคลให้ปลอดจากการถูกเลือกปฏิบัติจากความแตกต่างด้านถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ภาษา เพศ เพศสภาพ วิถีทางเพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายภาพหรือสุขภาพ การติดเชื้อเอชไอวีหรือเอดส์ ผู้ใช้สารเสพติด ผู้พ้นโทษในเรือนจำ พนักงานบริการสถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม อาชีพ การทำงาน การศึกษาอบรม ศาสนาหรือความเชื่อและความคิดเห็นทางการเมือง และเพื่อกำหนดให้รัฐมีบทบาทหน้าที่ในการจัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลไม่ว่าได้กระทำโดยหน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน หรือบุคคลใดโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานหรือการประกอบอาชีพ การเข้าถึงสินค้าและบริการ การเข้าถึงการศึกษา การรักษาพยาบาลและสวัสดิการสังคมประเภทต่าง ๆ การส่งเสริมและป้องกันไม่ให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคล รวมทั้งการคุ้มครองและช่วยเหลือบุคคลซึ่งถูกเลือกปฏิบัติและป้องกันไม่ให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลเกิดขึ้นซ้ำสอง (กัณวีร์ สืบแสงและคณะ, 2567)

สาระสำคัญของร่างกฎหมายฯ ได้ระบุลักษณะการกระทำที่กฎหมายถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลซึ่งครอบคลุมถึงการเลือกปฏิบัติทางตรง (direct discrimination) การเลือกปฏิบัติทางอ้อม (indirect discrimination) การล่วงละเมิดต่อบุคคล (harassment) ในรูปแบบต่าง ๆ และเปิดช่องให้คณะกรรมการจัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลสามารถกำหนดลักษณะการกระทำที่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลเพิ่มเติม เช่น การกระทำหรือไม่กระทำการใดในทุกรูปแบบ อันเป็นการแบ่งแยก กีดกัน

หรือจำกัดสิทธิ เสรีภาพ หรือสิทธิประโยชน์ใด ๆ ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อมเพราะเหตุแห่งความแตกต่างของบุคคล การล่วงเกิน คุกคาม ก่อความเดือดร้อนรำคาญ หรือเป็นไปในลักษณะที่ล่วงละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุแห่งความแตกต่างของบุคคล เป็นต้น นอกจากนี้ยังกำหนดการรับรองสิทธิของบุคคลที่จะปลอดพ้นจากการเลือกปฏิบัติต่อบุคคล หรือให้รัฐมีหน้าที่จัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคล การกำหนดความรับผิดชอบทางละเมิดการคุ้มครองและช่วยเหลือบุคคลซึ่งถูกเลือกปฏิบัติโดยคณะกรรมการคุ้มครองและช่วยเหลือบุคคลซึ่งถูกเลือกปฏิบัติ การฟ้องคดีต่อศาลที่มีเขตอำนาจ การให้มีสภาส่งเสริมความเท่าเทียมและจัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลและมีบทกำหนดโทษที่เป็นมาตรการทางปกครองและโทษอาญา (กัณวีร์ สืบแสงและคณะ, 2567)

(ค) ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการกระทำความผิดร้ายแรงต่อสันติภาพและมนุษยชาติ พ.ศ. กฎหมายฉบับนี้ถูกตราขึ้นภายใต้จุดมุ่งหมายให้มีมาตรการทางกฎหมายที่สอดคล้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศ ตามพันธกรณีและความรับผิดชอบร่วมกันของประชาคมระหว่างประเทศในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมร้ายแรง ซึ่งเป็นภัยคุกคามต่อสันติภาพ ความมั่นคงและความเป็นมนุษยชาติ ดังนั้นเพื่อให้มีมาตรการทางกฎหมายที่สอดคล้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศและสร้างความร่วมมือในการบังคับใช้กฎหมายให้เกิดประสิทธิภาพสำหรับจัดการปัญหา โดยคำนึงถึงการรักษาคุณภาพระหว่างการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลกับความมั่นคงและผลประโยชน์ของรัฐภายใต้นิติธรรม จึงมีการตราพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ โดยมีสาระสำคัญ คือ กำหนดให้มีการส่งเสริมให้ประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรภาครัฐและเอกชนและสื่อมวลชนตระหนักถึงความร้ายแรงของอาชญากรรมต่อสันติภาพและมนุษยชาติ โดยใช้ความรู้ที่ทันสมัยและสอดคล้องกับมาตรฐานสากล กำหนดองค์ประกอบความผิดฐานฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ กำหนดองค์ประกอบความผิดฐานอาชญากรรมต่อมวลมนุษยชาติ กำหนดองค์ประกอบความผิดฐานอาชญากรรมสงคราม กำหนดองค์ประกอบความผิดฐานอาชญากรรมรุกราน (ธิษณา ชุณหะวัณและคณะ, 2567)

(ง) ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมสังคมสันติสุข พ.ศ. กฎหมายฉบับนี้ถูกตราขึ้นจากบริบทความแตกแยกทางความคิด การชุมนุมทางการเมือง ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมชุมนุมหรือแสดงออกทางการเมืองจำนวนมากถูกจับกุมและดำเนินคดี แม้การกระทำดังกล่าวจะเป็นการกระทำความผิดตามกฎหมายอาญา อย่างไรก็ตามผู้กระทำผิดไม่ได้มีเจตนาฝ่าฝืนกฎหมายบ้านเมือง ตรงกันข้ามกลับเป็นการใช้สิทธิเพื่อแสดงออกทางความคิดเห็นทางการเมือง และเป็นการใช้สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ ดังนั้นจุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้จึงเป็นไปเพื่อการเสริมสร้างสันติสุขและทำให้ประชาชนหรือบุคคลที่เป็นผู้กระทำความผิดและต้องรับโทษพ้นจากความรับผิดชอบตามกฎหมาย ขณะเดียวกันก็เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีความเห็นต่างกลับมาอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและเป็น

การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและสิทธิพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย รักษาคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (วิชัย สุตสวัสดิ์และคณะ, 2567)

ร่างพระราชบัญญัติฯ มีสาระสำคัญ เช่น ให้มีคณะกรรมการสร้างเสริมสังคมสันติสุข ตลอดจนกำหนดให้บุคคลที่เข้าร่วมการชุมนุมทางการเมืองหรือแสดงออกทางการเมือง หรือบุคคลซึ่งไม่ได้เข้าร่วมการชุมนุมทางการเมืองแต่กระทำการอันมีมูลเหตุมาจากความขัดแย้งทางการเมืองโดยการกล่าวด้วยวาจา หรือโฆษณาด้วยวิธีการใด ตลอดจนการกระทำทางกายภาพหรือการแสดงความคิดเห็นที่เป็นความผิดตามกฎหมายอาญาที่ผู้กระทำได้กระทำให้ไปโดยมีมูลเหตุจูงใจทางการเมือง เพื่อเรียกร้องหรือกระทำการใด ๆ ที่มีลักษณะเป็นการต่อต้านการบริหารงานของรัฐ หรือเป็นการกระทำเพื่อป้องกันตนเองหรือเป็นการต่อสู้ขัดขึ้น การดำเนินการของเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือเป็นการชุมนุม การประท้วง หรือการแสดงออกด้วยวิธีการใด ๆ อันส่งผลต่อความเสียหายของหน่วยงานของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจ ซึ่งเป็นเหตุการณ์สืบเนื่องจากการชุมนุมทางการเมือง หรือการแสดงออกทางการเมือง ในระหว่าง พ.ศ. 2558 ถึง พ.ศ. 2565 ให้พ้นจากการเป็นผู้กระทำความผิดอาญาและไม่ต้องรับโทษทางอาญา รวมทั้งพ้นจากความรับผิดชอบทางแพ่งต่อหน่วยงานของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจ (วิชัย สุตสวัสดิ์และคณะ, 2567)

(จ) ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่บุคคลซึ่งได้กระทำความผิด อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง พ.ศ. เป็นร่างพระราชบัญญัติที่มีหลักการใกล้เคียงกับร่างพระราชบัญญัติสร้างเสริมสังคมสันติสุข ถูกตราขึ้นภายใต้เจตนารมณ์ที่ให้มีความหมายว่าด้วยนิรโทษกรรมแก่บุคคลซึ่งได้กระทำความผิดอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง กระทั่งเป็นเหตุให้มีการเดินขบวนและชุมนุมประท้วงทางการเมืองของประชาชน ตลอดจนมีการกระทำอื่นใดไม่ว่าจะเป็นการกระทำทางกายภาพหรือการแสดงความคิดเห็น จากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรง นับตั้งแต่การชุมนุมประท้วงของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 การยึดอำนาจรัฐโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 และการยึดอำนาจรัฐโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 สืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน เป็นเหตุให้เกิดการกล่าวหาและดำเนินคดีกับประชาชนจำนวนมาก อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนนั้นเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นทางการเมืองอันเป็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ดังนั้นจึงสมควรให้มีการนิรโทษกรรมแก่ประชาชนเพื่อขจัดความขัดแย้ง และให้อำนาจในกระบวนการยุติธรรมใช้และตีความการกระทำความผิดแต่เพียงตามองค์ประกอบทางกฎหมาย โดยไม่คำนึงถึงมูลเหตุจูงใจของการกระทำอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง ดังนั้นภายใต้โครงสร้างของระบบกฎหมายปกติ (ที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้) จึงไม่

สามารถจัดความขัดแย้งทางการเมืองที่ดำรงอยู่ได้เพราะการแสดงออกของประชาชนอันมีมูลเหตุจูงใจทางการเมืองนั้นมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความขัดแย้งทางการเมือง (ชัยวิช ตูลาธนและคณะ, 2567)

ร่างพระราชบัญญัติฯ มีสาระสำคัญ เช่น ให้มีคณะกรรมการวินิจฉัยชี้ขาดการกระทำความผิดเพื่อการนิรโทษกรรม การกำหนดให้บรรดาการกระทำใด ๆ ของบุคคลผู้เข้าร่วมเดินขบวนและชุมนุมประท้วงทางการเมืองที่ได้กระทำขึ้นระหว่างวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 จนถึงวันที่พระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ ตลอดจนการกระทำใด ๆ ของบุคคลซึ่งไม่ได้เข้าร่วมเดินขบวนและชุมนุมประท้วงทางการเมือง ที่ได้กระทำขึ้นระหว่างวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 จนถึงวันที่พระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ แต่การกระทำนั้นมิมีมูลเหตุเกี่ยวข้องหรือเกี่ยวเนื่องกับความขัดแย้งทางการเมือง หากการกระทำดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการกระทำทางกายภาพหรือการแสดงความคิดเห็นเป็นความผิดตามกฎหมายอันผู้กระทำได้กระทำไปโดยมีมูลเหตุจูงใจทางการเมือง ให้ผู้กระทำพ้นจากความผิด และความรับผิดโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เท่าที่ไม่ขัดกับพันธกรณีตามกฎหมายระหว่างประเทศ (ชัยวิช ตูลาธนและคณะ, 2567)

(จ) ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมประชาชน พ.ศ. เช่นเดียวกับร่างพระราชบัญญัติในข้อ (4) และ (5) เนื่องจากร่างพระราชบัญญัตินี้มีหลักการให้มีกฎหมายว่าด้วยนิรโทษกรรมประชาชนในคดีการเมือง นับจากความขัดแย้งภายหลังการบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2550 ที่มีการชุมนุมและแสดงออกทางการเมืองจนนำไปสู่การดำเนินคดีกับผู้ชุมนุมและประชาชนหลายพันคน แต่เจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้ถือครองอำนาจรัฐไม่ต้องรับผิดชอบใด ๆ (พูนสุข พูนสุขเจริญและผู้มีสิทธิเลือกตั้ง, 2567)

ร่างพระราชบัญญัติฯ มีสาระสำคัญ คือ การนิรโทษกรรมเฉพาะประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการชุมนุมทางการเมืองหรือการแสดงออกทางการเมืองหรือบุคคลซึ่งไม่ได้เข้าร่วมการชุมนุมทางการเมือง แต่การกระทำนั้นมิมีมูลเหตุเกี่ยวข้องหรือเกี่ยวเนื่องกับความขัดแย้งทางการเมือง โดยการกล่าวด้วยวาจาหรือโฆษณาด้วยวิธีการใดเพื่อเรียกร้องหรือให้มีการต่อต้านรัฐ การป้องกันตน การต่อสู้ขัดขืนการดำเนินการของเจ้าหน้าที่รัฐหรือการชุมนุม การประท้วง หรือการแสดงออกด้วยวิธีการใด ๆ ที่อาจกระทบต่อชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ทรัพย์สิน ชื่อเสียงหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดของบุคคลอื่น ซึ่งเป็นเหตุการณ์สืบเนื่องจากการชุมนุมทางการเมืองหรือแสดงออกทางการเมือง ทั้งนี้ไม่รวมเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์ชุมนุมประท้วง ตลอดจนการสลายการชุมนุม โดยกำหนดให้มีการนิรโทษกรรมตั้งแต่ 19 กันยายน พ.ศ.2549 จนถึงวันที่พระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ และกำหนดให้มีคณะกรรมการนิรโทษกรรมประชาชนเป็นผู้วินิจฉัยการกระทำของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการชุมนุมทางการเมืองหรือการแสดงออกทางการเมืองที่สมควรได้รับการนิรโทษกรรม ทั้งนี้คดีที่ได้รับนิรโทษกรรมโดยไม่ได้อาศัยการพิจารณาของคณะกรรมการนิรโทษกรรมประชาชน ประกอบด้วย คดีความผิดตามประกาศและคำสั่งคณะรักษา

ความสงบแห่งชาติหรือคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ คดีพลเรือนที่ถูกดำเนินคดีในศาลทหาร ตามประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 37/2557 และฉบับที่ 38/2557 คดีตามฐานความผิด ในมาตรา 112 แห่งประมวลกฎหมายอาญา คดีตามฐานความผิดในพระราชกำหนดการบริหารราชการใน สถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 คดีตามฐานความผิดในพระราชบัญญัติออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 คดีตามฐานความผิดที่เกี่ยวข้องกับคดีข้างต้น (พูนสุข พูนสุขเจริญและผู้มีสิทธิเลือกตั้ง, 2567)

(ข) **ร่างพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารสาธารณะ พ.ศ.** เป็นร่างพระราชบัญญัติที่ตราขึ้น เพื่อแก้ไขพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 ซึ่งบังคับใช้มาเป็นเวลานาน ทำให้ บทบัญญัติและมาตราบางประการไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน ประกอบกับรัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 ได้รับรองสิทธิของบุคคลและชุมชนในการรับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือ ข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานรัฐ โดยกำหนดหน้าที่ของรัฐให้เปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสาร สาธารณะในครอบครองของหน่วยงานรัฐที่ไม่ใช่ข้อมูลเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐหรือเป็นความลับของ ทางราชการตามที่กฎหมายกำหนด และต้องจัดให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารดังกล่าวโดยสะดวก นอกจากนี้เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัลที่มีการเชื่อมโยงเทคโนโลยีทำให้ ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะได้โดยสะดวกและมีประสิทธิภาพ ลดความเหลื่อมล้ำ ในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสาธารณะ ดังนั้นจึงเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนในการรับทราบและตรวจสอบ การดำเนินงานของภาครัฐ ซึ่งจะทำให้การป้องกันปัญหาการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐมี ประสิทธิภาพและการปฏิบัติราชการมีธรรมาภิบาล มีการกำกับดูแลตรวจสอบการดำเนินงานภาครัฐให้ เป็นไปอย่างโปร่งใส รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิรับทราบการดำเนินงานของภาครัฐที่อาจส่งผล กระทบต่อสิทธิหรือการกำหนดหน้าที่ใด ๆ แก่ประชาชนอันเป็นการพิทักษ์สิทธิประโยชน์ของประชาชน จากคำสั่งทางปกครองหรือการกระทำทางปกครองต่าง ๆ ของเจ้าหน้าที่รัฐโดยมีการใช้ระบบปฏิบัติการที่ มีเทคโนโลยีสารสนเทศทันสมัยมาเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ (วรภพ วิริยะโรจน์และคณะ, 2566)

ร่างพระราชบัญญัติฯ มีสาระสำคัญ เช่น กำหนดรายการข้อมูลข่าวสารสาธารณะเบื้องต้นซึ่ง หน่วยงานรัฐมีหน้าที่ต้องเปิดเผยสาธารณะ กำหนดรายการข้อมูลข่าวสารสาธารณะซึ่งหน่วยงานรัฐต้องนำ ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวส่งไปลงในราชกิจจานุเบกษา กำหนดให้หน่วยงานของรัฐมีหน้าที่ต้องจัดทำและ เปิดเผยข้อมูลข่าวสารสาธารณะของหน่วยงานตามรายการที่กำหนดตามกฎหมายโดยสะดวกต่อการเข้าถึง ของทุกกลุ่มและโดยเร็วที่สุด กำหนดให้หน่วยงานรัฐต้องจัดเก็บข้อมูลข่าวสารของราชการในรูปแบบ ข้อมูลดิจิทัลและจัดเก็บในฐานข้อมูลหรือระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ กำหนดให้หน่วยงานรัฐจัดให้มี สถานที่ติดต่อและเจ้าหน้าที่ข้อมูลข่าวสารสาธารณะภายในหน่วยงานของรัฐ กำหนดให้บุคคลไม่ว่าจะมี

ส่วนได้ส่วนเสียหรือไม่มีสิทธิเข้าตรวจดู ขอสำเนาหรือขอสำเนาที่มีคำรับรองถูกต้องของข้อมูลข่าวสารสาธารณะหรือข้อมูลข่าวสารของราชการอื่นที่ไม่ใช่ข้อมูลความลับจากหน่วยงานรัฐ เป็นต้น (วรภพ วิริยะโรจน์และคณะ, 2566)

(ข) **ร่างพระราชบัญญัติการศึกษาเท่าเทียม พ.ศ.** เป็นร่างพระราชบัญญัติที่ตราขึ้นเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทั้งการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาระดับอุดมศึกษาในเขตชนบทและเขตเมือง เนื่องจากผู้เรียนในเขตชนบทจะขาดแคลนทั้งครูที่มีคุณภาพ สถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน ผู้เรียนในชนบทจึงไม่สามารถแข่งขันกับผู้เรียนในเขตเมืองได้ ทำให้ประเทศไทยขาดแคลนบุคลากรเพราะเหตุแห่งความไม่เท่าเทียมกัน ด้วยเหตุนี้การทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้ทุกที่และทุกเวลาจึงเป็นเรื่องสำคัญซึ่งจะต้องดำเนินการผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศทั้งในระดับสถานศึกษาและกระทรวงที่รับผิดชอบ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองไปเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพของประเทศ ภายใต้บริบทเช่นนี้จำเป็นต้องให้กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม สามารถจัดตั้งธนาคารหน่วยกิต การสอบเทียบ แพลตฟอร์มการเรียนออนไลน์ การให้ปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร หรือวุฒิบัตร การเทียบโอนหน่วยกิตและผลการศึกษา การรับรองและให้วุฒิบัตรทักษะ และแฟ้มสะสมผลการเรียนรู้ หลังจากนั้นควรจัดตั้งสถาบันการศึกษาเท่าเทียมเป็นองค์การมหาชนขึ้น เพื่อให้สถาบันนี้รับผิดชอบงานตามที่กระทรวงได้ดำเนินการ (อนุทิน ชาญวีรกูลและคณะ, 2568)

ร่างพระราชบัญญัติฯ มีสาระสำคัญ เช่น กำหนดให้มีการจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยไม่ว่าจะเป็นระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานหรือการศึกษาระดับอุดมศึกษาต้องเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและทั่วถึง โดยประชาชนต้องมีความเสมอภาคในการเข้าถึงการศึกษาอย่างเท่าเทียมไม่ว่าจะอาศัยในเขตเมืองหรือเขตชนบท กำหนดให้สถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมมีอำนาจจัดการศึกษาผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศทั้งการศึกษาขั้นพื้นฐานการศึกษาระดับอุดมศึกษา การจัดตั้งและบริหารธนาคารหน่วยกิต จัดตั้งและบริหารระบบการสอบเทียบ จัดทำและบริหารแพลตฟอร์มการเรียนออนไลน์เพื่อให้ผู้เรียนมีความเท่าเทียมในการศึกษา ให้ปริญญาบัตร ประกาศนียบัตรหรือวุฒิบัตรแก่บุคคลผู้จบการศึกษาผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ดูแลและบริหารการเทียบโอนหน่วยกิตและผลการศึกษาทั้งในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษา จัดให้มีการรับรองและให้วุฒิบัตร จัดให้มีแฟ้มสะสมผลการเรียน ตลอดจนให้กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมจัดตั้งสถาบันการศึกษาเท่าเทียมเป็นหน่วยงานรัฐมีฐานะเป็นนิติบุคคลและเป็นองค์การมหาชนโดยตราเป็นพระราชกฤษฎีกา เป็นต้น (อนุทิน ชาญวีรกูลและคณะ, 2568)

(ฎ) ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. เป็นร่าง เพื่อแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนในทุกกลุ่มและสภาเด็กและเยาวชนในระดับต่าง ๆ อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม รวมทั้งทำให้เด็กและเยาวชนทุกระดับมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมสาระสำคัญ เช่น แก้ไขมีสภาเด็กและเยาวชนตำบล สภาเด็กและเยาวชนเทศบาล สภาเด็กและเยาวชนอำเภอ สภาเด็กและเยาวชนเขตในกรุงเทพมหานคร มีสภาเด็กและเยาวชนจังหวัด มีสภาเด็กและเยาวชนกรุงเทพมหานคร สภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย โดยมอบหมายให้กรมกิจการเด็กและเยาวชนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานการจัดตั้งและการดำเนินกิจการของสภาเด็กและเยาวชนตำบล สภาเด็กและเยาวชนเทศบาล สภาเด็กและเยาวชนอำเภอ สภาเด็กและเยาวชนเมืองพัทยา สภาเด็กและเยาวชนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษที่มีกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการเป็นการเฉพาะอื่นใดสภาเด็กและเยาวชนกรุงเทพมหานคร สภาเด็กและเยาวชนจังหวัด และสภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย นอกจากนี้ยังกำหนดให้มีสภาเด็กและเยาวชนเมืองพัทยา ซึ่งสมาชิกประกอบด้วยเด็กและเยาวชนที่มีภูมิลำเนาหรือมีสถานศึกษาอยู่ในเขตพื้นที่เมืองพัทยา เป็นต้น (จุติ ไกรฤกษ์และคณะ, 2567)

ตารางที่ 2 สรุปลำดับขั้นตอนการดำเนินการของร่างพระราชบัญญัติที่เื้อต่อการขยายสิทธิพลเมือง

ชื่อร่างพระราชบัญญัติ	ขั้นตอนการดำเนินการ
ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง พ.ศ.	ที่ประชุมวุฒิสภา ครั้งที่ 28 (สมัยสามัญประจำปีครั้งที่สอง) เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2568 มีมติเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ พ.ศ. ซึ่งเป็นร่างแก้ไขเพิ่มเติมจากร่างเดิมของสภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้ตามขั้นตอน ร่างฯ ดังกล่าวจะถูกส่งกลับไปยังสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณา หากมีมติเห็นชอบก็สามารถนำขึ้นทูลเกล้าฯ แต่หากไม่เห็นชอบ

ชื่อร่างพระราชบัญญัติ	ชั้นการดำเนินการ
	จะต้องตั้งคณะกรรมการร่วมของทั้งสองสภาเพื่อพิจารณาร่วมกัน
ร่างพระราชบัญญัติจัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคล พ.ศ.	เป็นร่างที่ประธานสภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัยว่าเป็นร่างการเงิน: รอคำรับรองจากนายกรัฐมนตรี
ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปรามการกระทำความผิดร้ายแรงต่อสันติภาพและมนุษยชาติ พ.ศ.	บรรจุเข้าระเบียบวาระสภาผู้แทนราษฎร
ร่างพระราชบัญญัติสร้างเสริมสังคมสันติสุข พ.ศ.	บรรจุเข้าระเบียบวาระสภาผู้แทนราษฎร
ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่บุคคลซึ่งได้กระทำความผิด อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง พ.ศ.	บรรจุเข้าระเบียบวาระสภาผู้แทนราษฎร
ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมประชาชน พ.ศ.	บรรจุเข้าระเบียบวาระสภาผู้แทนราษฎร
ร่างพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารสาธารณะ พ.ศ.	บรรจุเข้าระเบียบวาระสภาผู้แทนราษฎร
ร่างพระราชบัญญัติการศึกษาเท่าเทียม พ.ศ.	เป็นร่างที่ประธานสภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัยว่าเป็นร่างการเงิน: รอคำรับรองจากนายกรัฐมนตรี
ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ.	เป็นร่างที่ประธานสภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัยว่าเป็นร่างการเงิน: รอคำรับรองจากนายกรัฐมนตรี

ที่มา: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ข้อมูล ณ วันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2568 เข้าถึงได้จาก <https://www.parliament.go.th/section77/index.php>

2. นำร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระสำคัญด้านสิทธิพลเมืองกลับเข้าสู่กระบวนการพิจารณาอีกครั้ง

แม้ร่างกฎหมายบางฉบับจะพ้นสภาพไปตามกระบวนการนิติบัญญัติ แต่เนื้อหาของกฎหมายเหล่านั้นยังคงมีสาระสำคัญต่อการขยายสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย การรื้อฟื้น

ร่างกฎหมายที่มีนัยต่อสิทธิพลเมือง เปรียบเสมือนการให้ความสำคัญต่อพันธกรณีของรัฐในฐานะผู้มีหน้าที่ประกันสิทธิของพลเมืองโดยใช้กฎหมายเป็นกลไกเชิงโครงสร้าง สำหรับร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระสำคัญด้านสิทธิพลเมืองและควรนำกลับเข้าสู่กระบวนการพิจารณาอีกครั้ง ประกอบด้วย

(ก) ร่างพระราชบัญญัติการรับรองเพศ คำนำหน้านาม และการคุ้มครองบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ พ.ศ. ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2567 มีมติไม่รับหลักการ ด้วยคะแนนเสียงเห็นด้วย 154 เสียง ไม่เห็นด้วย 257 เสียง งดออกเสียง 1 เสียง ไม่ลงคะแนนเสียง 1 เสียง (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ก), 2567) เจตนารมณ์ของร่างพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ คือ การตรากฎหมายเพื่อรับรองบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศให้เป็นไปตามหลักสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล โดยเฉพาะเอกสารของรัฐไทยยังคงกำหนดให้ใช้คำนำหน้านาม ซึ่งถือตามเพศกำเนิด ได้แก่ เด็กชาย เด็กหญิง นาย นางสาว และนาง ส่งผลให้บุคคลข้ามเพศและผู้มีความหลากหลายทางเพศอื่นประสบปัญหาในการแสดงตัวตน (ธัญวรัตน์ กมลวงศ์วัฒน์และคณะ, 2566)

สาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัติฯ ประกอบด้วย กำหนดเกี่ยวกับการขอให้รับรองเพศ โดยให้บุคคลมีสิทธิขอให้มีการรับรองเพศตามเจตจำนงอัตลักษณ์ทางเพศ มีสิทธิใช้คำนำหน้านามและการขอให้ระบุเพศของตนที่ไม่ใช่เพศชายหรือเพศหญิง การขอให้รับรองเพศของบุคคลที่มีอายุต่ำกว่าสิบแปดปี บริบูรณ์ กำหนดสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของบุคคลข้ามเพศ กำหนดสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของบุคคลผู้มีความหลากหลายอัตลักษณ์ทางเพศ กำหนดสิทธิในมาตรการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศ เช่น สิทธิในสวัสดิการ มาตรการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศใด ๆ ที่หน่วยงานของรัฐกำหนดหรือประกาศรับรองให้ตามเพศกำเนิด เป็นต้น และกำหนดภาระผูกพันทางการเงินของชายข้ามเพศ กำหนดเกี่ยวกับบุคคลที่มีเพศกำกวม ตั้งแต่ทารกที่คลอดออกมามีเพศกำกวม เด็กเพศกำกวม ไปจนถึงบุคคลเพศกำกวม ในด้านสิทธิต่าง ๆ เช่น สิทธิในการเลือกเพศ สิทธิในการนำหน้านาม สิทธิในการเปลี่ยนคำนำหน้านาม สิทธิเข้ารับการศึกษาศึกษา สิทธิสมัครงานและเข้าทำส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานของรัฐอื่น เป็นต้น (ธัญวรัตน์ กมลวงศ์วัฒน์และคณะ, 2566)

แม้สภาผู้แทนราษฎรจะมีมติไม่รับหลักการร่างพระราชบัญญัติฯ นี้ แต่ข้อมูลจากโครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (iLAW) ชี้ให้เห็นว่ามีร่างพระราชบัญญัติอีกสองฉบับที่มีหลักการสอดคล้องกัน ซึ่งขณะนี้ยังมิได้ถูกเสนอเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร คือ **ร่างพระราชบัญญัติรับรองเพศ พ.ศ.** ที่เสนอโดยกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ที่มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการรับรองเพศสภาพโดยไม่ต้องผ่านการแพทย์โดยกำหนดให้บุคคลสามารถยื่นขอรับรองเพศสภาพตามเจตจำนงของตนเองได้ โดยไม่ต้องมีเอกสารทาง

การแพทย์หรือการผ่าตัดแปลงเพศ ซึ่งถือเป็นการลดอุปสรรคสำหรับบุคคลข้ามเพศและบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ อนุญาตให้เปลี่ยนคำนำหน้าชื่อและเพศในเอกสาร เช่น บัตรประชาชน สูติบัตร หรือ หนังสือเดินทาง เพื่อให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ทางเพศ คຸ້ມຄອງບຸກຄລອີນເຕອຣ໌ເຊັກສ໌ແລະກຳນົດແນວທາງ ເພື່ອປ້ອງກັນການຜ່າຕັດກຳນົດເພດໂດຍບໍ່ຈຳເປັນໃນເດັກທາງກ ລວມຕິ່ງໃຫ້ສິທິໃນການເລືອກເພດເມື່ອບຸກຄລບຣຣຸ ນິຕິກະ ລອດຈນປ້ອງກັນການເລືອກປຸກິບັດ ມີບທບູຣຸດີທີ່ຫ້າມການເລືອກປຸກິບັດໃນດ້ານການສຶກສາ ການຈຳ ງານ ແລະການເຂົ້າຕິ່ງບຣິການສາຮາຣະ ໂດຍອິ່ງຈາກອັດລັກຊນທາງເພດຫຼືການສະດງອອກທາງເພດ **ร่างพระราชบัญญัติรับรองอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ การแสดงออกทางเพศสภาพ และคุณลักษณะทางเพศ พ.ศ.** เสนอโดยประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ก), 2567) ร่างฯ ของภาคประชาชนนี้ กำหนดให้บุคคลที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป สามารถยื่นคำร้องรับรองอัตลักษณ์ทาง เพศ สภาพเพื่อเปลี่ยนแปลงเพศ (Sex) เครื่องหมายระบุเพศสภาพ (Gender Remark) เช่น คำหรือ เครื่องหมาย ที่บุคคลถูกบันทึกว่ามีเพศ ให้เจ้าหน้าที่เปลี่ยนเพศและเครื่องหมายระบุเพศ รวมถึงคำนำหน้า ในระบบประวัติทะเบียนราษฎร รวมถึงเอกสารทะเบียนราษฎรต่างๆ เช่น บัตรประจำตัวประชาชน ส่วน เด็กที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์สามารถยื่นคำร้องได้ก็ต่อเมื่อได้รับความยินยอมผู้แทนโดยชอบธรรม (บิดามารดาหรือผู้ปกครอง) และให้อัยการประจำสำนักงานอัยการคดีเยาวชนและครอบครัวเป็นผู้ยื่นคำ ร้องต่อศาลเพื่อสั่งให้นายทะเบียนเปลี่ยนแปลงข้อมูล ทั้งนี้ผู้ยื่นคำร้องขอรับรองเพศ สามารถยื่นขอจด ทะเบียนรับรองอัตลักษณ์ทางเพศโดยสามารถระบุเพศตามความประสงค์ของตนได้สามประเภท คือ เพศ ชาย (Male/M) เพศหญิง (Female/F) เพศสภาพนอกระบบสองเพศ (X) โดยบุคคลที่ระบุเพศสภาพนอก ระบบสองเพศ (X) มีสิทธิใช้คำนำหน้านามบุคคลว่า “นาม” (แทนคำว่านาย/นางสาว) ผู้ที่ผู้ยื่นคำร้องขอ รับรองเพศ มีสิทธิและหน้าที่ เช่น สิทธิใช้คำนำหน้านามที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ทางเพศของตนตาม ทะเบียนราษฎร สิทธิที่ได้มาจากการรับรองเพศ ตามเพศที่ได้กำหนดเจตจำนง สิทธิที่ได้มาจากการรับรอง เพศ ตามกฎหมายว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมรวมถึงวิธีพิจารณากระบวนการยุติธรรมในเด็ก สิทธิได้รับ ความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 ผู้ควบคุมข้อมูลส่วนบุคคล จะ เปิดเผยข้อมูลทะเบียนราษฎร เอกสารทางทะเบียนราษฎรของบุคคลไม่ได้เว้นแต่จะได้รับความยินยอม หรือเข้าข้อยกเว้นอื่นๆ ตามกฎหมาย สิทธิได้รับความคุ้มครองที่จะไม่ถูกแบ่งแยก กีดกัน หรือจำกัดสิทธิ ประโยชน์ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม โดยปราศจากความชอบธรรม สำหรับผู้มีครรภ์ มีสิทธิลาคลอดได้ ตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน และมีสิทธิเข้ารับบริการยุติการตั้งครรภ์ภายใต้เงื่อนไขตามประมวล กฎหมายอาญา (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ก), 2568; Thai PBS News, 2568)

(ข) **ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม พ.ศ.** เป็นร่าง กฎหมายที่ถูกเสนอโดยนางสุณี ไชยรสและประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง แต่เป็นร่างการเงินที่นายกรัฐมนตรีไม่

รับรอง เจตนารมณ์ของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ การทำให้มีกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม เนื่องจากองค์กรภาคประชาสังคม เกิดขึ้นจากการรวมตัวของประชาชนในลักษณะองค์กรกลุ่มเป็นหมู่คณะ เพื่อมีบทบาทในการช่วยเหลือคุ้มครองประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มเด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ กลุ่มผู้ด้อยโอกาสอื่นให้ได้รับโอกาสความเสมอภาค ความเป็นธรรม การส่งเสริมให้ประชาชนมีบทบาทและส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายสาธารณะทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น แต่สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับองค์กรภาคประชาสังคม คือ ยังไม่มีกฎหมายที่จะสนับสนุน ส่งเสริม และสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรภาคประชาสังคม (สุณี ไชยรสและประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง, 2564)

สาระสำคัญของร่างฯ พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ กำหนดให้มีคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม เพื่อทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนงานในการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม กำหนดให้มีสำนักงานส่งเสริมและพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม มีฐานะเป็นนิติบุคคล การสนับสนุนค่าใช้จ่ายเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม กำหนดให้มี “กองทุนส่งเสริมและพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม” ในสำนักงานส่งเสริมและพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม เพื่อเป็นกองทุนในการสนับสนุน ส่งเสริมการดำเนินงานขององค์กรภาคประชาสังคม โดยกองทุนมีรายได้จากแหล่งต่าง ๆ ที่กำหนด เช่น เงินอุดหนุนจากรัฐบาล เงินรางวัลสลากกินแบ่งรัฐบาลที่ไม่มีผู้เรียกร้อง เงินบริจาค ซึ่งบุคคลที่ได้บริจาคเงินให้กองทุนจะได้รับสิทธิประโยชน์ด้านภาษีอากรในการนำไปหักเป็นค่าใช้จ่ายหรือค่าลดหย่อนในการคำนวณเสียภาษีประจำปี เป็นต้น (สุณี ไชยรสและประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง, 2564)

(ค) ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน พ.ศ. เป็นร่างกฎหมายถูกเสนอโดยนายวรภพ วิริยะโรจน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกับคณะ ในปี พ.ศ.2565 เจตนารมณ์ของร่างพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ ต้องการให้หน่วยงานของรัฐมีหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนและคุ้มครองประชาชนในการมีส่วนร่วมของประชาชนในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกำหนดให้ประชาชนย่อมมีสิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการตัดสินใจและการดำเนินการนโยบายสาธารณะของหน่วยงานของรัฐ โดยหน่วยงานของรัฐต้องดำเนินการให้มีการมีส่วนร่วม กำหนดให้หน่วยงานของรัฐต้องจัดประชุมการมีส่วนร่วมและรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในประเด็นนโยบายสาธารณะที่มีผลกระทบต่อส่วนได้เสียสำคัญของประชาชน กำหนดให้หน่วยงานของรัฐต้องเผยแพร่ข้อมูลนโยบายสาธารณะให้ประชาชนทราบ กำหนดให้เมื่อมีการประชุมการมีส่วนร่วมของประชาชนแล้ว ให้หน่วยงานของรัฐประกาศการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะ และผลการแสดงความคิดเห็นของประชาชนให้สาธารณชนทราบเป็นการทั่วไป กำหนดให้หน่วยงานของรัฐมีหน้าที่ปฏิบัติและดำเนินนโยบายสาธารณะตามที่ได้ประกาศไปแล้ว กำหนดให้ระหว่างดำเนินการดำเนิน

นโยบายสาธารณะ หน่วยงานของรัฐต้องจัดทำรายงานความก้าวหน้าเผยแพร่ต่อสาธารณะอย่างต่อเนื่อง และเหมาะสม กำหนดให้หน่วยงานของรัฐเปิดเผยการมีส่วนร่วมของประชาชนบนระบบดิจิทัล กำหนดให้ หน่วยงานของรัฐต้องจัดให้มีการมีส่วนร่วมของประชาชน และรับฟังความคิดเห็นของประชาชนได้อย่าง สะดวก ง่าย รวดเร็ว ผ่านช่องทางระบบดิจิทัล ห้ามมิให้หน่วยงานของรัฐฟ้องบุคคลในคดีหมิ่นประมาทต่อ การมีส่วนร่วมของประชาชน กำหนดให้มีคณะกรรมการการมีส่วนร่วมของประชาชน การสนับสนุนการมี ส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ เป็นต้น (วรภาพ วิริยะโรจน์และคณะ, 2565)

นอกจากร่างพระราชบัญญัติการมีส่วนร่วมข้างต้นแล้ว ยังมีกฎหมายอีกหนึ่งฉบับที่มีหลักการ และบทบัญญัติคล้ายคลึงกัน คือ **ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบาย สาธารณะ พ.ศ.** ซึ่งมีเจตนารมณ์ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบาย สาธารณะ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนมีข้อจำกัด เพราะไม่มีกฎหมายที่กำหนดมาตรฐานกลาง ในการมีส่วนร่วมของประชาชน มีเพียงระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของ ประชาชน พ.ศ. 2548 ที่วางแนวปฏิบัติในระดับการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนให้หน่วยงานของรัฐ ต้องเปิดเผยและเผยแพร่ข้อมูลโครงการที่มีผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย วิถีชีวิตหรือส่วนใดเสียเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น ร่างพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ ได้นิยามคำว่านโยบาย สาธารณะ หมายถึง การจัดทำนโยบาย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แผนพัฒนาการเมือง แผน ยุทธศาสตร์ แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาหน่วยงานรัฐเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ชุมชน หรือพื้นที่ หรือ การออกกฎหรือระเบียบของหน่วยงานของรัฐ และให้หมายความรวมถึงการจัดทำโครงการที่ก่อให้เกิด ผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือประโยชน์สาธารณะอื่นใด อย่างมีนัยสำคัญ ส่วนกระบวนการนโยบายสาธารณะ หมายความว่า การริเริ่ม การให้และรับรู้ข้อมูล การ รับฟังความคิดเห็น การร่วมตัดสินใจ การร่วมดำเนินการ การร่วมติดตามประเมินผลและการตรวจสอบ การดำเนินนโยบายสาธารณะ รวมทั้งการพิจารณา แก้ไข เปลี่ยนแปลง หรือยกเลิกนโยบายสาธารณะ (สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า, ม.ป.ป.) ขณะที่สาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัติเป็นไป ทิศทางเดียวกันกับร่างพระราชบัญญัติการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กำหนดสิทธิและการมีส่วนร่วม ของประชาชนรวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกันนโยบายสาธารณะ กำหนดให้หน่วยงาน ของรัฐจะต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการนโยบายสาธารณะให้ประชาชนได้รับรู้ ข้อมูลข้อเท็จจริงอย่างทั่วถึงก่อนที่จะดำเนินกระบวนการนโยบายสาธารณะ การกำหนดให้ผู้มีส่วนได้ส่วน เสียสามารถยื่นคำร้องต่อหน่วยงานรัฐเพื่อให้พิจารณาดำเนินการตามมาตรการป้องกันหรือเยียวยา ผล กระทบที่เกิดจากกระบวนการนโยบายสาธารณะ กำหนดให้หน่วยงานรัฐมีหน้าที่พิจารณาดำเนินการตาม ข้อร้องเรียนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยไม่ชักช้า กำหนดให้มีคณะกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนใน

กระบวนการนโยบายสาธารณะ เป็นต้น (บันทึกหลักการและเหตุผลประกอบร่างพระราชบัญญัติการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ, ม.ป.ป.)

ปัจจุบันร่างกฎหมายเหล่านี้พื้นสภาพตามผลของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 147 ที่ระบุว่า “(วรรคหนึ่ง) ในกรณีที่อายุของสภาผู้แทนราษฎรสิ้นสุดลงหรือมีการยุบสภา ผู้แทนราษฎรร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมหรือร่างพระราชบัญญัติที่รัฐสภายังมิได้ให้ความเห็นชอบ หรือที่รัฐสภาให้ความเห็นชอบแล้วแต่พระมหากษัตริย์ไม่ทรงเห็นชอบด้วย หรือเมื่อพ้นเก้าสิบวันแล้วมิได้พระราชทานคืนมาให้เป็นอันตกไป (วรรคสอง) บรรดาร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมหรือร่างพระราชบัญญัติที่รัฐสภายังมิได้ให้ความเห็นชอบที่ตกไปตามวรรคหนึ่ง ถ้าคณะรัฐมนตรีที่ตั้งขึ้นใหม่ภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปร้องขอต่อรัฐสภาเพื่อให้รัฐสภายุติร่างรัฐธรรมนูญ หรือวุฒิสภา แล้วแต่กรณี พิจารณาต่อไป ถ้ารัฐสภาเห็นชอบด้วยก็ให้รัฐสภายุติร่างรัฐธรรมนูญ หรือวุฒิสภา แล้วแต่กรณี พิจารณาต่อไปได้ แต่คณะรัฐมนตรีต้องร้องขอภายในหกสิบวันนับแต่วันเรียกประชุมรัฐสภาครั้งแรกภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป”

(ง) **ร่างพระราชบัญญัติบำนาญแห่งชาติและสวัสดิการผู้สูงอายุ พ.ศ.** ที่ถูกนำเสนอโดยคุณหญิงสุดารัตน์ เกยุราพันธุ์และผู้มีสิทธิเลือกตั้ง แต่เป็นร่างการเงินที่นายกรัฐมนตรีไม่รับรองเจตนารมณ์ของร่างพระราชบัญญัติฯ คือ ต้องการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยกำหนดให้บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีและไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ และบุคคลผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ แม้ผู้สูงอายุจะได้รับเบี้ยยังชีพและความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ จากรัฐในรูปของการสงเคราะห์แต่ยังไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายขั้นต่ำเพื่อการยังชีพเพราะจำนวนเงินช่วยเหลือดังกล่าวต่ำกว่าเส้นความยากจน ดังนั้นร่างพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้จึงต้องการสร้างกลไกประกันรายได้ขั้นต่ำอันเพียงพอแก่การยังชีพของผู้สูงอายุ โดยการวางระบบบำนาญแห่งชาติและสวัสดิการความช่วยเหลือผู้สูงอายุสาระสำคัญของพระราชบัญญัติ เช่น รัฐต้องจัดให้มีบำนาญแห่งชาติเพื่อเป็นหลักประกันรายได้ให้เพียงพอแก่การยังชีพของผู้สูงอายุ รัฐต้องให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุโดยจัดให้มีสวัสดิการเพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการคุ้มครอง การส่งเสริมและสนับสนุนอย่างมีคุณภาพ ให้มีการจัดตั้งกองทุนผู้สูงอายุโดยเก็บเงินบำรุงกองทุนจากผู้มีหน้าที่เสียภาษีสรรพสามิตในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสุราและยาสูบ ให้ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับบำนาญแห่งชาติในอัตราสามพันบาทต่อเดือนต่อคนโดยเบิกจ่ายจากกองทุนผู้สูงอายุ กำหนดให้ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือเกี่ยวกับสวัสดิการโดยได้รับการคุ้มครอง การส่งเสริมและสนับสนุนจากรัฐในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การบริการทางการแพทย์และสาธารณสุข การศึกษา การศาสนาและข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสม การพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายหรือชุมชน การช่วยเหลือผู้สูงอายุซึ่งได้รับ

อันตรายจากการถูกทารุณกรรมหรือถูกแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย การจัดที่พักอาศัย อาหารและเครื่องนุ่งห่มให้ตามความจำเป็นอย่างทั่วถึง เป็นต้น (สุตารัตน์ เกยุราพันธุ์และผู้มีสิทธิเลือกตั้ง, 2567)

(จ) ร่างพระราชบัญญัติสหภาพแรงงาน พ.ศ. ที่ถูกนำเสนอโดยนายเซีย จำปาทองและคณะ แต่เป็นร่างการเงินที่นายกรัฐมนตรีไม่รับรอง เจตนารมณ์ของร่างพระราชบัญญัติฯ คือ การตรากฎหมายให้เหมาะสมกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคมเพื่อปกป้องสิทธิและเสรีภาพของผู้ใช้แรงงาน แม้ว่าประเทศไทยจะมีพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 แต่ได้ใช้บังคับมาเป็นเวลานานทำให้ไม่สอดคล้องกับหลักการที่เป็นมาตรฐานแรงงานสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลายมาตราขัดกับหลักการในอนุสัญญาองค์การแรงงานระหว่างประเทศ ฉบับที่ 87 และ 98 ที่ว่าด้วยเสรีภาพในการรวมตัวและการเจรจาต่อรอง ทั้งนี้สิทธิในการรวมตัว เจรจาต่อรองเปรียบเสมือนสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งสิทธิดังกล่าวมีการรับรองไว้ในอนุสัญญาและกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนหลายฉบับ ที่สำคัญคืออนุสัญญาขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ ฉบับที่ 87 ว่าด้วยเสรีภาพในการสมาคม และฉบับที่ 98 ว่าด้วยสิทธิในการรวมตัวและเจรจาต่อรองร่วม (เซีย จำปาทองและคณะ, 2567)

แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยจะมีบทบาที่รับรองสิทธิในการรวมตัวกันของประชาชน แต่กฎหมายลำดับรองที่มีอยู่ (พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 และพระราชบัญญัติแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ พ.ศ. 2543 ซึ่งครอบคลุมเฉพาะแรงงานในระบบกับพนักงานรัฐวิสาหกิจเท่านั้น) ยังมีสาระสำคัญที่ไม่สอดคล้องกับหลักการของอนุสัญญาดังกล่าว เป็นเหตุให้คนทำงานในประเทศไทยส่วนใหญ่ (เช่น แรงงานนอกระบบ ข้าราชการ ลูกจ้างรัฐ) ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิในการรวมตัวและเจรจาต่อรองได้อย่างแท้จริง ส่งผลให้ประเทศกลายเป็นประเทศที่คนทำงานเป็นสมาชิกสหภาพแรงงานในอัตราที่ต่ำที่สุดของโลกหรือประมาณร้อยละ 1.5 การที่คนงานส่วนใหญ่ไม่สามารถรวมตัวและทำการเจรจาต่อรองร่วมได้ ทำให้คนทำงานต้องถูกเอารัดเอาเปรียบ ไม่ได้รับความเป็นธรรม มีค่าจ้างต่ำ สวัสดิการที่เลวร้าย ต้องทำงานหนักและยาวนานในแต่ละวัน และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำเป็นอันดับต้น ๆ ของโลกด้วย (เซีย จำปาทองและคณะ, 2567)

สาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัติฯ ประกอบด้วย การกำหนดให้คนทำงานหรือผู้จ้างงาน มีสิทธิและเสรีภาพในการรวมตัวเพื่อจัดตั้งองค์กร องค์กรคนทำงานและองค์กรผู้จ้างงานเป็นผู้กำหนดข้อบังคับขององค์กร สมาชิกหรือองค์กรคนทำงานหรือองค์กรผู้จ้างงาน มีสิทธิรับรู้และตรวจสอบข้อมูลรวมทั้งมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กร องค์กรคนทำงานหรือองค์กรผู้จ้างงานสามารถกระทำการต่าง ๆ ได้โดยมติของที่ประชุมใหญ่ เช่น แก้ไขข้อบังคับเพิ่มเติม เลือกลงหรือถอดถอน

กรรมการ เลือกผู้ตรวจสอบบัญชี เลิกองค์การ การส่งเสริมและพัฒนาแรงงานสัมพันธ์โดยกำหนดให้มี คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาแรงงานสัมพันธ์ มีสำนักงานส่งเสริมและพัฒนาแรงงานสัมพันธ์ ตลอดจนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในสถานประกอบกิจการโดยกำหนดให้มีคณะกรรมการ มีส่วนร่วมในสถานประกอบกิจการและในระดับอุตสาหกรรม คณะกรรมการคนทำงานในสถานประกอบ กิจการ การกำหนดข้อตกลงเกี่ยวกับสภาพการจ้างงานและการแจ้งข้อร้องเรียน กลไกยุติข้อพิพาทแรงงาน การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในกระบวนการแรงงานสัมพันธ์โดยห้ามมิให้ผู้จ้างงานเลิกจ้าง โยกย้ายเปลี่ยน ตำแหน่งหน้าที่ ลดค่าจ้าง ขัดขวางการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการคนงาน ห้ามมิให้ผู้จ้างงานให้หรือ ตกลงจะให้และห้ามมิให้กรรมการคนทำงานรับรองหรือตกลงจะรับเงินหรือทรัพย์สินเว้นแต่ค่าจ้าง ค่า ล่วงเวลา ค่าทำงานในวันหยุด ห้ามมิให้ผู้จ้างงานเลิกจ้าง ลดค่าใช้จ่าย ลงโทษ ขัดขวางการปฏิบัติหน้าที่ ของคณะกรรมการการมีส่วนร่วมในสถานประกอบกิจการ ห้ามมิให้ผู้จ้างงานเลิกจ้างคนทำงานเพราะเหตุ ที่คนงานดำเนินการเพื่อจัดตั้งองค์การคนทำงานหรือเตรียมจะดำเนินการดังกล่าว เลิกจ้างคนทำงาน ผู้แทนคนทำงาน กรรมการหรือนุกรรมการองค์การคนทำงานหรือกรรมการคนทำงานหรือกรรมการมีส่วนร่วม ในสถานประกอบกิจการ ห้ามกระทำการใด ๆ อันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายว่าด้วย คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นต้น (เซีย จำปาทองและคณะ, 2567)

(จ) ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. ร่าง พระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร มีมติผ่านร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียง ประชามติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. ในวาระสาม สาระสำคัญ คือ การแก้ไขเนื้อหาพระราชบัญญัติว่าด้วยการ ออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2564 เพื่อปลดล็อกเสียงข้างมากสองชั้น (Double Majority) ที่ระบุให้การทำ ประชามติจะมีข้อยุติก็ต่อเมื่อ (1) มีผู้มาใช้สิทธิออกเสียงประชามติเกินกว่ากึ่งหนึ่งของผู้มีสิทธิออกเสียง (2) มีผลการออกเสียงประชามติเกินกว่ากึ่งหนึ่งของผู้มาใช้สิทธิ (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมาย ประชาชน (ช), 2568) โดยแก้ไขเป็นในการออกเสียงประชามติจะถือว่ามิข้อยุติก็โดยใช้เสียงข้างมากของผู้ มาออกเสียงและเสียงข้างมากนั้นจะต้องสูงกว่าคะแนนเสียงไม่แสดงความคิดเห็น นอกจากนี้ยังมีการแก้ไข ให้การทำประชามติสามารถทำได้พร้อมกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือเลือกตั้งท้องถิ่นและ สามารถเข้าชื่อเสนอคำถามประชามติออนไลน์ได้ (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ค), 2568)

แต่เมื่อเข้าสู่การพิจารณาของที่ประชุมสมาชิกวุฒิสภา (สว.) กลับมีมติเห็นชอบร่างแก้ไข เพิ่มเติมพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. ตามที่กรรมาธิการวิสามัญ พิจารณาร่าง พ.ร.บ.ประชามติฯ (กมธ. สว.) เสนอแก้ไขด้วย คือ เปลี่ยนเกณฑ์เสียงข้างมากธรรมดาที่สภา ผู้แทนราษฎรให้ความเห็นชอบเป็นให้คงไว้ซึ่งเสียงข้างมากสองชั้นในการทำประชามติเพื่อแก้ไข

รัฐธรรมนูญ³⁹ ส่วนประเด็นที่กำหนดให้การทำประชามติสามารถทำได้พร้อมกับการเลือกตั้ง สส. หรือการเลือกตั้งท้องถิ่นและการเข้าชื่อเสนอคำถามประชามติออนไลน์ได้นั้นไม่มีการแก้ไข (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ค), 2568)

ตารางที่ 3 สรุปรายชื่อร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระสำคัญด้านสิทธิพลเมือง

ชื่อร่างพระราชบัญญัติ	สถานะ
ร่างพระราชบัญญัติการรับรองเพศ คำนำหน้านาม และการคุ้มครองบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ พ.ศ.	สภาผู้แทนราษฎรและพิจารณาในวาระแรกเมื่อวันที่ 21 ก.พ. พ.ศ.2567 มีมติไม่รับหลักการ แต่มีกฎหมายอีกสองฉบับที่มีหลักการคล้ายคลึงกันอยู่ระหว่างกระบวนการ คือ (1) ร่างพระราชบัญญัติรับรองเพศ พ.ศ. โดยกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ผ่านคณะรัฐมนตรี ผ่านการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนแล้วและอยู่ในระหว่างการพิจารณาของคณะรัฐมนตรี (2) ร่าง พ.ร.บ. รับรองอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ การ

³⁹ ภายใต้บริบทเช่นนี้ โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (2568) ได้อธิบายว่าตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560 มาตรา 137 (3) เมื่อวุฒิสภามีการแก้ไขร่างกฎหมายที่ผ่านความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร ร่างที่ถูกแก้ไขนั้นจะต้องส่งกลับไปยังสภาผู้แทนราษฎรเพื่อลงมติว่าจะเห็นชอบกับการแก้ไขของวุฒิสภาหรือไม่ หากสภาผู้แทนราษฎรเห็นชอบ ให้ถือว่าร่างกฎหมายนั้นได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา และให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อประกาศใช้เป็นกฎหมายต่อไป แต่หากสภาผู้แทนราษฎรไม่เห็นชอบกับการแก้ไขของวุฒิสภา แต่ละสภาจะต้องแต่งตั้งบุคคลซึ่งอาจเป็นหรือไม่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภาก็ได้ โดยมีจำนวนเท่ากันตามที่สภาผู้แทนราษฎรกำหนด เพื่อจัดตั้งเป็นคณะกรรมการร่วมสำหรับพิจารณาร่างกฎหมายที่มีข้อขัดแย้งนั้น คณะกรรมการร่วมต้องจัดทำรายงานและเสนอร่างที่ได้พิจารณาต่อสภาทั้งสองแยกกัน หากสภาทั้งสองเห็นชอบ ก็สามารถนำร่างขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อประกาศใช้ต่อไปได้ แต่หากสภาใดสภาหนึ่งไม่เห็นชอบ ให้ถือว่าร่างกฎหมายฉบับนั้นถูกยับยั้งไว้ก่อน ทั้งนี้ ตามมาตรา 138 (2) สภาผู้แทนราษฎรยังคงมีอำนาจในการยืนยันร่างเดิมที่ผ่านในวาระสาม หรือร่างของคณะกรรมการร่วมก็ได้ แต่ต้องรอให้พ้นระยะเวลา 180 วันนับแต่วันที่สภาใดสภาหนึ่งมีมติไม่เห็นชอบ หลังจากครบกำหนดแล้ว สภาผู้แทนราษฎรสามารถลงมติยืนยันร่างใดร่างหนึ่งด้วยเสียงมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมด จึงจะถือว่าร่างกฎหมายนั้นได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา และสามารถนำขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อประกาศใช้เป็นกฎหมายได้ต่อไป ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน <https://www.ilaw.or.th/articles/44603>

ชื่อร่างพระราชบัญญัติ	สถานะ
	แสดงออกทางเพศสภาพ และคุณลักษณะทางเพศ พ.ศ.
ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนางานองค์กรภาค ประชาสังคม พ.ศ.	เป็นร่างการเงินนายกรัฐมนตรียังไม่รับรอง
ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการมีส่วนร่วมของ ประชาชน พ.ศ. และร่างพระราชบัญญัติว่า ด้วยการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบาย สาธารณะ พ.ศ.	พันสภาพตามผลของรัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 147
ร่างพระราชบัญญัติบำนาญแห่งชาติและสวัสดิการ ผู้สูงอายุ พ.ศ.	เป็นร่างการเงินนายกรัฐมนตรียังไม่รับรอง
ร่างพระราชบัญญัติสภาพแรงงาน พ.ศ.	เป็นร่างการเงินนายกรัฐมนตรียังไม่รับรอง
ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ.	วุฒิสภาแก้ไขโดยยืนยันให้ใช้ระบบเสียงข้างมาก สองชั้น อยู่ระหว่างดำเนินการตามกระบวนการ นิติบัญญัติ

3. ทบทวนและแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของ พลเมือง

การทำให้สิทธิและเสรีภาพของพลเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยได้รับการคุ้มครองผ่านการ
ยกร่างหรือบัญญัติกฎหมายใหม่เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ ด้วยเหตุนี้การยกกฎหมายใหม่จึง
จำเป็นต้องดำเนินการควบคู่กับการทบทวนและแก้ไขกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพ
ของประชาชนด้วย โดยเฉพาะกฎหมายที่มีเจตนารมณ์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือความมั่นคง
ภายใน แต่ผลของการบังคับใช้หลายครั้งถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือควบคุมหรือจำกัดสิทธิเสรีภาพของ
ประชาชน กระทั่งขัดต่อหลักนิติธรรมและไม่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย กฎหมายที่จำเป็นต้อง
ทบทวนและแก้ไขบทบัญญัติ ประกอบด้วย

(ก) **พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558** แม้เจตนารมณ์ของกฎหมายจะเป็นไป
เพื่อให้การชุมนุมสาธารณะเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย ไม่กระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของชาติ
ความปลอดภัยสาธารณะ ความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดี ตลอดจนสุขอนามัยของประชาชน หรือ

ความสะดวกของประชาชนในการใช้ที่สาธารณะ และไม่กระทบกระเทือนสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น แต่ที่ผ่านมาการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวกลับส่งผลกระทบต่อการใช้สิทธิเสรีภาพของพลเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยในสามประเด็นหลัก คือ หนึ่ง ความไม่ชัดเจนของพื้นที่ห้ามชุมนุม กล่าวคือ การกำหนดให้ห้ามชุมนุมในรัศมี 150 เมตรจากพระราชวังและที่ประทับ และรัศมี 50 เมตรจากสถานที่ราชการสำคัญ เช่น ทำเนียบรัฐบาล รัฐสภา และศาล อย่างไรก็ตามกลับไม่มีการปักปันเขตพื้นที่เหล่านี้อย่างชัดเจน ส่งผลให้ประชาชนไม่สามารถทราบแน่นอนได้ว่าการชุมนุมของตนอยู่ในเขตห้ามหรือไม่การตีความจึงขึ้นกับดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีความไม่คงเส้นคงวา สอง การใช้อำนาจดุลพินิจเกินขอบเขต โดยเฉพาะมาตรา 7 วรรคท้าย ซึ่งให้อำนาจเจ้าหน้าที่สั่งห้ามการชุมนุมในรัศมี 50 เมตรจากสถานที่สำคัญเป็นกรณีไป แต่ในทางปฏิบัติกลับพบการใช้คำสั่งห้ามแบบเหมารวมโดยไม่ประเมินพฤติการณ์เฉพาะ เช่น จำนวนผู้ชุมนุมหรือระดับผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อย ดังกรณีการเคลื่อนไหวของพีมูฟหรือเครือข่ายภาคประชาชนหลายกลุ่ม ที่สะท้อนว่าแม้การชุมนุมจะเป็นไปโดยสงบแต่ถูกสั่งห้ามโดยอ้างเหตุผลล่วงหน้าหรือเหตุทั่วไป สาม ในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่รัฐมีแนวโน้มนำพระราชบัญญัติการถวายความปลอดภัย พ.ศ. 2560 มาใช้ควบคู่กับพระราชบัญญัติชุมนุมสาธารณะ ด้วยเหตุผลว่าพื้นที่รอบทำเนียบรัฐบาลเป็น “แนวรั้วหน่วงมันคง” ตามแผนถวายความปลอดภัยซึ่งให้นิยาม “ความปลอดภัย” อย่างกว้างคลุมถึงเส้นทางเสด็จและสถานที่ที่เกี่ยวข้อง การตีความเช่นนี้จึงนำไปสู่การขยายพื้นที่ห้ามชุมนุมในทางพฤตินัยจนเกินกรอบของกฎหมายเดิม (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ง), 2568)

การบังคับใช้กฎหมายที่ผ่านมา จึงส่งผลให้เครือข่ายภาคประชาชนหลายกลุ่มถูกดำเนินคดี เช่น สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือที่ออกมาเคลื่อนไหว เนื่องจากได้รับผลกระทบจากนโยบายและกฎหมายของรัฐ กระทั่งแกนนำถูกดำเนินคดีในฐานะผู้จัดการชุมนุม หรือกรณีกลุ่มลูกจ้างบริษัทยานยนต์แห่งหนึ่ง ที่รวมตัวชุมนุมบริเวณทางเข้าออกของบริษัทเพื่อแสดงเรียกร้องสวัสดิการและสิทธิแรงงาน ต่อมาบริษัทได้ยื่นแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยอ้างว่าการชุมนุมดังกล่าวขัดต่อพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะฯ เนื่องจากการกีดขวางการสัญจรและการดำเนินกิจการของบริษัท หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่ตำรวจได้ออกคำสั่งให้กลุ่มลูกจ้างยุติและแก้ไขลักษณะการชุมนุม ซึ่งนายจ้างได้นำคำสั่งดังกล่าวไปใช้เป็นหลักฐานประกอบการยื่นคำร้องต่อศาลจังหวัดเพื่อขอให้มีคำสั่งให้ยุติการชุมนุม กระทั่งศาลได้มีคำสั่งให้ยุติการชุมนุมภายในสามวัน และบริษัทดำเนินการยื่นฟ้องคดีแพ่งเรียกค่าเสียหายจากลูกจ้างเป็นจำนวนเงินถึง 50 ล้านบาท (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (จ), 2568)

ภายใต้บริบทเช่นนี้ เครือข่ายภาคประชาชนและนักวิชาการกลุ่มหนึ่งเห็นว่าการชุมนุมเป็นเสรีภาพที่ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ ภายใต้หลักการที่ว่าประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ซึ่งมีได้มีสิทธิเพียงในการเลือกตั้งผู้แทนและจัดตั้งรัฐบาลเท่านั้น ดังนั้นประชาธิปไตยจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงกระบวนการเลือกตั้ง แต่ครอบคลุมถึงการแสดงออกของประชาชนในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตย ขณะเดียวกันเสรีภาพในการชุมนุมเป็นสิทธิพื้นฐานที่ได้รับการรับรองทั้งตามรัฐธรรมนูญและหลักสากล เป็นเสรีภาพโดยธรรมชาติที่ไม่จำเป็นต้องได้รับอนุญาตจากรัฐ เพราะหากการใช้เสรีภาพขึ้นอยู่กับดุลพินิจของฝ่ายบริหาร เสรีภาพนั้นย่อมไม่ใช่สิทธิที่แท้จริงตามหลักประชาธิปไตยอีกต่อไป การแจ้งการชุมนุมจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้รัฐอำนวยความสะดวกและดูแลความปลอดภัย ไม่ใช่เป็นกลไกในการควบคุมหรือปิดกั้นสิทธิ ด้วยเหตุนี้การมีพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะจึงต้องมีเพื่อส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากกว่าการจำกัดสิทธิ (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (จ), 2568)

(ข) พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560

แม้จะเป็นฉบับที่ 2 แต่บทบัญญัติหลายประการกลับมีลักษณะที่ก่อให้เกิดความคลุมเครือในการตีความและการบังคับใช้ ซึ่งอาจนำไปสู่การบังคับใช้ที่ไม่ตรงตามเจตนารมณ์ของกฎหมายและก่อให้เกิดผลในทางลิดรอนสิทธิและเสรีภาพของประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ เช่น “ข้อมูลคอมพิวเตอร์นั้นมีลักษณะขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน” ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมและขาดขอบเขตชัดเจน ไม่ปรากฏบทบัญญัติของกฎหมายใดให้ความหมายหรือกำหนดลักษณะของพฤติกรรมที่เข้าข่ายละเมิดศีลธรรมดังกล่าว การวินิจฉัยจึงต้องอาศัยดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมาย ส่งผลให้ความหมายของศีลธรรมขึ้นอยู่กับทัศนะส่วนบุคคลและบริบททางสังคมในแต่ละกรณี หรือข้อความที่ระบุว่า “นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่บิดเบือน” ทั้งนี้คำว่าบิดเบือนยังไม่ปรากฏนิยามชัดเจนในบทบัญญัติกฎหมายใด ประกอบกับยังไม่มีบรรทัดฐานคำพิพากษาของศาลฎีกาที่กำหนดแนวทางการตีความไว้อย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้การทำความเข้าใจว่าการกระทำลักษณะใดเข้าข่ายการบิดเบือนข้อมูลจึงเป็นเรื่องยาก โดยเฉพาะในกรณีของการวิเคราะห์สถานการณ์ การคาดการณ์อนาคตหรือการวิจารณ์ที่มีการเพิ่มเติมความคิดเห็นจากข้อเท็จจริงอาจมีความเสี่ยงต่อการถูกดำเนินคดี แม้ข้อความที่แสดงความเห็นเหล่านั้นจะไม่ใช่ “ข้อมูลเท็จ” ตามนิยามเดิมก็ตาม การเพิ่มคำว่า “ที่บิดเบือน” เข้าไปในบทบัญญัติเปรียบเสมือนการเปิดช่องให้ตีความในลักษณะที่กว้างขวางเกินสมควร ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนในทางกฎหมายและอาจกระทบต่อเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน (ภาณุพงศ์ เฉลิมสิน, 2561)

แนวทางการดำเนินการอ้างอิงตามข้อเสนอของ “เครือข่ายพลเมืองเน็ต” ซึ่งเสนอให้แก้ไข มาตรา 14 ของพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2560 โดยจำกัด ขอบเขตการบังคับใช้ให้ครอบคลุมเฉพาะความผิดในเชิงระบบ เพื่อป้องกันการนำกฎหมายมาใช้เป็น เครื่องมือจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นบนสื่อออนไลน์ ข้อเสนอให้แก้ไขประกอบด้วยการยกเลิก มาตรา 14 เดิมทั้งมาตราและบัญญัติเฉพาะเจาะจงใหม่ คือ “ผู้ใดโดยทุจริต หลอกลวงผู้อื่นด้วยการนำ ข้อมูลเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ เผยแพร่ หรือส่งต่อข้อมูลคอมพิวเตอร์ โดยรู้อยู่แล้วว่าเป็น ข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่ทำปลอมขึ้นทั้งหมดหรือแต่บางส่วน หากกระทำเพื่อให้ผู้อื่นหลงเชื่อว่าเป็นข้อมูลจริง เพื่อให้ได้ทรัพย์สินจากผู้ถูกหลอกลวงหรือบุคคลที่สาม หรือเพื่อให้บุคคลดังกล่าวทำ ถอน หรือทำลาย เอกสารสิทธิ ให้ถือว่ากระทำความผิดฐานปลอมข้อมูลคอมพิวเตอร์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือ ปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ” (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน, 2564)

บทบัญญัติดังกล่าวตัดข้อความที่เปิดช่องให้เกิดการตีความกฎหมายกว้างเกินไป เช่น “ข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ” และแทนที่ด้วยคำว่า “ข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่ทำปลอมขึ้น” เพื่อให้ สอดคล้องกับความหมายของ “Forgery” ตามอนุสัญญาว่าด้วยอาชญากรรมทางไซเบอร์ ประกอบกับได้ กำหนดองค์ประกอบความผิดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเน้นผลกระทบต่อทรัพย์สินหรือสิทธิของบุคคลมากกว่า การกระทบต่อความมั่นคงหรือความเสียหายในเชิงนามธรรม ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพในการแสดง ความคิดเห็น (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน, 2564)

3. พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ.2562 เป็นกฎหมายที่ถูกตรา ขึ้นเพื่อป้องกันหรือรับมือกับภัยคุกคามทางไซเบอร์ ด้วยเหตุที่กฎหมายมีการในลักษณะเป็นกรอบกว้าง เพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้ใช้ดุลพินิจอย่างยืดหยุ่นในการแก้ไขเหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกัน แต่การบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวได้ก่อให้เกิดข้อห่วงกังวลในกลุ่มนักสิทธิมนุษยชนและองค์กรที่ เกี่ยวข้อง เนื่องจากเกรงว่าอาจส่งผลกระทบต่อการใช้สิทธิของพลเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยใน หลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็น สิทธิในความเป็นส่วนตัวและเสรีภาพในการแสดงออก เพราะขอบเขตการ บังคับใช้และนิยามของคำสำคัญกว้าง ขาดความชัดเจนและอาจเกิดการตีความไม่ตรงกัน เช่น มาตรา 3 ที่ ไม่มีการให้คำนิยามคำว่าความมั่นคงของรัฐ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และความสงบเรียบร้อย ภายในประเทศ ทำให้เกิดช่องว่างในการตีความ ประกอบกับเขตอำนาจของกฎหมายฉบับนี้ คำสำคัญที่ให้นิยามเพื่อบังคับใช้กฎหมาย วิธีการบังคับใช้ มีเนื้อหากว้างไม่คำนึงถึงสัดส่วนความสมดุลกับสิทธิมนุษยชน สิทธิส่วนบุคคล มาตรฐานระหว่างประเทศ เช่นเดียวกับสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลและความเหลื่อมล้ำทาง

ดิจิทัลและสิทธิในการศึกษา ที่อาจได้รับกระทบจากการดำเนินการตามประกาศคณะกรรมการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์แห่งชาติ เรื่อง ลักษณะภัยคุกคามทางไซเบอร์ มาตรการป้องกัน รับมือ ประเมินปราบปรามและระงับภัยคุกคามทางไซเบอร์แต่ละระดับ พ.ศ.2564 ซึ่งมาตรการตามประกาศดังกล่าวหากถูกนำมาใช้โดยไม่ได้สัดส่วนหรือใช้ดุลพินิจอย่างไม่ระมัดระวัง อาจส่งผลให้เกิดการจำกัดการไหลเวียนของข้อมูลอย่างเสรี ขัดขวางการเข้าถึงข้อมูลและโอกาส รวมทั้งลดการเข้าถึงทรัพยากรทางการศึกษา ตลอดจนอาจมีการเลือกปฏิบัติทางไซเบอร์ โดยเฉพาะเมื่อภัยคุกคามที่เกิดขึ้นถูกจัดให้เป็นภัยคุกคามในระดับวิกฤติ มาตรการรับมือจะเข้าสู่อำนาจพระราชบัญญัติสภาความมั่นคงแห่งชาติ พ.ศ. 2559 ตามมาตรา 19 (อมรรัตน์ อินนุมาตร, 2566, หน้า 99-105)

นอกจากส่งผลกระทบต่อการใช้สิทธิของพลเมืองในลักษณะข้างต้นแล้ว บทบัญญัติของพระราชบัญญัติฯ อาจกลายเป็นเงื่อนไขบุคคลที่เจตนาไม่ดีตีความคำว่าภัยคุกคามไซเบอร์ให้ครอบคลุมถึงประเด็นเนื้อหาบนโลกออนไลน์มากกว่าประเด็นด้านระบบ ส่งผลให้การใช้คอมพิวเตอร์และความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชนหรือภัยต่อความมั่นคงของรัฐ ตกอยู่ภายใต้อำนาจตามกฎหมายนี้ ซึ่งเปิดช่องให้เจ้าหน้าที่ที่สามารถเข้าถึงข้อมูลของประชาชนที่เพียงเห็นต่างและทำกิจกรรมต่อต้านรัฐบาลในขณะนั้นได้ หรือเจ้าหน้าที่ที่สามารถส่งมอบข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้รับมาจากการเข้าถึง โดยเฉพาะข้อมูลจราจรคอมพิวเตอร์ที่จะระบุถึง การใช้งานอินเทอร์เน็ตเพื่อติดต่อสื่อสารกันของประชาชน ซึ่งแสดงถึงแหล่งกำเนิด ต้นทาง ปลายทาง เส้นทาง เวลา วันที่ ปริมาณ ระยะเวลา ชนิดของบริการ หรืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการดำเนินคดีในข้อหาอื่นนอกเหนือจากการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติความมั่นคงไซเบอร์ฯ ได้ (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน, 2562)

ภายใต้บริบททางกฎหมายเช่นนี้ จำเป็นต้องนำแนวทางฐานสิทธิมนุษยชนเพื่อความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ (Human Rights-Base Approach to Cybersecurity) เป็นกรอบปรับปรุงกฎหมาย กล่าวคือ กฎหมายความมั่นคงทางไซเบอร์ต้องมีหลักการในการปกป้องและเคารพสิทธิมนุษยชน เพื่อรักษาความสมดุลระหว่างความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์กับสิทธิมนุษยชน เช่นเดียวกับการใช้ดุลพินิจของพนักงานเจ้าหน้าที่ต้องปกป้องและเคารพสิทธิมนุษยชน รวมทั้งต้องสอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศ กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศและกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ นอกจากนี้ต้องไม่ใช้กฎหมายเป็นข้ออ้างในการละเมิดสิทธิมนุษยชน และไม่ควรเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเทคโนโลยีที่นำไปสู่การคุ้มครองสิทธิมนุษยชน (อมรรัตน์ อินนุมาตร, 2566, หน้า 114-115)

2.4 ไม่ตราหรือออกกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมือง

การไม่ตราหรือออกกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของพลเมือง เปรียบเสมือนหลักประกันสำคัญของระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ เนื่องจากการแสดงออก การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นสิทธิพื้นฐานที่รัฐมีหน้าที่เคารพ ค้ำครองและส่งเสริม ด้วยเหตุนี้การตรากฎหมายที่เปิดช่องให้เกิดการจำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมืองจึงเสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานหลายรูปแบบ ตัวอย่างร่างพระราชบัญญัติที่อาจนำไปสู่จำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมือง ได้แก่

(ก) **ร่างพระราชบัญญัติสมาคมและมูลนิธิ พ.ศ.** ที่เสนอโดยคณะกรรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย สารสำคัญของร่างกฎหมายดังกล่าว คือ การดัดบทบัญญัติเกี่ยวกับสมาคมและมูลนิธิซึ่งเดิมบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 78 ถึงมาตรา 136 มายกร่างเป็นกฎหมายระดับพระราชบัญญัติแยกต่างหาก พร้อมทั้งเพิ่มกลไกอื่นที่เปิดช่องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาตรวจสอบและแทรกแซงการดำเนินกิจการของสมาคมและมูลนิธิ และมีการกำหนดบทลงโทษทางอาญา ทางปกครองและทางวินัย นับเช่นนี้ถือเป็นการพยายามเปลี่ยนแปลงสถานะทางกฎหมายของสมาคมและมูลนิธิจากที่เคยอยู่ภายใต้กฎหมายเอกชนซึ่งกำกับความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนด้วยกัน เป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายอาญาและกฎหมายมหาชน ส่งผลให้รัฐสามารถเข้ามาควบคุมและกำกับกำกับการดำเนินกิจกรรมของสมาคมและมูลนิธิได้มากยิ่งขึ้น (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ข), 2567)

ตัวอย่างบทบัญญัติที่สะท้อนถึงความพยายามกำกับ ควบคุมของหน่วยงานรัฐและอาชญากรรมต่อการดำเนินการของสมาคมและมูลนิธิ เช่น กำหนดข้อกำหนดและเงื่อนไขในการดำเนินงานของสมาคมและมูลนิธิโดยเฉพาะในด้านรายได้ขององค์กร (มาตรา 8) กำหนดโทษทางอาญา ปกครอง และวินัย ไว้หลายประการ เช่น ห้ามใช้คำว่าสมาคมหรือมูลนิธิโดยไม่ได้เป็นสมาคมหรือมูลนิธิ (มาตรา 51) กำหนดความผิดของกรรมการสมาคมหรือมูลนิธิที่ดำเนินกิจการผิดวัตถุประสงค์ และกิจการนั้นเป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ (มาตรา 52 วรรคสอง) ห้ามแอบอ้างหรือทำให้คนอื่นเชื่อว่าเป็นกรรมการโดยไม่ได้เป็นกรรมการจริงหรือถูกถอนออกไปแล้ว (มาตรา 56) ห้ามแสดงความเท็จโดยทุจริตในที่ประชุมสมาคมและมูลนิธิ (มาตรา 59) ห้ามยกย่องถ่ายโอนทรัพย์สินของสมาคมและมูลนิธิรวม (มาตรา 60) รวมถึงความผิดเกี่ยวกับการดำเนินงานของสมาคมมูลนิธิทั่วไป เช่น ไม่แจ้งเลิกสมาคมและมูลนิธิไม่เสนอรายงานการชำระบัญชีต่อนายทะเบียน (มาตรา 53) ปกปิดความจริงในรายการทรัพย์สินหรือหนี้สินของสมาคมและมูลนิธิ (มาตรา 55) ตลอดจนขยายอำนาจของนายทะเบียน (อธิบดีกรมการปกครองในกรุงเทพมหานคร หรือผู้ว่าราชการในจังหวัดอื่น หรือผู้ซึ่งอธิบดีกรมการปกครองหรือ

ผู้ว่าราชการจังหวัดมอหมาย) ให้มีอำนาจคันสำนักงานโดยไม่ต้องมีหมายค้น ยุบกรรมการสมาคม สักเล็ก มูลนิธิหากเป็นภัยต่อความมั่นคง เป็นต้น (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ข), 2567) ซึ่ง บทบัญญัติดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อการดำเนินกิจกรรมขององค์กรภาคประชาสังคม (CSOs) เนื่องจาก เป็นการสร้างข้อจำกัดในการดำเนินงานและในบางกรณีอาจนำไปสู่ภาวะที่องค์กรไม่สามารถดำเนินงานต่อไปได้ (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (ค), 2567)

(ข) ร่างพระราชบัญญัติการดำเนินกิจกรรมขององค์กรไม่แสวงหากำไร พ.ศ. ถูกนำเสนอ โดยกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สารสำคัญที่ปรากฏในร่างกฎหมายฉบับนี้ ก่อให้เกิดความวิตกกังวลในประเด็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามรัฐธรรมนูญและกติกา ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะเสรีภาพในการรวมกลุ่มและดำเนินกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์ เนื่องจาก ร่างกฎหมายดังกล่าวใช้บังคับกับการรวมกลุ่มของประชาชน ทั้งในรูปแบบสมาคม มูลนิธิ กลุ่มแรงงาน เกษตรกร หรือกลุ่มอนุรักษ์ ทำให้ทุกกิจกรรมของภาคประชาสังคมอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ไม่ว่าจะเป็น การกำหนดให้เปิดเผยข้อมูลภายในองค์กร ควบคุมการรับเงินบริจาคจากต่างประเทศ หรือการกำหนด เงื่อนไขการดำเนินกิจกรรมไม่ให้กระทบความมั่นคง โดยให้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐตีความอย่างกว้างขวางและ สั่งยุติการดำเนินงานขององค์กรได้ทันที ขณะเดียวกันการใช้มาตรการลงโทษอย่างเข้มงวดทางปกครอง และอาญาโดยไม่มี ความชัดเจนในนิยามและขั้นตอนการบังคับใช้อาจก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการปิดกั้น พื้นที่พลเมือง และลดบทบาทของภาคประชาสังคมในการตรวจสอบ ถ่วงดุล และเสนอข้อเรียกร้องเชิง นโยบาย (ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, 2565) นัยดังกล่าวถือเป็นถึงความพยายามตรากฎหมาย เพื่อขัดขวางสิทธิการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคประชาชนในการกำหนดทิศทางและนโยบายสาธารณะ นอกจากนี้ยังขัดต่อหลักเสรีภาพในการรวมกลุ่ม การแสดงออก การชุมนุมโดยสงบปราศจากอาวุธและ สิทธิการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร (แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล, 2564) ร่างกฎหมายเช่นนี้จึงสะท้อนคติของ รัฐต่อองค์กรไม่แสวงหากำไรและองค์กรภาคประชาสังคม รวมทั้งไม่สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน ระหว่างประเทศ ทั้งในด้านเสรีภาพในการสมาคม ความเป็นอิสระขององค์กร สิทธิส่วนบุคคล และ สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการดำเนินกิจกรรมขององค์กรภาคประชาสังคม (อริย์ธัช บุญถึง, 2565, หน้า 779)

กล่าวโดยสรุป การดำเนินการใน 4 มิติข้างต้น ถือเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมและธำรงไว้ซึ่ง การพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างมีความหมาย กล่าวคือ การเร่งรัดกระบวนการตรา กฎหมายที่มีบทบัญญัติส่งเสริมสิทธิพลเมือง จะเป็นการสร้างหลักประกันทางกฎหมายให้แก่พลเมืองใน

การมีส่วนร่วม การแสดงออกและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ขณะที่การฟื้นฟูกระบวนการพิจารณาร่างกฎหมายที่เคยพับสภาพไปแล้วแต่มีสาระส่งเสริมสิทธิพลเมือง เปรียบเสมือนการรักษาเจตนารมณ์ของการปฏิรูปกฎหมายให้ก้าวทันพลวัตทางการเมืองและสังคม ส่วนการทบทวนและแก้ไขกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นการขจัดพันธุนาการทางกฎหมายที่เคยถูกใช้เป็นเครื่องมือควบคุมหรือจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การรวมกลุ่ม และการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม ท้ายที่สุดการไม่ตรากฎหมายที่มีลักษณะลิดรอนสิทธิพลเมือง เป็นกลไกสำคัญในการคุ้มครองพื้นที่เสรีภาพขั้นพื้นฐานของพลเมืองรวมทั้งป้องกันไม่ให้เกิดกลไกของรัฐที่นำไปสู่การใช้อำนาจเกินขอบเขต

บทที่ 4

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย (Discussion & Conclusion)

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสำรวจเชิงวิพากษ์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย” มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย และนำเสนอแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสารใช้การตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่รวบรวมได้จากเอกสารหลากหลายแหล่งนั้นมีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันอย่างไร และใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย มีหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของพลเมือง กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการวางรากฐานระบบการศึกษา กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายปกครองท้องถิ่น กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหน้าที่ของรัฐในส่วนที่จะเป็นการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังมีกลไกสนับสนุนการพัฒนาพลเมืองตามรัฐธรรมนูญ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ของพลเมือง โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งมีบทบัญญัติที่วางหลักการสำคัญเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ หน้าที่ของปวงชนชาวไทยและบทบาทของรัฐในการประกันหลักการเหล่านี้ ทั้งอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (มาตรา 3) การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (มาตรา 4) การกำหนดให้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด (มาตรา 5) พร้อมทั้งรับรองสิทธิและเสรีภาพหลากหลายด้านในหมวด 3 ทั้งในเชิงคุ้มครองกระบวนการยุติธรรม ความมั่นคงในชีวิตและร่างกาย เสรีภาพส่วนบุคคล สิทธิในทรัพย์สิน การเข้าถึงข้อมูลสาธารณะ และสิทธิชุมชน โดยกำหนดให้รัฐสามารถจำกัดสิทธิเหล่านี้ได้ภายใต้หลักความได้สัดส่วน ความจำเป็นและดุลยภาพ ตลอดจนหลักความเสมอภาคตามมาตรา 27 ที่ห้ามการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็น

ธรรม ทั้งนี้สิทธิดังกล่าวจำแนกได้เป็นสิทธิมนุษยชนซึ่งใช้ได้กับทุกคนและสิทธิพลเมือง ซึ่งจำกัดเฉพาะผู้มีสัญชาติไทย เช่น สิทธิเลือกตั้ง เสรีภาพในการรวมกลุ่มทางการเมือง การสมัครรับราชการหรือดำรงตำแหน่งทางการเมืองและการแสดงออกในที่สาธารณะ ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญยังกำหนดหน้าที่ของพลเมือง ในหมวด 4 มาตรา 50 ให้ควบคู่กับสิทธิและเสรีภาพ เพื่อสร้างความรับผิดชอบร่วมกันในการธำรงไว้ซึ่งระเบียบทางสังคม ความมั่นคงของรัฐ และการใช้เสรีภาพโดยไม่ละเมิดผู้อื่น อาทิ การร่วมมือป้องกันภัยพิบัติ การเคารพกฎหมาย การรักษาทรัพยากรของชาติ และการใช้สิทธิเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างสุจริต ดังนั้นแม้รัฐธรรมนูญจะไม่ได้กำหนดกลไกพัฒนาพลเมืองอย่างเป็นรูปธรรม แต่ได้วางรากฐานเชิงหลักการที่เปิดโอกาสให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองในฐานะพลเมืองประชาธิปไตยผ่านการใช้สิทธิและเสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ

1.2 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) มีหลายมิติทั้งมิติการเสนอร่างกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม มิติการเมืองและมิติการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

(ก) มิติการเสนอร่างกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 รับรองสิทธิของประชาชนในฐานะผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพที่จะใช้สิทธิทางศาลหรือยกเป็นข้อต่อสู้ในคดี และได้รับการเยียวยาเมื่อถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพ (มาตรา 25) โดยกำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐให้รัฐส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน (มาตรา 65 วรรคสอง, มาตรา 77 และ มาตรา 78) นอกจากนี้ยังมีการออกกฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมายและการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย พ.ศ. 2562 ที่กำหนดให้มีการรับฟังความคิดเห็น วิเคราะห์ผลกระทบ และการประเมินผลสัมฤทธิ์ทุกห้าปีหรือพระราชบัญญัติการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย พ.ศ. 2564 ที่กำหนดสิทธิของผู้มีสิทธิเลือกตั้งในการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย ตลอดจนพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2564 ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการออกเสียงโดยตรงในเรื่องสำคัญของรัฐ

(ข) มิติการเมือง โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้ส่งเสริมประชาชนให้มีส่วนร่วมทางการเมืองตามหลักประชาธิปไตยแบบทางตรง ทางอ้อม และกึ่งทางตรง โดยกำหนดเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ (มาตรา 44) การร่วมกันจัดตั้งพรรคการเมือง (มาตรา 45) และหน้าที่ในการไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือลงประชามติ (มาตรา 50) และมีพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561 ส่งเสริม

ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสอดส่อง ตรวจสอบ และอำนวยความสะดวกในการเลือกตั้ง และพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 กำหนดให้สมาชิกมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการทางพรรคตั้งแต่ระดับจังหวัด และป้องกันการครอบงำจากบุคคลภายนอก

(ค) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้ให้สิทธิแก่บุคคลและชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (มาตรา 43) และกำหนดหน้าที่ในการร่วมมืออนุรักษ์ (มาตรา 50) รวมถึงกำหนดหน้าที่ของรัฐ (มาตรา 57, 58) และแนวนโยบายให้มีการวางแผนใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม (มาตรา 72) โดยมีพระราชบัญญัติที่สำคัญ ได้แก่ พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ส่งเสริมให้ชุมชนจัดตั้งสภาองค์กรเพื่อเสนอแนะและมีส่วนร่วมกับหน่วยงานรัฐ พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 เปิดทางให้ชุมชนร่วมจัดการป่าชุมชนโดยยื่นคำขอตั้งและมีสิทธิในการใช้ประโยชน์ ตลอดจนพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 แม้มีข้อห้ามบางประการแต่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ตามกฎหมาย

1.3 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการวางรากฐานระบบการศึกษา กฎหมายมิตินี้สะท้อนให้เห็นตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่วางรากฐานของระบบการศึกษาไว้ภายใต้แนวคิดหลักเรื่องความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยในหมวด 3 มาตรา 27 ได้บัญญัติหลักการไม่เลือกปฏิบัติ และกำหนดให้รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมให้เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ หรือผู้ด้อยโอกาสสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป ซึ่งหมายความว่ารวมถึงการเข้าถึงสิทธิในการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในระดับขั้นพื้นฐานที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ หมวด 4 มาตรา 50 ยังระบุชัดให้บุคคลมีหน้าที่เข้ารับการศึกษอาบรมในการศึกษาภาคบังคับ โดยมีผลผูกพันถึงผู้ปกครองในการจัดส่งเด็กเข้ารับการการศึกษาซึ่งสอดคล้องกับหลักแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยอำนาจปกครองของผู้แทนโดยชอบธรรม ทั้งนี้รัฐไม่ได้เพียงแต่รับรองสิทธิในเชิงนามธรรมเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่เด็กอย่างมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายเป็นเวลา 12 ปี ตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับ ตามบทบัญญัติในหมวด 5 มาตรา 54 ซึ่งถือเป็นการกำหนดให้สิทธิด้านการศึกษาเป็นเรื่องที่รัฐต้องทำให้เกิดขึ้นจริง โดยไม่ต้องรอการเรียกร้องจากประชาชนในกฎหมายลำดับรอง ได้มีพระราชบัญญัติที่รองรับแนวทางตามรัฐธรรมนูญ ได้แก่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี และรัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึง มีคุณภาพและไม่เก็บค่าใช้จ่าย รวมถึงจัดการศึกษาพิเศษแก่บุคคลที่มีความบกพร่องหรืออยู่ในสถานะด้อย

โอกาส นอกจากนี้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545 ได้กำหนดให้เด็กอายุ 7 ถึง 16 ปี ต้องเข้ารับการศึกษา และวางบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองและเจ้าหน้าที่รัฐไว้ชัดเจนพร้อมมีบทกำหนดโทษในกรณีไม่ปฏิบัติตาม ขณะเดียวกันพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ได้วางหลักการสำคัญในการส่งเสริมศักยภาพเด็กและเยาวชนให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ และมีสิทธิเข้าร่วมในการแสดงความคิดเห็นและกำหนดทิศทางของตนเอง โดยเฉพาะการส่งเสริมบทบาทสภาเด็กและเยาวชนในทุกระดับ ซึ่งถือเป็นการเสริมสร้างวิถีประชาธิปไตยตั้งแต่วัยเยาว์ ในระดับนโยบายแห่งรัฐตามหมวด 6 ของรัฐธรรมนูญ ได้ระบุภารกิจของรัฐในการจัดให้มีและส่งเสริมการวิจัย พัฒนาองค์ความรู้ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม ตามบทบัญญัติมาตรา 69 และกำหนดให้รัฐส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตามมาตรา 78 ซึ่งเป็นแนวคิดที่นำไปสู่การบรรจุหลักสูตรหน้าที่พลเมืองหรือการศึกษาประชาธิปไตยลงในระบบการศึกษาเพื่อเป็นการหล่อหลอมให้เยาวชนมีความเข้าใจในบทบาทของตนในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

1.4 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายปกครองท้องถิ่น โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่วางรากฐานให้ประชาชนสามารถปกครองตนเองในระดับพื้นที่และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและดูแลทรัพยากรของชุมชน ผ่านบทบัญญัติต่าง ๆ เช่น มาตรา 43, 50 (8), 57 มาตรา 78 รวมถึงหมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น ที่กำหนดหลักเกณฑ์ในการเลือกตั้ง ถอดถอน ตรวจสอบการทำงานของสมาชิกและผู้บริหารท้องถิ่น ส่วนกฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่ใช้บังคับตามรัฐธรรมนูญดังกล่าว ได้แก่ พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 รวมถึงกฎกระทรวงที่ออกตามมาใน พ.ศ. 2567 พระราชบัญญัติว่าด้วยการลงคะแนนเสียงเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และพระราชบัญญัติการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น พ.ศ. 2565 เปรียบเสมือนกลไกที่ช่วยวางรากฐานให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจการท้องถิ่น ทั้งในด้านการเลือกตั้ง การถอดถอน การเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติและการร่วมจัดบริการสาธารณะ รัฐจึงต้องจัดระบบภาษีอากรและการจัดสรรรายได้ให้ท้องถิ่นอย่างเหมาะสม

1.5 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหน้าที่ของรัฐในส่วนที่จะเป็นการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย กฎหมายเหล่านี้สะท้อนถึงหลักการที่ว่ารัฐต้องคุ้มครองสิทธิของปัจเจกชนควบคู่กับการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 4

มาตรา 50 กำหนดหน้าที่ของประชาชนในการไม่สนับสนุนการทุจริต ขณะที่หมวด 5 มาตรา 51, 53, 56–58 กำหนดให้รัฐมีหน้าที่รับผิดชอบต่อประชาชนทั้งด้านบริการสาธารณะ การบังคับใช้กฎหมาย และการเปิดรับฟังความคิดเห็น มาตรา 68 และ 78 ในหมวด 6 ยังชี้ให้เห็นความพยายามของรัฐในการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและการพัฒนาประเทศในทุกมิติ นอกจากนี้ หมวด 16 มาตรา 258 ยังระบุถึงหน้าที่ของรัฐในการปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม รวมถึงการปรับปรุงกลไกที่เอื้อให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมอย่างเท่าเทียม ขณะที่พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 สร้างกลไกให้ประชาชนตรวจสอบรัฐและส่งเสริมประชาธิปไตย

1.6 กลไกสนับสนุนการพัฒนาพลเมืองตามรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้วางรากฐานกลไกสนับสนุนการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ผ่านการจัดตั้งองค์กรอิสระในหมวด 12 โดยเฉพาะ 5 องค์กร คือ คณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดิน คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ องค์กรอิสระเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมือง กล่าวคือ คณะกรรมการการเลือกตั้งมีหน้าที่ควบคุมจัดการการเลือกตั้งและส่งเสริมความรู้ประชาธิปไตย ผู้ตรวจการแผ่นดินเน้นการเสนอแนะเพื่อให้รัฐปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้อง โปร่งใส และไม่เป็นภาระแก่ประชาชน คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ทำหน้าที่ตรวจสอบการทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐและผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินมีหน้าที่ตรวจสอบการใช้งบประมาณแผ่นดินให้เป็นไปตามกฎหมายมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติมีบทบาทในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามหลักสากล องค์กรเหล่านี้เปรียบเสมือนกลไกภาคีที่ช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาพลเมืองให้สามารถเข้าถึงสิทธิตรวจสอบอำนาจรัฐ และมีบทบาทต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

2. แนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย สามารถดำเนินการได้ 4 แนวทาง คือ

2.1 เร่งรัดกระบวนการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิพลเมืองเพื่อให้สามารถบังคับใช้ได้ เนื่องจากการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิพลเมือง ในระบอบประชาธิปไตย จำเป็นต้องอาศัยกลไกทางกฎหมาย (นอกเหนือกฎหมายที่มีอยู่เดิม) เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้าถึงอำนาจรัฐ ตรวจสอบ ถ่วงดุลและกำหนดทิศทางการนโยบายสาธารณะได้อย่างแท้จริง แม้ที่ผ่านมาจะมีความพยายามจัดทำร่างพระราชบัญญัติหลายฉบับเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิพลเมือง

แต่ร่างพระราชบัญญัติส่วนใหญ่กลับไม่มีความคืบหน้าเท่าที่ควร ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องผลักดันให้ร่างกฎหมายเหล่านี้ได้รับการพิจารณาและประกาศใช้เพื่อวางหลักประกันทางกฎหมายแก่ประชาชน สำหรับกฎหมายสำคัญที่ฝ่ายนิติบัญญัติควรเร่งดำเนินการพิจารณาและบังคับใช้ ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติจัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคล พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปรามการกระทำความผิดร้ายแรงต่อสันติภาพและมนุษยชาติ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติสร้างเสริมสังคมสันติสุข พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่บุคคลซึ่งได้กระทำความผิด อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมประชาชน พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารสาธารณะ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติการศึกษาเท่าเทียม พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

2.2 นำร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระสำคัญด้านสิทธิพลเมืองกลับเข้าสู่กระบวนการพิจารณาอีกครั้ง แม้ร่างกฎหมายบางฉบับจะพ้นสภาพไปตามกระบวนการนิติบัญญัติ แต่เนื้อหาของกฎหมายเหล่านั้นยังคงมีสาระสำคัญต่อการขยายสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย การรื้อฟื้นร่างกฎหมายที่มีนัยต่อสิทธิพลเมือง เปรียบเสมือนการให้ความสำคัญต่อพันธกรณีของรัฐในฐานะผู้มีหน้าที่ประกันสิทธิของพลเมืองโดยใช้กฎหมายเป็นกลไกเชิงโครงสร้าง สำหรับร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระสำคัญด้านสิทธิพลเมืองและควรนำกลับเข้าสู่กระบวนการพิจารณาอีกครั้ง ประกอบด้วย ร่างพระราชบัญญัติการรับรองเพศ คำนำหน้านาม และการคุ้มครองบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน พ.ศ. และร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายสาธารณะ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติบำนาญแห่งชาติและสวัสดิการผู้สูงอายุ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติสภาพแรงงาน พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ.

2.3 ทบทวนและแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของพลเมือง เนื่องจากการทำให้สิทธิและเสรีภาพของพลเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยได้รับการคุ้มครองผ่านการยกย่องหรือบัญญัติกฎหมายใหม่เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ ด้วยเหตุนี้การยกย่องกฎหมายใหม่จึงจำเป็นต้องดำเนินการควบคู่กับการทบทวนและแก้ไขกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของประชาชนด้วย โดยเฉพาะกฎหมายที่มีเจตนารมณ์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือ

ความมั่นคงภายใน แต่ผลของการบังคับใช้หลายครั้งถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือควบคุมหรือจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน กระทั่งขัดต่อหลักนิติธรรมและไม่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย กฎหมายที่จำเป็นต้องทบทวนและแก้ไขบทบัญญัติ ประกอบด้วย พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560 พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ.2562 และ 4) ไม่ตราหรือออกกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมือง ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติสมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติการดำเนินกิจกรรมขององค์กรไม่แสวงหากำไร พ.ศ.

2.4 ไม่ตราหรือออกกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมือง

เปรียบเทียบหลักประกันสำคัญของระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ เนื่องจากการแสดงออก การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นสิทธิพื้นฐานที่รัฐมีหน้าที่เคารพ ค้ำครองและส่งเสริม ด้วยเหตุนี้การตรากฎหมายที่เปิดช่องให้เกิดการจำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมืองจึงเสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานหลายรูปแบบ ตัวอย่างร่างพระราชบัญญัติที่อาจนำไปสู่จำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมือง เช่น ร่างพระราชบัญญัติสมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติการดำเนินกิจกรรมขององค์กรไม่แสวงหากำไร พ.ศ. เป็นต้น

การดำเนินการใน 4 มิติข้างต้น ถือเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมและธำรงไว้ซึ่งการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างมีความหมาย กล่าวคือ การเร่งรัดกระบวนการตรากฎหมายที่มีบทบัญญัติส่งเสริมสิทธิพลเมือง จะเป็นการสร้างหลักประกันทางกฎหมายให้แก่พลเมืองในการมีส่วนร่วมการแสดงออกและการตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐ ขณะที่การฟื้นฟูกระบวนการพิจารณาร่างกฎหมายที่เคยพ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระส่งเสริมสิทธิพลเมือง เปรียบเสมือนการรักษาเจตนารมณ์ของการปฏิรูปกฎหมายให้ก้าวทันพลวัตทางการเมืองและสังคม ส่วนการทบทวนและแก้ไขกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นการขจัดพันนาการทางกฎหมายที่เคยถูกใช้เป็นเครื่องมือควบคุมหรือจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การรวมกลุ่ม และการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม ท้ายที่สุดการไม่ตรากฎหมายที่มีลักษณะลิดรอนสิทธิพลเมือง เป็นกลไกสำคัญในการคุ้มครองพื้นที่เสรีภาพขั้นพื้นฐานของพลเมืองรวมทั้งป้องกันไม่ให้เกิดกลไกของรัฐที่นำไปสู่การใช้อำนาจเกินขอบเขต

อภิปรายผลการศึกษา

จากข้อค้นพบการวิจัย สามารถชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญที่สอดคล้องและขัดแย้งกับแนวคิดความเป็นพลเมือง ที่ผู้วิจัยใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาภายใต้กรอบโครงสร้างของรัฐสมัยใหม่ เจื่อนไขทางกฎหมายและบริบทของประเทศไทย จะพบว่า ประเทศไทยมีกฎหมายจำนวนมากที่วางหลักรับรองการใช้สิทธิ เสรีภาพและกำหนดหน้าที่ของพลเมือง แต่ในทางปฏิบัติกฎหมายเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะกรณีที่ใช้สิทธิและการมีส่วนร่วมของพลเมืองยังถูกจำกัดเนื่องจากรัฐไทยเน้นการควบคุมมากกว่าการส่งเสริมการเป็นเจ้าของอำนาจร่วมของประชาชน ดังเห็นได้จากการกำหนดสิทธิเสรีภาพในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งรับรองการใช้สิทธิและเสรีภาพไว้หลายมาตรา แต่ไม่มีองค์กรหรือหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในการกำกับดูแลการบังคับใช้สิทธิเหล่านี้โดยตรง นัยเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นพลเมืองตามกฎหมายไทยมีลักษณะที่รัฐเป็นผู้มอบหรือกำหนดสิทธิมากกว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนใช้สิทธิของตนเองผ่านการมีส่วนร่วมหรือการสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ นอกจากนี้เมื่อพิจารณากฎหมายในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิเสรีภาพ การมีส่วนร่วม การศึกษาหรือการกระจายอำนาจ พบว่า แม้จะมีบทบัญญัติรองรับไว้ในระดับหลักการแต่ในทางปฏิบัติยังขาดความเชื่อมโยงในการผลักดันให้พลเมืองสามารถพัฒนาหรือแสดงบทบาทของตนในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตย

เมื่อพิจารณานิยามความเป็นพลเมืองในยุคสมัยใหม่ จะพบว่าการขยายนิยามความเป็นพลเมืองให้กว้างขึ้นครอบคลุมถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความสัมพันธ์กับชุมชนทางการเมือง การปฏิบัติการในพื้นที่สาธารณะ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม รวมถึงการตระหนักในสิทธิ หน้าที่และอัตลักษณ์ของตนเองในฐานะสมาชิกของรัฐหรือหน่วยทางการเมืองหนึ่ง ๆ แต่ข้อค้นพบจากการวิจัยกลับชี้ให้เห็นว่า กฎหมายไทยแม้พยายามจะยกระดับพลเมืองในมิติต่าง ๆ ผ่านการบัญญัติสิทธิ เสรีภาพหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ และการตรากฎหมายเฉพาะด้าน แต่ไม่มีกฎหมายที่รองรับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองที่หลากหลายและเพียงพอ โดยเฉพาะในบริบทพหุวัฒนธรรม สังคมชายขอบ กลุ่มเยาวชน แรงงาน ผู้มีความหลากหลายทางเพศ ขณะเดียวกันการดำรงอยู่ของกฎหมายบางฉบับยังเป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย เช่น พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 และ พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 เนื่องจากบทบัญญัติในกฎหมายเหล่านี้กลายเป็นเงื่อนไขที่ลดทอนการใช้สิทธิในการวิพากษ์ การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม

หากนำข้อค้นพบจากการวิจัยเปรียบเทียบกับแนวคิดของ Thomas H. Marshall ที่มองพลเมืองผ่านสิทธิสามมิติ คือ สิทธิพลเมือง (สิทธิตามกฎหมาย) การเมือง และสังคม พบว่า กฎหมายไทยยังขาดกลไกที่ผสานสิทธิทั้งสามมิตินี้ การมีสิทธิตามรัฐธรรมนูญแม้จะมีอยู่จริงแต่ไม่สามารถเปลี่ยนเป็นสิทธิที่จับต้องได้ในเชิงปฏิบัติโดยเฉพาะสิทธิทางการเมืองและสิทธิทางสังคม ขณะที่ Simon Susen และ Bryan Turner มองพลเมืองในฐานะพื้นที่แห่งการต่อรองแต่ความเป็นพลเมืองในบริบทไทยยังมีลักษณะที่รัฐเป็นผู้มอบสิทธิมากกว่าที่ประชาชนเป็นผู้ต่อรองเพื่อให้ได้สิทธินั้น ข้อค้นพบของงานวิจัยจึงสอดคล้องกับ Turner ในมิติของประชาธิปไตยเชิงรับ (Passive Democracy) มากกว่าการเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น ส่วนความเป็นพลเมืองที่ยึดหยุ่นตามแนวคิดของ Aihwa Ong ข้อค้นพบจากการวิจัยสะท้อนว่าแม้ตัวกฎหมายจะเปิดให้บุคคลมีสิทธิและการมีส่วนร่วม แต่ในเชิงโครงสร้างกลับมีกระบวนการกีดกันประชาชนจำนวนมากให้เข้าไม่ถึงทรัพยากรของรัฐ โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มเด็ก เยาวชน แรงงานข้ามชาติ ตลอดจนผู้มีความหลากหลายทางเพศ

จากการสังเคราะห์ภาพรวมของกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมือง ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่าความเป็นพลเมืองในบริบทไทยยังมีลักษณะที่ยึดติดกับสถานะทางกฎหมายมากกว่าการส่งเสริมการประกอบสร้างตัวตนทางสังคมและการเมืองของประชาชน โดยเฉพาะเมื่อพิจารณากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเปราะบางหรือกลุ่มชายขอบ จะพบว่ามีเพียงบางบทบัญญัติที่กล่าวถึงสิทธิในเชิงวาทกรรม แต่ยังขาดกลไกเชิงสถาบันที่จะทำให้สิทธิเหล่านั้นเกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้การจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองยังคงยึดกับกรอบของความมั่นคง ความเรียบร้อยมากกว่าการเคารพในศักดิ์ศรีของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มทางวัฒนธรรมอย่างเสมอภาค อีกมิติหนึ่งความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ ทำให้ความเป็นพลเมืองไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในกรอบของรัฐชาติ ตรงกันข้ามกลับเปลี่ยนไปสู่ความเป็นพลเมืองในมิติข้ามพรมแดน ข้ามวัฒนธรรม ข้ามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี งานวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นว่าหากประเทศไทยยังคงใช้กรอบแนวคิดเดิมเพื่อกำหนดสถานะของพลเมือง โดยไม่ปรับเปลี่ยนกลไกกฎหมายให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงย่อมจะนำไปสู่สถานการณ์ที่พลเมืองจำนวนมากหลุดออกจากขอบเขตของการมีส่วนร่วม

ภายใต้บริบทและข้อค้นพบข้างต้น ในเชิงวิชาการงานวิจัยนี้จึงนำเสนอกรอบคิดใหม่ที่ข้ามพ้นการนิยามความเป็นพลเมืองในแบบผูกพันกับรัฐชาติ ไปสู่ความเข้าใจในความเป็นพลเมืองในฐานะพื้นที่ของการต่อรอง การเคลื่อนไหวและการสร้างความหมายร่วมทางสังคม โดยเฉพาะผ่านการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองแบบยืดหยุ่น และความเป็นพลเมืองทางวัฒนธรรม ซึ่งช่วยเปิดมุมมองให้เห็นว่า

ความเป็นพลเมืองไม่ควรถูกจำกัดอยู่เพียงในมิติของการมีสัญชาติหรือสถานะทางกฎหมาย แต่ควรถูกทำความเข้าใจในฐานะกระบวนการที่ประชาชนสามารถประกอบสร้างอัตลักษณ์และสิทธิของตนเองในหลากหลายบริบททางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

ขณะที่ในเชิงนโยบาย งานวิจัยนี้เสนอว่าการพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองต้องไม่จำกัดอยู่เพียงการออกกฎหมายใหม่หรือปรับร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้ว แต่จำเป็นต้องปฏิรูปกระบวนการทัศน์ของนโยบายด้านสิทธิและพลเมืองทั้งระบบ กล่าวคือ รัฐควรปรับเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้ให้สิทธิสู่การเป็นผู้ค้าประกันสิทธิ เพื่อให้ความเป็นพลเมืองมีความหมายอย่างแท้จริงในทางปฏิบัติ ขณะเดียวกันการส่งเสริมพื้นที่สาธารณะให้เป็นเวทีของการถกเถียงและการสร้างฉันทามติควรถูกทำให้เป็นภารกิจของรัฐผ่านกฎหมายและนโยบายที่เปิดพื้นที่ให้แก่พลเมืองทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มชายขอบ เด็กและเยาวชนและผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน นอกจากนี้ นโยบายที่เกี่ยวกับการศึกษาและการพัฒนาท้องถิ่นควรถูกบูรณาการให้เป็นกลไกของการสร้างจิตสำนึกพลเมืองที่เน้นความเข้าใจในสิทธิ ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและความสามารถในการตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่เป็นนโยบายเชิงนโยบายเพื่อให้หน่วยงานหรือผู้เกี่ยวข้องนำไปพิจารณา ดังต่อไปนี้

(1) ผลักดันการบรรจุสิทธิพลเมืองไว้ในแผนยุทธศาสตร์ชาติและเชื่อมโยงกับการปฏิรูประบบการเมืองและการบริหารราชการ เนื่องจากสิทธิพลเมืองไม่ควรถูกมองเป็นประเด็นเฉพาะด้าน แต่ควรผสมอยู่ในแผนยุทธศาสตร์ด้านการเมือง กฎหมาย และการปฏิรูปประเทศอย่างชัดเจน

(2) พัฒนาระบบการจัดลำดับความสำคัญของร่างกฎหมายด้านสิทธิพลเมือง โดยกำหนดเกณฑ์การจัดลำดับความสำคัญของร่างกฎหมายตามผลกระทบต่อการพัฒนาพลเมือง ความเสี่ยงต่อสิทธิมนุษยชน พร้อมกำหนดกรอบเวลาที่ชัดเจนสำหรับการพิจารณาแต่ละร่างกฎหมายและมีกลไกการรายงานความคืบหน้าต่อสาธารณะ

(3) กำหนดให้มีการทบทวนกฎหมายทุก 5 ปี โดยมีเกณฑ์วัดผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพและการพัฒนาพลเมืองโดยเปิดให้ภาคประชาชนเสนอข้อมูลหรือร่างแก้ไขกฎหมายต่อรัฐสภา

(4) จัดตั้งกองทุนสนับสนุนการพัฒนาพลเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อให้การสนับสนุนทางการเงินแก่องค์กรภาคประชาสังคม กลุ่มพลเมือง และโครงการที่ส่งเสริมการศึกษาพลเมือง

การตรวจสอบอำนาจรัฐ และการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยมีการบริหารจัดการแบบโปร่งใสและมีส่วนร่วมจากตัวแทนภาคประชาสังคม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากข้อค้นพบเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยและแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ผู้วิจัยสามารถเสนอแนะประเด็นวิจัยครั้งต่อไปได้ ดังนี้

(1) การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายส่งเสริมสิทธิพลเมืองและการมีส่วนร่วม กับประเทศประชาธิปไตยอื่นเพื่อเปรียบเทียบศักยภาพของกฎหมายและสังเคราะห์แนวทางที่สามารถนำมาปรับใช้ในบริบทไทย

(2) การศึกษาบทบาทของสถาบันนิติบัญญัติกับการพัฒนากฎหมายด้านสิทธิพลเมืองโดยการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจ กลไกการพิจารณาร่างกฎหมาย เงื่อนไขทางการเมืองที่มีผลต่อความล่าช้า การถูกตีตก หรือการบิดเบือนเนื้อหาของกฎหมายด้านประชาธิปไตย เพื่อเสนอข้อเสนอเชิงโครงสร้างในการปฏิรูปกระบวนการตรากฎหมาย

(3) การวิเคราะห์ผลกระทบของเทคโนโลยีดิจิทัลต่อสิทธิพลเมืองและการมีส่วนร่วมทางกฎหมาย เนื่องจากเทคโนโลยีดิจิทัลเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูล แสดงความเห็น และมีส่วนร่วมทางกฎหมายมากขึ้น ขณะเดียวกันกฎหมายด้านไซเบอร์และความมั่นคงกลับถูกใช้ควบคุมเสรีภาพ ดังนั้นจึงควรศึกษาผลกระทบของกฎหมายเหล่านี้ต่อสิทธิพลเมือง เพื่อเสนอแนวทางสร้างสมดุลระหว่างเทคโนโลยี ความมั่นคงและสิทธิมนุษยชน

บทที่ 5

ผลผลิต/ผลลัพธ์/ผลกระทบ (Output/Outcome/Impact)

1. ผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริง

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสามารถบรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้ คือ การสำรวจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย และนำเสนอแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย สำหรับ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย มีหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็น 1)กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของพลเมือง โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งมีบทบัญญัติที่วางหลักการสำคัญเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ หน้าที่ของปวงชนชาวไทยและบทบาทของรัฐในการประกันหลักการเหล่านี้ 2) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) ทั้งการเสนอร่างกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม มิติการเมืองและมิติการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ 3) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการวางรากฐานระบบการศึกษา 4)กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายปกครองท้องถิ่น 5) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหน้าที่ของรัฐในส่วนที่จะเป็นการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังมีกลไกสนับสนุนการพัฒนาพลเมืองตามรัฐธรรมนูญ

ส่วนแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยจำเป็นต้องดำเนินการ 4 มิติ คือ 1) เร่งรัดกระบวนการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิพลเมืองเพื่อให้สามารถบังคับใช้ได้ ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติจัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคล พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการกระทำความผิดร้ายแรงต่อสันติภาพและมนุษยชาติ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมสังคมสันติสุข พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่บุคคลซึ่งได้กระทำความผิด อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมประชาชน พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารสาธารณะ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติการศึกษาเท่าเทียม พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. 2) การนำร่างกฎหมายที่พ้นสภาพไปแล้วแต่มีสาระสำคัญด้านสิทธิพลเมืองที่กลับเข้าสู่กระบวนการพิจารณาอีกครั้ง ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติการรับรองเพศ คำนำหน้านาม และการคุ้มครองบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาองค์กร

ภาคประชาสังคม พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน พ.ศ. และร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายสาธารณะ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติบำนาญแห่งชาติและสวัสดิการผู้สูงอายุ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติสภาพแรงงาน พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. 3) ทบทวนและแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของพลเมือง ได้แก่ พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ.2562 และ 4) ไม่ตราหรือออกกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองของพลเมือง ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติสมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติการดำเนินกิจกรรมขององค์กรไม่แสวงหากำไร พ.ศ.

2. ผลผลิตที่เกิดขึ้นจริง (Output) โดยข้อมูลนี้ต้องสอดคล้องกับข้อเสนอการวิจัย (Proposal) ที่ได้เสนอกับแหล่งทุน

ผลผลิต	จำนวน นำส่ง	รายละเอียดผลผลิต	ปีที่น่าส่ง ผลผลิต	% ความก้าวหน้า การดำเนินงาน	ผลผลิตที่เกิดขึ้นจริง	เชิงคุณภาพ	หลักฐาน/เอกสารประกอบ
การพัฒนา ทักษะนิสิต/ นักศึกษา ระดับปริญญา ตรี	35	นิสิตปริญญาตรีมีทักษะ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองผ่านการ การทำความเข้าใจกฎหมายที่ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมือง	2568	100%	บรรยาย ยกกรณีศึกษา อภิปรายในชั้นเรียน		รายชื่อนิสิตระดับปริญญาตรี
การ พัฒนา ทักษะนิสิต/ นักศึกษา ระดับปริญญา โท	7	นิสิตระดับบัณฑิตศึกษามีทักษะด้าน การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ปัญหา ข้อจำกัด ตลอดจนแนวทางการ พัฒนาพลเมืองและการพัฒนา ประชาธิปไตยรากฐาน	2568	100%	บรรยาย ยกกรณีศึกษา อภิปรายในชั้นเรียน ยก ประเด็นที่นำไปสู่การ ค้นคว้าวิจัยในเชิงลึก		รายชื่อนิสิตระดับปริญญาโท
การพัฒนา ทักษะชุมชน ท้องถิ่น/ ประชาสังคม	1	เกิดนักวิจัย/นวัตกรรมท้องถิ่นที่มีทักษะ ด้านการการวิจัย ตลอดจนการ สังเคราะห์ วิเคราะห์สถานการณ์ทาง การเมืองในท้องถิ่น	2569-2570	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ	-		ภาพถ่ายเวทีเสวนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และถ่ายทอดผลการวิจัยสู่ ท้องถิ่น (แผนงานวิจัยรับผิดชอบ)
ต้นฉบับ บทความวิจัย (Manuscript) ต่างประเทศ	-	ต้นฉบับบทความวิจัยเรื่อง “การ พัฒนาและยกระดับความเป็น พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของ นักขับเคลื่อนสังคมในพื้นที่ภาค ตะวันออก”	2569-2570	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ	-		บทความภาษาอังกฤษที่ ตีพิมพ์ในวารสาร ต่างประเทศ (แผนงานวิจัยรับผิดชอบ)

ผลผลิต	จำนวน นำส่ง	รายละเอียดผลผลิต	ปีที่น่าส่ง ผลผลิต	% ความก้าวหน้า การดำเนินงาน	ผลผลิตที่เกิดขึ้นจริง	เชิงคุณภาพ	หลักฐาน/เอกสารประกอบ
ต้นฉบับ บทความวิจัย (Manuscript) ในประเทศ	1	บทความวิจัย (Research article) ระดับชาติที่อยู่ในฐาน TCI 1-2 เรื่อง “การสำรวจเชิงวิพากษ์กฎหมายที่ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองใน ระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย”	2569-2570	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ	-		
เทคโนโลยี/ กระบวนการ ใหม่ระดับ ภาคสนาม	-	กระบวนการหรือนวัตกรรมทาง สังคม (Social Innovation) เกี่ยวกับการพัฒนาและยกระดับ ความเป็นพลเมืองในระบอบ ประชาธิปไตยของนักขับเคลื่อน สังคมซึ่งกระบวนการหรือนวัตกรรม ทางสังคมจะเกิดขึ้นจากการถอด บทเรียนในภาคสนาม กฎหมายที่ เกี่ยวข้องตลอดจนประเทศที่ประสบ ความสำเร็จในการพัฒนาและ ยกระดับความเป็นพลเมืองใน ระบอบประชาธิปไตยจำนวน 1 นวัตกรรม	2569-2570	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ			(แผนงานวิจัยรับผิดชอบ)
		ฐานข้อมูล (Database) เกี่ยวกับ กลุ่ม องค์กร หรือนักขับเคลื่อนสังคม ที่ได้ระบบหรือกลไกเพื่อพัฒนาและ ยกระดับความเป็นพลเมืองใน	2569-2570	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ			(แผนงานวิจัยรับผิดชอบ)

ผลผลิต	จำนวน นำส่ง	รายละเอียดผลผลิต	ปีที่น่าส่ง ผลผลิต	% ความก้าวหน้า การดำเนินงาน	ผลผลิตที่เกิดขึ้นจริง	เชิงคุณภาพ	หลักฐาน/เอกสารประกอบ
		ระบอบประชาธิปไตย จำนวน 1 ฐานข้อมูล					
เครือข่าย ความร่วมมือ	-	เครือข่ายความร่วมมือทางด้าน วิชาการระหว่างนักวิจัยของ มหาวิทยาลัยบูรพากับมหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษาในภาค ตะวันออก จำนวน 2 เครือข่าย	2569-2570	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ			(แผนงานวิจัยรับผิดชอบ)
เครือข่าย ความร่วมมือ	-	เครือข่ายเพื่อการพัฒนาเมืองและ ชุมชนท้องถิ่นระหว่างนักวิชาการ มหาวิทยาลัยบูรพากับภาค ประชาชน เครือข่ายภาครัฐ ตลอดจนองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น จำนวน 3 เครือข่าย	2569-2570	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ			(แผนงานวิจัยรับผิดชอบ)
ข้อเสนอแนะ เชิงนโยบาย (Policy Recommendation) และ มาตรการ (Measures)	-	เอกสารนโยบาย (Policy Paper) เกี่ยวกับการพัฒนาและยกระดับ ความเป็นพลเมืองในระบอบ ประชาธิปไตย ซึ่งเอกสารฉบับนี้ ประกอบด้วย (1) นำเสนอข้อเสนอ เชิงนโยบาย แก่หน่วยงานที่มีส่วน เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบาย (Policy Formulation) แ ล ะ ตัดสินใจนโยบาย (Policy Decisions) (2) การนำเสนอข้อเสนอ	2569-2570	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ			(แผนงานวิจัยรับผิดชอบ)

ผลผลิต	จำนวน นำส่ง	รายละเอียดผลผลิต	ปีที่น่าส่ง ผลผลิต	% ความก้าวหน้า การดำเนินงาน	ผลผลิตที่เกิดขึ้นจริง	เชิงคุณภาพ	หลักฐาน/เอกสารประกอบ
		เชิงปฏิบัติการแก่หน่วยงานที่มีส่วน เกี่ยวข้องกับการนำนโยบายไป ปฏิบัติ (Policy Implementation) (3) มาตรการหรือแนวทางการพัฒนา และยกระดับความเป็นพลเมืองใน ระบอบประชาธิปไตย					

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง (Outcome)

ผลลัพธ์	จำนวน	รายละเอียดของ ผลลัพธ์	ผู้ได้รับผลกระทบ
ผลงานตีพิมพ์ (Publications)	1	บทความวิจัยเรื่อง “การสำรวจเชิงวิพากษ์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย” เพื่อเตรียมตีพิมพ์ในรูปแบบบทความวิจัย (Research article) ระดับชาติ	นิสิต นักศึกษา นักวิจัย นักการเมือง ข้าราชการ ตลอดจนประชาชนที่สนใจเกี่ยวกับการพัฒนาและยกระดับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (อยู่ระหว่างดำเนินการ)
การอ้างอิง (Citations)	14 ภาพรวมของ แผนงานวิจัย	บทความวิจัยถูกนำไปใช้อ้างอิงเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำวิจัย การทำวิทยานิพนธ์ หรือประกอบการเขียนบทความวิชาการและบทความวิจัยโดยสืบค้นจากฐานข้อมูลวารสารวิชาการ	นิสิต นักศึกษา นักวิจัยที่สนใจหรือทำวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาและยกระดับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (อยู่ระหว่างดำเนินการ)
ความร่วมมือหรือหุ้นส่วน ความร่วมมือ (Collaborations and Partnerships)	1 ภาพรวมของ แผนงานวิจัย	ความร่วมมือหรือหุ้นส่วนความร่วมมือที่เกิดขึ้นหลังจากโครงการวิจัยเสร็จสิ้น โดยเป็นความร่วมมือที่เกี่ยวข้องโดยตรงหรืออาจจะทางอ้อมจากการดำเนินโครงการ	องค์กรพัฒนาเอกชนหรือนักขับเคลื่อนสังคมที่ทำงานในองค์กรภาคประชาชน สังคมซึ่งถูกจัดตั้งโดยรัฐหรือนักพัฒนาเอกชนอิสระ (อยู่ระหว่างดำเนินการ)
กิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วม (Engagement Activities)	1 ภาพรวมของ แผนงานวิจัย	การสื่อสารผลงานวิจัยต่อกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ และเป็นเส้นทางที่ส่งผลให้เกิดผลกระทบในวงกว้างต่อไป	(1) หน่วยงานราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น (2) องค์กรพัฒนาเอกชนหรือนักขับเคลื่อนสังคมที่ทำงานในองค์กรภาคประชาชนสังคมซึ่งถูกจัดตั้งโดยรัฐหรือนักพัฒนาเอกชนอิสระ (อยู่ระหว่างดำเนินการ)

4. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจริง (Impact)

-

5. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

✓ ด้านวิชาการ

การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและยกระดับความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย ตลอดจนนำเสนอแนวทางพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมืองในระบบประชาธิปไตยของประเทศไทย โดยผู้ได้รับผลประโยชน์ ได้แก่ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา บุคคลที่สนใจเกี่ยวความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

✓ ด้านสังคม

✓ ด้านสาธารณะ ○ ด้านชุมชนและพื้นที่ ○ ด้านสิ่งแวดล้อม

การเผยแพร่ผลการศึกษาวิจัยต่อสาธารณชนในรูปแบบความวิจัย เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น เช่น หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ภาคประชาชนในท้องถิ่น ภาคประชาสังคม เป็นต้น ให้รับทราบและนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการปฏิบัติงาน

6. ระดับความพร้อมทางเทคโนโลยี (Technology Readiness Level: TRL)

ระดับความพร้อมทางเทคโนโลยี (Technology Readiness Level: TRL) ก่อนเริ่มโครงการวิจัยอยู่ในระดับ (1) หลักการพื้นฐานได้รับการพิจารณาและมีการรายงาน (Basic principles observed and reported) เมื่องานวิจัยเสร็จสิ้นโครงการวิจัยอยู่ที่ (2) มีการสร้างแนวคิดด้านเทคโนโลยีและ / หรือการประยุกต์ใช้ (Technology concept and / or application formulated) โดยการแสวงหาตลอดจนประยุกต์หลักการเพื่อสร้างแนวทางที่เป็นรูปธรรมเพื่อพัฒนาและยกระดับความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

7. ระดับความพร้อมทางสังคม (Societal Readiness Level: SRL)

ระดับความพร้อมทางสังคม (Societal Readiness Level: SRL) ณ ปัจจุบัน (ก่อนเริ่มโครงการวิจัย) ระดับ (2) การกำหนดปัญหา การเสนอแนวคิดในการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาและ คาดการณ์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น และระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง ในโครงการ (Formulation of problem, proposed solution(s) and potential impact, expected societal readiness; identifying relevant stakeholders for the project.) เมื่องานวิจัยเสร็จสิ้นระดับ (3) แนวทางการแก้ปัญหาได้รับการตรวจสอบ ถูกนำเสนอแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่เกี่ยวข้อง area (Proposed solution(s) validated, now by relevant

stakeholders in the area) คือ มีกลไกหรือแนวทางการพัฒนาและยกระดับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้รับการตรวจสอบและถูกนำเสนอแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ตามภารกิจที่รับผิดชอบ

เอกสารอ้างอิง

- Brubaker, R. (1990). Immigration, citizenship, and the nation-state in France and Germany: A comparative historical analysis. *International Sociology*, 5(4), 379–407.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/026858090005004003>
- Campbell, J. (2023). General citizenship rights. *The Yale Law Journal*, 132(3), 611–701.
<https://www.yalelawjournal.org/article/general-citizenship-rights>
- Harbitz, M., & Boekle-Giuffrida, B. (2009). *Democratic governance, citizenship, and legal identity: Linking theoretical discussion and operational reality* [Working paper]. Inter-American Development Bank.
- Kochenov, D. (2018). Citizenship for real: Its hypocrisy, its randomness, its price. In R. Bauböck (Ed.), *Debating transformations of national citizenship* (pp. 34–39). Springer. https://research.ceu.edu/ws/portalfiles/portal/4680726/Kochenov-Dimitry1_2018.pdf
- Kostakopoulou, D. (2008). *The future governance of citizenship*. Cambridge University Press.
https://assets.cambridge.org/97805218/77992/frontmatter/9780521877992_frontmatter.pdf
- Kymlicka, W., & Norman, W. (2000). Introduction: Citizenship in culturally diverse societies. In W. Kymlicka & W. Norman (Eds.), *Citizenship in culturally diverse societies: Issues, contexts, concepts*.
https://www.researchgate.net/publication/245662773_Citizenship_in_Culturally_Diverse_Societies_Issues_Contexts_Concepts
- Low, C. C. (2023). *Citizenship, nationality, and the treatment of aliens*.
<https://academic.oup.com/edited-volume/55080/chapter-abstract/423003627?redirectedFrom=fulltext>

- Melber, H., Bjarnesen, J., Lanzano, C., & Mususa, P. (2022). Citizenship matters: Explorations into the citizen-state relationship in Africa. *Forum for Development Studies*, 50(1), 35–58.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08039410.2022.2145992#abstract>
- Moro, G. (2016). Democratic Citizenship and Its Changes as Empirical Phenomenon. *Società Mutamento Politica*, 7(13), 21–40. <https://doi.org/10.13128/SMP-18274>
- Palomo Hernandez, N. (2023). *Regulatory frameworks for citizen-initiated instruments of direct democracy: Comparing the experiences in the EU Member States and beyond* (Study No. PE 757.732). European Parliament, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/757732/IPOL_STUD\(2024\)757732_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/757732/IPOL_STUD(2024)757732_EN.pdf)
- Santos, F. (2025). The necropolitics of statelessness: Coloniality, citizenship, and disposable lives. *Citizenship Studies*, 29(2). <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13621025.2025.2467270?src=exp-la#d1e163>
- Shachar, A., & Hirschl, R. (2007). Citizenship as inherited property. *Political Theory*, 35(3), 253–287.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0090591707299808?download=true>
- Spiro, P. J. (2011). A new international law of citizenship. *The American Journal of International Law*, 105(4), 694–746.
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1939374
- Strumia, F. (2015). Individual rights, interstate equality, state autonomy: European horizontal citizenship and its (lonely) playground in trans-Atlantic perspective (Unpublished manuscript). University of Sheffield. In D. Kochenov (Ed.), *EU*

citizenship and federalism: the role of rights (forthcoming).

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2696749

Susen, S. (2010). *The transformation of citizenship in complex societies*.

<https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/14807/1/7.%20CRO%20%28Accepted%20Version%29%20Simon%20Susen%20%282010%29%20%E2%80%98The%20Transformation%20of%20Citizenship%20in%20Complex%20Societies%E2%80%99.pdf>

Tambini, D. (2001). Post-national citizenship. *Ethnic and Racial Studies*, 24(2), 195-217

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01419870020023418>

Thai PBS News. (2568). *สมรสเท่าเทียมมาแล้ว! ลุยต่อ ร่าง กม. เปลี่ยนคำนำหน้าชื่อ. เข้าถึงได้จาก*

<https://www.thaipbs.or.th/news/content/352611>

Thornhill, C. (2020). Citizenship, Democracy and the Transformation of Public Law.

Studies in Law, Politics, and Society, 86, 69-108.

van der Baaren, L. (2023). Bridging the citizenship law implementation gap: A typology for comparative analysis. *Citizenship Studies*, 27(5), 645–665.

<https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-023-00359-8>

Varsanyi, M. W. (2006). Interrogating “urban citizenship” vis-à-vis undocumented migration. *Citizenship Studies*, 10(2), 229–249.

<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13621020600633168>

เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. (2565). *หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน* (พิมพ์ครั้งที่ 8). วิญญูชน.

เซีย จ่าปาทองและคณะ. (2567). *ร่างพระราชบัญญัติสภาพัฒนาการงาน พ.ศ. (ฉบับปรับปรุงความคิดเห็น)*.

เข้าถึงได้จาก https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=394

เลาฟั้ง บัณฑิตเทอดสกุล และคณะ. (2566). *ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมือง พ.ศ. (ฉบับปรับปรุงความคิดเห็น)* เข้าถึงจาก

https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=301

แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล. (2564). แลงการณ์คัดค้าน ร่างพระราชบัญญัติการดำเนินกิจกรรมขององค์กรไม่แสวงหากำไร พ.ศ. ฉบับคณะกรรมการกฤษฎีกาคณะ 2 (13 ธันวาคม 2564) “เมื่อกฤษฎีกาเปลี่ยนชื่อกลุ่มใหม่ในร่างกฎหมายเดิม”. เข้าถึงได้จาก <https://www.amnesty.or.th/news/2021/12/แถลงการณ์คัดค้าน-พร/>

- โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน. (ค). (2568). *สว. มีมติตีกลับ ร่าง พ.ร.บ. ประชามติ คว่ำเสียงข้างธรรมดา พลิกใช้เสียงข้างมากสองชั้นแก้รัฐธรรมนูญ*. เข้าถึงได้จาก <https://www.ilaw.or.th/articles/44603>
- โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน. (ง). (2568). *ถอดบทเรียนพ.ร.บ.ชุมนุมฯ : มาตรา 7 ใช้จำกัดพื้นที่แล้ว แต่ทางปฏิบัติยังมีข้อห้ามเพิ่มมาอีก*. เข้าถึงได้จาก https://www.ilaw.or.th/articles/52506?utm_source=chatgpt.com
- โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน. (จ). (2568). *พ.ร.บ.ชุมนุมฯ คือกฎหมายปิดปากประชาชน หากไม่ปฏิรูปต้องยกเลิก*. เข้าถึงได้จาก <https://www.ilaw.or.th/articles/52683>
- กฎกระทรวงการมอบให้เอกชนดำเนินการแทนในภารกิจหรือกิจการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. (2567). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 141(ตอนที่ 74 ก), หน้า 1.
- กัณวีร์ สืบแสงและคณะ. (2567). *ร่างพระราชบัญญัติจัดการเลือกปฏิบัติต่อบุคคล พ.ศ. (ฉบับปรับปรุงความคิดเห็น)* เข้าถึงได้จาก https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=403
- จักรี นวาระ. (2552). *การให้สิทธิบุคคลในการยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 212*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จันทร์หาพิทย์ สุขุม. (2551). *พันธกรณีของประเทศไทยในการเข้าเป็นภาคีแห่งอนุสัญญาว่าด้วยการเข้าถึงข้อมูล การมีส่วนร่วมของสาธารณชนในการตัดสินใจ และการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมในเรื่องสิ่งแวดล้อม ค.ศ. 1998 ในกรณีการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิราภรณ์ มีด้วง. (2560). *ชุมชนพม่ามุสลิมในตำบลแม่สวด อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก: สถานะความเป็นพลเมืองและปัญหาในการดำรงชีวิต. การวิจัยเฉพาะเรื่องหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาบัณฑิตอาสาสมัคร, วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- จุติ ไกรฤกษ์และคณะ. (2567). *ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาร่างและเยาวชนแห่งชาติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. (ฉบับปรับปรุงความคิดเห็น)*. เข้าถึงได้จาก https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=357

- ชัยวัช ตุลาธนและคณะ. (2567). *ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่บุคคลซึ่งได้กระทำความผิด อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง พ.ศ. (ฉบับรับฟังความคิดเห็น)*. เข้าถึงได้จาก https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=359
- ชาญชัย แสวงศักดิ์. (2560). *กฎหมายรัฐธรรมนูญ: แนวคิดและประสบการณ์ของต่างประเทศ* (พิมพ์ครั้งที่ 6). วิญญูชน.
- ดร.ไพศาลพานิชย์กุลและคณะ (2563). “พลเมือง”: ความหมายและความเปลี่ยนแปลง: ศึกษากรณีประเทศไทยและเมียนมา. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.).
- ธัญวัจน์ กมลวงศ์วัฒน์และคณะ. (2566). *ร่างพระราชบัญญัติการรับรองเพศ คำนำหน้านาม และการคุ้มครองบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ พ.ศ. (ฉบับรับฟังความคิดเห็น)*. เข้าถึงได้จาก https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=292
- ธาม ชัยนุกุลศิลา. (2561). *ความเหมาะสมในการลงโทษบุคคลไม่กระทำหน้าที่พลเมืองดี: ศึกษาประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 374. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, สาขากฎหมายอาญา, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- ธิษะณา ชุนหะวณิชและคณะ. (2567). *ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปรามการกระทำความผิดร้ายแรงต่อสันติภาพและมนุษยชาติ พ.ศ. (ฉบับรับฟังความคิดเห็น)* เข้าถึงได้จาก https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=407
- นัตตา สุริยสมบัติสกุล. (2562). *ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการออกแบบรูปแบบการศึกษาประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชนในชุมชน. การค้นคว้าอิสระหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง สำหรับผู้บริหาร ,คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- บันทึกหลักการและเหตุผลประกอบร่างพระราชบัญญัติการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ. ม.ป.ท.
- บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. (2563). *กฎหมายรัฐธรรมนูญ* (พิมพ์ครั้งที่ 10). โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระราชกฤษฎีกาการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตพื้นที่อื่นของรัฐ. (2567). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 141(ตอนที่ 72 ก), หน้า 1.

- พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24). (2567). *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 141 ตอนที่ 58 ก.
- พระราชบัญญัติการเข้าเสนอชื่อข้อบัญญัติท้องถิ่น .(2565). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 139(ตอนที่ 13 ก), หน้า 12.
- พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น.(2562). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 136(ตอนที่ 50 ก), หน้า 258.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. (2542). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 116(ตอนที่ 74 ก), หน้า 1.
- พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ. (2545). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 119(ตอนที่ 128 ก), หน้า 11.
- พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. (2542). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 116(ตอนที่ 114 ก), หน้า 48.
- พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ. (2540). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 114(ตอนที่ 46 ก), หน้า 1.
- พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร.(2561). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 135(ตอนที่ 68 ก), หน้า 40.
- พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการตรวจเงินแผ่นดิน. (2561). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 135(ตอนที่ 10 ก), หน้า 1.
- พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต. (2561). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 135(ตอนที่ 52 ก), หน้า 1.
- พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2560). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 134(ตอนที่ 93 ก), หน้า 1.
- พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2560). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 134(ตอนที่ 123 ก), หน้า 1.
- พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดิน. (2560). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 134 (ตอนที่ 131 ก), หน้า 1.
- พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง. (2560). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 134 (ตอนที่ 105 ก), หน้า 1.

พระราชบัญญัติป่าชุมชน. (2562). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136 ตอนที่ 71 ก.

พระราชบัญญัติว่าด้วยการลงคะแนนเสียงเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น. (2542).

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 116(ตอนที่ 104 ก), หน้า 12.

พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ. (2564). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 138(ตอนที่ 59 ก), หน้า

1.

พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ. (2550). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 125(ตอนที่ 9 ก), หน้า 1.

พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน. (2551). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 125 ตอนที่ 31 ก.

พระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมายและการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย. (2562). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 136(ตอนที่ 72 ก), หน้า 1.

พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ. (2562). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 136(ตอนที่ 71 ก), หน้า 145.

พูนสุข พูนสุขเจริญและผู้มีสิทธิเลือกตั้ง. (2567). ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมประชาชน พ.ศ.

(ฉบับปรับปรุงความคิดเห็น). เข้าถึงได้จาก

https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=385

ภาณุพงศ์ เฉลิมสิน. (2561). พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ฉบับใหม่กับสิทธิและเสรีภาพของประชาชน. เข้าถึงได้

จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/120955>

ภาสเชษฐ์ ชินเวศยวงศ์. (2556). แนวคิดว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบบกฎหมายไทย.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขากฎหมายมหาชน คณะนิติศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการจัดทำหลักเขต ป่าย หรือเครื่องหมายอื่น เพื่อแสดงแนวเขตป่าชุมชนบริเวณ

เพื่อการอนุรักษ์ และบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์. (2564). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 138(ตอน

พิเศษ 226 ง), หน้า 1-6.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560. (2560). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 134(ตอนที่ 40 ก), หน้า 1-127.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2565). ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา (พิมพ์ครั้งที่ 2). อ่านกฎหมาย.

วรพจน์ วิศรุตพิชญ์. (2565). รวมข้อเขียนเกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายปกครอง. วิญญูชน.

วรภพ วีริยะโรจน์และคณะ. (2565). ร่างพระราชบัญญัติการมีส่วนร่วมของประชาชน พ.ศ. (ฉบับปรับปรุง
ฟังความคิดเห็น). เข้าถึงได้จาก

https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=231

วรภพ วีริยะโรจน์และคณะ. (2566). ร่างพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารสาธารณะ พ.ศ. (ฉบับปรับปรุง
ความคิดเห็น). เข้าถึงได้จาก

https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=283

วสุนธรา, บุญชัย. (2552). การใช้สิทธิทางศาลเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ตามรัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 28 วรรค 2 และ วรรค 3. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สาขากฎหมายมหาชน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิชัย สดสวาสดีและคณะ. (2567). ร่างพระราชบัญญัติสร้างเสริมสังคมสันติสุข พ.ศ. (ฉบับปรับปรุง
ความคิดเห็น) เข้าถึงได้จาก

https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=359

ศศิประภา จันทะวงศ์. (2552). วาทกรรมความเป็นพลเมือง ความหมาย และการต่อรองของชนกลุ่มน้อย.
วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะ
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน. (2565). 10 เหตุผลที่ทำให้เราต้องคัดค้านร่างพระราชบัญญัติการ
ดำเนินกิจกรรมขององค์กรไม่แสวงหากำไร พ.ศ.... เข้าถึงได้จาก

<https://tlhr2014.com/archives/41858>

สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2555). พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. เข้าถึงได้จาก

https://cdc.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/download/article/article_20130503080457.pdf

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2562). ความมุ่งหมายและคำอธิบายประกอบมาตราของ
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (ม.ป.ป.). ความเป็นพลเมืองในวิถีระบอบประชาธิปไตย. เข้าถึงได้
จาก [https://web.parliament.go.th/assets/portals/1/files/004_ความเป็น
พลเมืองฯ.pdf](https://web.parliament.go.th/assets/portals/1/files/004_ความเป็นพลเมืองฯ.pdf)

- สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า. (ม.ป.ป.). รายงานสรุปผลการระดมความเห็นร่างพระราชบัญญัติการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ: เครื่องมือภาครัฐ-กลไกภาคประชาชน เพื่อการมีส่วนร่วมอย่างมีคุณค่าและความหมาย. ม.ป.ท.
- สุดารัตน์ เกยุราพันธุ์ (คุณหญิง) และผู้มีสิทธิเลือกตั้ง. (2567). ร่างพระราชบัญญัติบำนาญแห่งชาติและสวัสดิการผู้สูงอายุ พ.ศ. (ฉบับปรับปรุงความคิดเห็น). เข้าถึงได้จาก https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=347
- สุนี ไชยรสและประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง. (2564). ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคม พ.ศ. (ฉบับปรับปรุงความคิดเห็น). เข้าถึงได้จาก https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=121
- สุวิจักขณ์ เตชะทัตสกุล. (2557). การเมืองแบบชาติพันธุ์สู่ประชาธิปไตยแบบพลเมืองในมาเลเซีย. ภาคนิพนธ์นี้หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อนุทิน ชาญวีรกุลและคณะ. (2568). ร่างพระราชบัญญัติการศึกษาเท่าเทียม พ.ศ. (ฉบับปรับปรุงความคิดเห็น). เข้าถึงได้จาก https://www.parliament.go.th/section77/survey_detail.php?id=445
- อมรรัตน์ อินนุมาตร. (2566). กฎหมายว่าด้วยความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์กับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน: ศึกษากรณีพระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562. วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต, สาขากฎหมายระหว่างประเทศ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อริย์ธัช บุญถึง. (2565). ข้อพิจารณาการจำกัดสิทธิของประชาชน: ร่างพระราชบัญญัติการดำเนินกิจกรรมขององค์กรไม่แสวงหากำไร พ.ศ. วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 51(3), 737–779. เข้าถึงได้จาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/tulawjournal/article/view/259185/175929>